תנ״ך · ראשונים · אברבנאל · נביאים

אברבנאל על זכריה

רבנו יצחק אברבנאל

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

אברבנאל על זכריה

רבנו יצחק אברבנאל

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/אברבנאל-על-זכריה/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 6
פסוק א 6
פסוק ב 10
פסוק ג 10
פסוק ד 11
פסוק ז 11
פסוק ח 17
פסוק ט 18
פסוק י 18
פסוק יב 21
פסוק יד 22
פסוק טז 22
פסוק יז 22
פרק ב 23
פסוק א 23
פסוק ג 23
פסוק ד 24
פסוק ה 25
פסוק ו 25
פסוק ח 25
פסוק ט 26
פסוק י 28
פסוק יא 28
פסוק יד 29
פסוק טו 29
פסוק טז 29
פרק ג 30
פסוק א 30
פסוק ב 30
פסוק ג 31
פסוק ד 31
פסוק ה 31
פסוק ז 32
פסוק ח 32
פרק ד 37
פסוק א 37
פסוק ב 37
פסוק ה 38
פסוק ו 38
פסוק ז 38
פסוק י 39
פרק ה 45
פסוק א 45
פסוק ד 46
פסוק ו 47
פסוק ז 47
פסוק יא 49
פרק ו 50
פסוק א 50
פסוק ב 51
פסוק ג 51
פסוק ד 51
פסוק ו 52
פסוק ז 52
פסוק ח 53
פסוק ט 54
פסוק י 55
פסוק יב 56
פסוק יג 56
פסוק יד 56
פסוק טו 57
פרק ז 58

פסוק א 58
פסוק ו 62
פסוק ז 62
פרק ח 67
פסוק א 67
פסוק ג 68
פסוק ו 68
פסוק ח 68
פסוק ט 69
פסוק י 69
פסוק כ 71
פסוק כא 71
פסוק כב 72
פרק ט 72
פסוק א 72
פסוק ב 73
פסוק ה 74
פסוק ו 74
פסוק ז 74
פסוק ח 75
פסוק ט 75
פסוק יא 76
פסוק יג 77
פסוק יד 79
פסוק טו 79
פסוק יז 80
פרק י 80
פסוק א 80
פסוק ב 80
פסוק ג 81
פסוק ד 81
פסוק ה 82
פסוק ו 82
פסוק ז 82
פסוק ח 82
פסוק ט 83
פסוק י 83
פסוק יא 83
פרק יא 84
פסוק א 84
פסוק ב 84
פסוק ג 85
פסוק ד 85
פסוק ו 93
פסוק ז 93
פסוק ח 94
פסוק י 94
פסוק יב 95
פסוק יג 95
פסוק יד 96
פסוק טו 96
פרק יב 98
פסוק א 98
פסוק ב 100
פסוק ד 101
פסוק ה 101
פסוק ו 102
פסוק ז 102
פסוק ח 104
פסוק י 104
פסוק יא 105
פסוק יב 105
פסוק יד 106
פרק יג 106

פסוק א 106
פסוק ד 108
פסוק ו 108
פסוק ז 109
פסוק ח 109
פסוק ט 110
פרק יד 111
פסוק א 111
פסוק ב 112
פסוק ד 113
פסוק ה 113
פסוק ז 115
פסוק ח 116
פסוק ט 117
פסוק יב 118
פסוק יג 119
פסוק יד 119
פסוק טו 119
פסוק טז 120
פסוק יז 120
פסוק יח 120
פסוק יט 121
פסוק כ 121
פסוק כא 122

פרק א

פסוק א

הנבואה הראשונה תחילתה בחדש השמיני וגומר עד ביום עשרים וארבעה והיא פרשה אחת. וראיתי לשאול בה ובעניניה עם היותה נבואה קטנה שש השאלות:

השאלה הראשונה למה בכל ספר ישעיהו שבאו בו נבואות רבות לא הגביל באחת מהן השנה והחדש והיום שבו נאמרה לנביא וכן בנבואות הושע וכן בנבואות יואל וכן בנבואות עמוס בנבואות עובדיה ויונה ומיכה ונחום וחבקוק וצפניה לא תמצא בנבואה א' מכל עשרת הנביאים האלה הגבלת זמן היום מהחדש והשנה אשר בו חלה עליו אותה נבואה, וגם בנבואת מלאכי לא תמצא דבר מזה כמו שמצינו בחגי ובזכריה שמגבילים בנבואות בפרט השנה והחדש והיום שבו נאמרה, כי מה שיבאר הכתוב ברוב הנביאים בימי איזה מלך או מלכים ניבאו אינו דומה לזה כי הוא ביאור כללי לדעת באיזה דור היה ואין כן הגבלת השנה והחדש והיום בנבואות, וזה החלוף לא יתכן שימצא בדברי הנביאים אחרי שכולם נתנו מרועה אחד, וכבר יחשוב המעיין להשיב ע"ז שהנביאים שניבאו קודם החרבן להיות דבר השם שגור בפיהם לא ראו ליחסו לזמן מוגבל אבל אותם שניבאו בזמן החרבן בתחילת בנין בית שני מפני שהיה דבר השם יקר בימים ההם היו מציבים להם ציונים מהשנה והחדש והיום אשר בו ראו נבואתם להגדלת ענין הנבואה בעיניהם, אבל כשנעיין בספרי הנבואות לא נמצא הכלל צודק כי בירמיהו מצינו הגבלת שנה בלבד השנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו, וגם השנה והחדש שנאמר ויהי בשנה ההיא בראשית ממלכת צדקיה בשנה הרביעית בחדש החמישי אמר אלי חנניה וגו' וכן ויהי בשנה החמשית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה קראו צום וגו' וכן נא' ויהי מקץ עשרת ימים ויהי דבר ה' אל ירמיהו, הרי לך שירמי' שהיה קודם הגולה בקצת נבואותיו עשה ציון והגבלת היום והחדש והשנה אבל הי' זה במעט מהן כי הנה ברובם לא תמצא הגבלת זמן כלל, אמנם יחזקא' שכבר הי' בתוך הגולה על נהר כבר עם יכניה מלך יהודה התחיל ספרו בהגבלת חדש וזמן ויהי בשלשים שנה ברביעי בחמשה לחדש, אבל מה נעשה שהנה באו אח"ז נבואות רבות אליו מבלי זכירת זמן כלל עד פר' ויהי בשנה הששית בששי בחמשה לחדש אני יושב בביתי וזקני יהודה וגו', גם אח"ז באו נבואות רבות נבדלות ונפרדות בעניניהם שלא הגביל באחת מהן זמן כלל ואחר כך תמצא הגבלת זמן בנבואת ויהי בשנה השביעית בחמישי בעשור לחדש באו אנשים מזקני ישראל לדרוש את ה' וישבו לפני, ואח"כ באו ג"כ נבואות רבות שלא בא באחת מהן ציור זמן עד נבואת צור שחזר והגביל בה זמן שנא' ויהי בעשתי עשרה שנה באחד

לחדש וגו', ובאו ג"כ אחריה נבואות אחרות מבלי זכרון זמן עד נבואת פרעה שנא' בשנה העשירית בעשירי בשנים עשר לחדש ומשם ואילך עד סוף הספר תמצא ג"כ נבואות רבות מהם בזמן ומהם בבלי זמן, וגם בחגי תמצא הנבואה הראשונה עם זמן והשנית מבלי זמן והשאר עם זמן, ובנביא הזה אשר אני בביאורו זכרי' תמצא נבואות רבות בהגבלת זמן ונבואות אחרות מבלי זכרון זמן כלל כמו משא דבר ה' בארץ חדרך משא דבר ה' על ישראל הנה יום בא לה' וזולתם, והנה כל אלו מהם היו בזמן החורבן ומהם אחר החורבן ולמה זה לא נשמר הסדר בכל נבואותיהם אם מזכרון הזמן ואם מבלי זכרון. ומה אוסיף עוד לדבר והנה מלאכי שהי' אחרון לכולם לא נזכר זמן כלל בנבואותיו ונהג ענינו בהם כדרך ישעי' והנביאים הראשונים ומה היה סבת כל זה, מי יתן ואדע כי הנה לא ראיתי בדבריהם ז"ל ולא בדברי א' מהמפרשים שהתעוררו לתת סבה לזה זולת מה שראיתי לרב המורה שכ' בפ"ד חלק ג' בדברו במרכבת יחזקאל אמר מכלל מה שצריך לחזור בשבילו קשר השגת המרכבה בשנה ובחדש וביום וקשורה במקום שזה ממה שצריך לבקש לו ענין ולא תחשוב שהוא דבר אין ענין בו עכ"ל:

השאלה השנית אם הי' שזכרי' רצה להגביל זמן בנבואתו הראשונ' הזאת כמו שעשה מהשנה והחדש למה זה לא זכר גם כן היום שהיה מאותו חדש אשר ניבא כי הנה בשאר נבואותיו שעשה הגבלת זמן תמיד היה זוכר היום והחדש והשנה זולת בנבואה הראשונה הזאת שהגביל בה השנה והחדש ולא זכר היום:

השאלה השלישית באומרו קצף ה' על אבותיכם קצף, כי מה צורך בהודעה הזאת הלא ידענו שקצף ה' עליהם ואותו קצף היה סבה לחורבנם ומה בא עתה לאשמועינן:

השאלה הרביעית באומרו כה אמר ה' צבאות שובו אלי, וזה כי התשובה היא מצטרפת אל החטא ואם הקצף היה על אבותיכם בעבור שהם היו החוטאים מה תועיל תשובת הבנים שאמר שובו אלי ואשובה אליכם כי הם לא היו מתחייבים בעונש כי אם כשהיו אוחזים מעשה אבותיהם בידיהם, והנה המפרשים כתבו שאמר להם זה על שהיו מתעצלים בבנין הבית וגם כן על מעשים רעים שהיו בידיהם כמו שאמר בספר עזרא אבל לא ראינו שהוכיחם זה הנביא עליו ולא שהזכיר להם דבר מזה:

השאלה החמישית מה היה שנזכר שלש פעמים בפסוק הזה שם ה' צבאות כי הנה כה אמר ה' צבאות שובו אלי נאם ה' צבאות ואשובה אליכם אמר ה' צבאות והוא כפל מבואר ואם לא היה צורך לשמות הם כפי סדר הדבור הנה יהיה ענינם זכירת השם לבטלה אשר לא כדת:

השאלה הששית באומרו אבותיכם איה הם והנביאים הלעולם יחיו, כי הנה שאלת אבותיכם איה הם היא שאלה שאין בה ענין כי האבות כבר מתו והמיתה טבעית על כל אדם והיה כצדיק כרשע, וגם אומרו והנביאים הלעולם יחיו הוא ג"כ מאמר שאין לו שחר כי מי זה אמר שיחיו לעד: והנני מפרש הכתובים באופן יותרו השאלות האלה כולם:

הכוונה הכוללת בנבואה הקטנה הזאת היא להודיע לישראל שהיה השם יתברך חפץ ביקרם ושמה שעשה לאבותם מהגלות והחורבן היה מפני שקצף על מעשה ידיהם, ושהוא יתברך הוציא אותם מגלות בבל כדי לתת להם הכנה בהיותם על אדמתם לשוב אליו ולהדבק בו ולעובדו באופן שתשוב השכינה העליונה לחול בתוכם, וכאילו הודיע הנביא אותם שזה היה תכלית פקודתם כמו שבארתי בתחילת ספר חגי ולכן הזהירם שישובו מדרכיהם הרעים אשר עשו אבותיהם ושלא יעשו כאשר אבותיהם שנתנו כתף סוררת לדברי הנביאים ויתנו אל לבם שאבותיהם מפני עונותיהם נתחייבו גלות, כי גם הם בפיהם הודו שעל כי אין אלהים בקרבם מצאום הרעות האלה, והודיעם עם זה שלא יעמדו להם הנביאים זמן רב כי עתידה הנבואה להפסק מהם ושלכן היה ראוי שיקבלו מוסרם בעודם חיים ביניהם וכמו שיתבאר כל זה בפירוש הפסוקים:

בחדש השמיני בשנת שתים לדריוש וגומר עד סוף הנבואה: הנראה אלי בהיתר השאלה הראשונה אשר העירותי הוא מה שכתבתי בהקדמה פירוש שנים עשר נביאים האלה שלא היה מהכרח הנבואות לבאר בהם הכתוב באי זו שנה וחדש ויום נאמרה כל אחת מהן, כי הנה נבואות הנביאים נכתבו לאחת מג' תכליות או לכולם, הראשונה להודיע אמתת פנת הנבואה והמדה האלהי שהגיד הדברים קודם היותם. והתכלית השני הוא לשמוע עצה ולקבל מוסר הנביאים. והתכלית השלישי בנבואות היה להשריש בלבנו פנת התקוה והתוחלת בשכר האלהים ותשועתו וכמו שבארתי שם. ומה לדעת אם כן החדש והשנה והיום שנאמרת הנבואה כי באי זה זמן שתהיה לא יעשה חלוף בענין הנבואה ותכליתה, ומפני זה הנביאים הראשונים ישעיהו הושע יואל ועמוס עובדיה ויונה ומיכה ונחום חבקוק צפניה וגם מלאכי האחרון לא הגבילו זמן כלל באחת מנבואותיהם בפרט כי לא היו צריכים אליו לענין הנבואות שניבאו כי אם להודיע מה שיהיה ומה שראו בנבואותיהם, וגם ירמיהו ויחזקאל רוב נבואותיהם היה בלי הגבלת זמן ונבואות מועטות כתבו בהגבלתו והיה זה בהם בפרט מפני שצורך הנבואות ההם כפי ענינם הביאם אליו, ואם יזכני השם להחייני עד שאפרש את ספריהם בהגיעי בכל נבואה ונבואה שיש בה הגבלת זמן אעיר ואבאר למה יוחס זמן באותה נבואה כי זהו מה שצריך לתת סבה ר"ל בנבואות שנכתב בהם הגבלת הזמן לא במה שלא נכתב. ואמנם מה

שראוי שנעשה פה הוא שאשתדל לתת הסבה במה שבא בהגבלת הזמן באלה הנבואות מחגי וזכריה, ואומר שהנה חגי בנבואה הא' זכר שהיה בשנת שתים לדריוש להגיד שבבוא העת לבנין הבית ושנת חדש רצון דריוש לתת רשות לבנות שהיה זה בשנת שתים למלכותו אז באה הנבואה לחגי לצוות לו על הבנין כי זה וזה ר"ל רצון המלך ונבואת חגי מאת השם יתברך היו מסבה מסכימים זה עם זה, וזכר גם כן שהיה בחדש הששי באחד לחדש שהוא ביום הראשון לחדש אלול להגיד שהזמן העירהו על זה שבאותו יום עלה משה להר לקבל לוחות שניות אחרי שכבר נשתברו הראשונות, ככה אחרי חרבן ראשון באותו יום המקודש תחלת מ' ימי תשובה באה לחגי הנבואה על בנין בית שני דומה לענין הלוחות השניות שבאותו יום עמד עליהם. אבל הנבואה השנית לחגי מפני שנמשכה לראשונה לא הוצרך להגביל בה זמן. גם הנבואה השלישית תראה שהגביל בה הכתוב היום והחדש ולא השנה באמרו בשביעי בעשרים וא' לחדש, והיה זה להגיד שענין היום הביאוהו לאותה נבואה כי היה אותו יום כ"א לתשרי יום הושענה רבה סוף חג הסוכות והוא יום הערבה שהיתה שמחה רבה בבית ה' ולכן הזקנים שהיו מתקבצים שם היו בוכים בזכרם שמחת בית השואבה שהיתה ביום ההוא נעשית בבית ראשון והיה מפני זה בנין בית שני כאפס וכאין בעיניהם ולכך באה אז אותה הנבואה לנחמם עליו. גם בנבואה הרביעית אמר בעשרים וארבעה לתשיעי בשנת שתים לדריוש להגיד שהזמן חייבה גם כן אותה נבואה שהיה בחדש כסליו בסופו זמן זריעת האדמה והיה דריוש כבר מצוה לבנות כי זה היה בשנת שתים למלכותו, ולכן באה לו הנבואה לאמר שימו נא לבבכם למן היום הזה והלאה וגומר מן היום הזה אברך שהגיד שעד אותו יום היתה מארת ה' במעשה ידיהם ומהיום ההוא שיוסד היכל בית ה' והלאה ישאו ברכה מאת ה' בזריעת האדמה. וכן בנבואה האחרונה שראה שנית באותו יום נאמר בעשרים וארבעה לחדש ר"ל לתשיעי הנזכר והיה זה להודיע שישראל יזכו מפני הבנין שיברך השם שם מעשה ידיהם כמו שנזכר, אמנם זרובבל לא יהיה זה שכרו כי הוא ישוב לבבל אבל לעתיד לבא יהיה שמור שכרו שימלוך על ישראל איש מזרעו וחוטר מגזעו כמו שפירשתי באותה נבואה, ולכן זכר הכתוב שביום ההוא באו לנביא שתי נבואות אחת על העם ואחת על זרובבל ושעם היותם ביום אחד היום נבדלות בעניניהם תכלית ההבדל.

הרי לך מבואר שהגבלת הזמן שבא בנבואות חגי היה לצורך כפי ענין הנבואות. וכן ראוי שנאמר נבואות זכריה, כי הנה הנבואה הראשונה הזאת נאמר בה החדש והשנה ולא היום להגיד שמה שהעיר השם את רוח דריוש לתת רשות לבנין הבית היה בכוונה מכוונת מאתו יתברך כי אם היות שקצף על אבותיהם קצף על עונותיהם עד שהביאם

בגלות בבל הנה עתה הוא העיר את רוח דריוש שיתן רשות לבנות את הבית, והיה זה כדי שישובו בני ישראל אליו יתברך והוא ישוב אליהם כי זה היה תכלית הפקידה והתעוררות דריוש כולו, ומפני שבחדש השמיני מהשנה השנית נתן דריוש הרשות לבנות לכן אמר בחדש השמיני בשנת שתים לדריוש שאז נתן מאת המלך רשות הבנין, ולא הגביל היום כי לא היה יום זה מיוסד ליום מוגבל כמו שהיה הבנין שזכר חגי לכשיצטרך אליו. והותרו עם מה שביארתי בזה שתי השאלות הראשונות.

והנה זכריה זכר הכתוב שהיה בן ברכיה בן עדוא, ואומר הנביא אפשר שאמרו על עדוא זקנו שהיה נביא וכאלו ירש הנבואה מאבותיו ולכן היו נבואותיו רבות ויקרות וכמו שיתבאר ואפשר שעל זכריה אמר שהיה נביא.

פסוק ב

וצוהו השם שיאמר קצף ה' על אבותיכם קצף ואפשר לפרשו שהיה מדבר על ישראל שקצף עליהם בסבת עונותיהם, ואולי אמר שבעבור אבותיהם היה קצף גדול לשם יתברך על האומות שהצרו אותם וכמו שאמר בנבואה השנית וקצף גדול אני קוצף על כל הגוים השאננים, וכאילו אמר הלא ראיתם חרבן בבל והשמד זרע נבוכד נאצר אין זה במקרה כי אם שקצף ה' עליהם בעבור אבותיכם קצף גדול וכן מלכי פרס אשר בטלו בנין הבית וכל שאר הגוים אשר עזרו לרעה קצף ה' עליהם ויבא עת אידם.

פסוק ג

ולפי שיאמינו ישראל לדבריו צוהו ואמרת אליהם כה אמר ה' צבאות ואין זה סמוך לשובו אלי שאמר אחריו אבל הוא חוזר למעלה שיאמר כה אמר ה' צבאות שקצף על אבותיכם קצף ואחרי זה אמר שובו אלי נאם ה' צבאות, ואתה תראה בדברי זה הנביא שגור השם הזה ה' צבאות בפיו והיה זה לדעתי לפי שגלו צבאות ה' ושבטיו ולא שבו לבית שני כי אם מעט מזעיר מבני יהודה לכן היה מכנה לגבוה בשם ה' צבאות ר"ל המנהיג והמשגיח בצבאות ישראל, והלא מזרה צבאותיו יקבצם כי לא אבד שמו ועדיין הוא קיים אלקי צבאות ישראל, וכאילו אמר אליהם אחרי שראיתם שה' אשר לו צבאות ישראל קצף על צבאיו או קצף על האומות אשר הרעו לצבאיו כפי כל א' מהפירושים ראוי לכם שתשובו אליו כי הוא אדון צבאותיכם ותדבקו בו, וכאשר תעשו זה אשובה אליכם אמר ה' צבאות רוצה לומר אשוב להשפיע בכם ולקבץ נדחיכם כי הוא ה' צבאות ישראל והוא ישיב אותה. הרי לך צורך שם ה' צבאות ולמה הוזכר שלשה פעמים ה' צבאות בכתוב הזה: והותרו השאלות ג' ד' ה'.

פסוק ד

ואומרו אל תהיו כאבותיכם ר"ל בהיותם בארץ הקדושה לא יעשה כמעשה אבותיהם הרעים שקראו אליהם הנביאים הראשונים ולא שמעו ולא הקשיבו ומפני זה הלכו בגלות לפני צר וזהו אומרו איה הם, ואין ענינו שמתו ברעב ובדבר כמו שפירשו המפרשים, אבל אמר זה על הגלות שרובם הלכו לאשור והם עשרת השבטים ומקצתם נתפזרו בחרבן ירושלם בארבע כנפות הארץ ולכן רומז לגלותם (ה) אמר הידעתם איה הם, ואמנם אומרו והנביאים הלעולם יחיו פרש"י ואם תאמרו והנביאים איה הם כי גם הם כבר מתו על זה אשיב לכם וכי לעולם היה להם לחיות, אך סופם הוכיח כי אמת היו הדברים אשר דברו וכן דרשו בפרק חלק (סנהדרין קה, א). ועל דרך הפשט נראה לי שבזה הודיעם הנביא זכריה הפסק הנבואה מבניהם באומרו והנביאים הלעולם יחיו ר"ל אל תחשבו שלעולם יחיו ביניכם הנביאים לא יהיה כן כי תפסק הנבואה, (ו) אך דברי וחוקי אשר צויתי הם חיים וקיימים לעד והם השיגו את אבותיכם כי בעבור שעברו על מצותי וחוקי קרה להם מה שקרה עד שהם בעצמם הודו בדברי וישובו ויאמרו כאשר זמם ה' צבאות לעשות לנו שהיה משפטו כפי דרכינו ומעלילינו כן עשה אתנו ולכן הזהרו בעצמיכם שלא תהיו כאבותיכם פן יבא עליכם החרבן שבא עליהם. הנה א"כ בנבואה הקטנה הזאת רמז להם הנביא על תכלית הפקידה ועל הפסק הנבואה וחרבן בית שני בהוכיחו אותם שלא יעשו כאבותיהם פן יקרם כמוהם: והותרה השאלה הששית:

פסוק ז

הנבואה השנית תחילתה ביום עשרים וארבעה לעשתי עשר חדש הוא חדש שבט וגומר עד ויהי בשנת ארבע לדריוש המלך. ויש בה עשר פרשיות. הא', ביום עשרים וארבעה לעשתי עשר חדש. הב', לכן כה אמר ה' שבתי לירושלם בשלום. הג', ואשא עיני וארא והנה ארבע קרנות. הד', ואשא עיני וארא והנה איש ובידו חבל מדה. החמישית, כי כה אמר ה' צבאות אחר כבוד. הו', רני ושמחי בת ציון. הז', ויהי דבר ה' אלי לאמר ידי זרובבל. הח', ואשא עיני וארא והנה שתים נשים. הט', ואשוב ואשא עיני וארא והנה ארבע מרכבות. הי', ויהי דבר ה' אלי לאמר לקוח מאת הגולה. והנה הנבואה הזאת היא גדולה ורבה בכמותה וקשור הדברים בעניניה מוכיחים שהיא נבואה אחת מתדבקת וקשורה כולה, כי הנה אע"פ שיש בה דברים נבדלים באו כולם להכרח הדרוש ולכן היו כולם בכללותם נבואה אחת והיא גם כן עצומה באיכותיה כי יש בה עשר מראות קשות ההבנה הפתרון מאד, וכמה מהשאלות ראוי לעורר בעניניה אך אמנם לבלתי אסור

מן הדרך והסדר המורגל בשאר הנבואות אעיר פה בלבד שש השאלות ואח"כ בפירוש הפסוקים אעיר עוד על שאר הספיקות אשר יפלו בהם:

השאלה הראשונה מה היה פתרון המראה הראשונה אשר ראה מהאיש הרוכב על סוס אדום וגו' ואחריו סוסים אדומים שרוקים לבנים, כי הנה הנביא שאל ע"ז למלאך הדובר בו מה אלה אדוני והוא השיבו אני אראך מה המה אלה ולא נתקיימו דבריו לפי שלא הראהו דבר מפתרונה, ורש"י פי' איש רוכב על סוס אדום רמז הוא להפרע מהכשדים ומפרס ומדי בחרב אבל לא פי' על מה יורו הסוסים אדומים שרוקים לבנים ולא מי הוא האיש הרוכב על סוס אדום שזכר בל' יחיד וזכר בל' רבים שאר הסוסים, והראב"ע לא הכניס עצמו בפתרון המראות האלה כלל, והרד"ק כתב בשם אביו שהסוס האדום היה רמז לנבוכדנצר ושאר הסוסים היו רמז לד' המלכיות ושלא זכר מלכות רומי שהיא הרביעית בעבור היותה רחוקה, ואינו נכון כי למה יראהו ה' מלכות בבל שכבר נעקרה ולא יראהו מלכות רומי אימתני ותקיפא העתיד להיות כמו שהראה אותה בשאר המראות, גם פי' החכם סוסים אדומים על בנו ובן בנו של נבוכדנצר שהיו כולם אדומים כמוהו להיותם מזרעו, ועל פרס ויון אמר שהראהו שרוקים ולבנים, וג"ז בלתי נכון כי למה יראהו במלכות בבל ג' מלכים שמלכו בו זה אחר זה ולא יראהו כן בפרס ויון שמלכו בהם ג"כ מלכים זה אחר זה ומאב אל בן גם כי עכ"פ תחסר המלכות הרביעית. וגם יקשה לי מאד שיראה הנביא ג' מראות והם זאת מהסוסים ומראת הקרנים ומראות המרכבות שכל אחת מהן תורה על ממשלת הארבע מלכיות ומה הצורך בהכפל ההודעה הזאת במשלים שונים לנביא אחד:

השאלה השנית באומרו עד מתי אתה לא תרחם את ירושלם ואת ערי יהודה אשר זעמת זה שבעים שנה, וזה כי כבר ריחם עליה במה שהעיר את רוח כרש מלך פרס לשלח את העם ואת כלי בית ה' ובמה שהעיר ג"כ את רוח דריוש לתת רשות לבנות את הבית, ועם היות שעדיין לא נבנו חומות ירושלם הנה היו אז בתחילת הדבר ועתידים היו להבנות ולמה התלונן על זה כי כבר לא היתה ירושלם זעומה אחרי ששבו בנים לגבולה, כל שכן שהתלונה הזאת אינה מסכמת עם המראה כי אותם המלכים אמרו התהלכנו בארץ והנה כל הארץ יושבת ושוקטת ומה ענין זה לענין עד מתי אתה לא תרחם את ירושלם:

השאלה השלישית במראת חבל המדה באומרו והנה המלאך הדובר בי יוצא ומלאך אחר יוצא לקראתו, וזה שיראה בין שיהיה המלאך הדובר בו הוא האיש שבידו חבל המדה או שיהיה זולתו שאין ענין למאמר הזה במראה כי אם באה הנבואה להודיע שפרזות תשב ירושלם מאין אדם מה צורך היה בהראות אל הנביא מלאך א' יוצא ומלאך אחר יוצא

לקראתו ושיאמר א' לחברו רוץ דבר אל הנער הלז והנה לא נאמר כזה בשאר הדבורים והמראות שנאמרו ונראו לו, ואין לנו שנאמר שנסתלק מעליו שפע המלאך הדובר בו כי הנה כתוב אח"ז וישב המלאך הדובר בי ויעירני ויען המלאך הדובר בי ויאמר אלי והוא המורה שגם אח"ז התמיד בדבורו אליו ואיך אמר א"כ שהיה יוצא:

השאלה הרביעית באומרו הוי הוי ונוסו מארץ צפון וגו' הוי ציון המלטי יושבת בת בבל, שפי' המפרשים כולם שהיה מצוה הנביא לאותם שנשארו בבבל שישובו ויעלו לירושלם, ואין פשט הכתובים סובלו כי למה יאמר על הנשארים בבבל ונוסו מארץ צפון האם מפני חרבן בבל הלא בזמן הנבואה הזאת כבר עבר חרבנה ולמה ינוסו משם א"כ עתה, גם אומרו כי בד' רוחות השמים פרשתי אתכם אין ענין לו עם הנשארים בבבל ומה שפי' המפרשים עליו באומרם ולא הגיע זמנם עדיין לצאת מגלותם אין זה בכתוב, גם אומרו הוי ציון המלטי איך יפורש על הנשארים בבבל וממה כל שכן שהנה זרובבל ורבים מהעולים שבו לבבל להמלט מגלות בית שני, סוף דבר שאם נאמרו הכתובים האלה על הנשארים בבבל שימהרו לעלות לבנין בית שני אין ספק שלא נתקיימו כי הם לא עלו עוד כ"ש שהפסוקים שבאו אח"ז כי כה אמר ה' צבאות אחר כבוד שלחני וגו' כי הנני מניף וגו' ושאר הפסוקים ורני ושמחי וגו' א"א לפרשם כי אם על הגאולה העתידה וכן פי' המפרשים ונתנו א"כ דבריהם לשעורין:

השאלה החמישית במראת המנורה שראה אותה וגולה על ראשה ושבעה נרותיה עליה שבעה ושבעה מוצקות וגו' ושנים זיתים וגו' ושאל הנביא אל המלאך מה אלה והוא השיבו זה דבר ה' אל זרובבל וגו', ויש לשאול מה היחס שיש לפתרון הזה עם המראה ועל מה יורו שבעת הנרות ושבעה ושבעה ושנים הזיתים ואיך נכללו כל אלה הענינים בזה דבר ה' אל זרובבל, ועוד למה הנביא חזר אחר כך לשאול על שני הזיתים מה המה שני הזיתים האלה ולא שאל על הנרות ולא על הגולה ואם כבר כללה תשובת המלאך כל הדברים שבמראה למה שאל על הזיתים עוד, ועוד כי תשובת המלאך אלה שני בני היצהר אם נפרש אותו על שני הזיתים תשאר השאלה השנית משתי שבלי הזיתים אשר ביד שני צנתרות הזהב בלי תשובה ואם תאמר כי עליהם השיב אלה שני בני היצהר תשאר אם כן השאלה הראשונה מבלי תשובה, כי השאלות שתים הן בכתוב והתשובה והפתרון אשר נתן היא אחת כ"כ כי פתרונו היה כ"כ קשה שצריך לו פתרון אחר לפי שעדיין תשאר השאלה ומה המה אלה שני בני היצהר ויקשה א"כ איך נסתפק הנביא בתשובה החשובה הזאת, סוף דבר המראה הזאת צריכה כולה ביאור:

השאלה השישית במראת העטרות שאמר ולקחת כסף וזהב ועשית עטרות, והיא אם ראשונ' למה תלה ענין העטרות בחולדי וטובי' וידעי' ובבית יאשי' בן צפני' אשר באו מבבל האם לא היו ביניהם שתי ליטרין זהב או כסף לעשות העטרות ההם מבלתי שיצוה לנביא ממי יקח אותם, ואם שנית למה צוה לעשות עטרות שהם מיעוט רבים שנים ואמר על א' מהן ושמת בראש יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול והעטר' השנית לא זכר בראש מי ישימנה, והמפר' אמרו מדרך סברא שהי' לתתה בראש זרובבל ויקשה א"כ למה לא זכרו הכ' וזכר ענינו של זרובבל שיבנה את היכל ה' וישא הוד מלכות, ואם שלישית באומרו הנה איש צמח שמו ומתחתיו יצמח וגו' והוא יבנה את היכל ה' והנה כשנאמרה הנבואה הזאת כבר הי' זרובבל בונה את ההיכל ואיך יאמר עליו ומתחתיו יצמח והוא יבנה וכמ"ש למעלה כי הנני מביא את עבדי צמח שאם אמרו על זרובבל הנה כבר בא, ואם רביעית באמרו והעטרות תהיה לחלם ולידעי' ולחן בן צפני' לזכרון בהיכל ה' ואם היו העטרות לכהן הגדול ולמלך איך אמר שהיו לאותם האנשים המתנדבים בעם, גם ששנה בשמותם ממה שזכרם למעל': והנני מפ' הכתובים בעזרת האל באופן יותרו השאלות כולן:

הכונה הכוללת אצלי בנבואה הזאת היא להודיע ה' לנביא מה שיהיה אחר זה על יהודה וירושלם מהממשלות הנכריות מבני היונים שימשלו בה בזמן בית שני ושברחמי השם יבנה הבית וחומות ירושלם, אך אמנם לא יהיה קבוצם בזמן בית שני שלם כי עוד יבא עליהם גלות אחר ויחריבם ואחר כך ידין ה' עמו ועל עבדיו יתנחם ויבחר בירושלם בקבוץ הכוללי המוחלט, ולכן הראהו ארבע מלכיות שימשלו על ישראל וארצו אם מלכות בבל שכבר עברה ואם פרס שהיתה אז מושלת עליהם ואם יון ואחריו רומי העתידים לבוא, והראהו עוד ארבע משחיתים לאותם ארבעה מלכיות שיחריבום וישחיתום תחת אשר החריבו והשחיתו את ארץ יהודה, והראהו שאחרי אותן המלכיות תהיה מלכות ישראל בשלימותה ותתרחב ירושלם עד שתהיה פרזות כי לא תכילה חומה ובאו האובדים מארץ אשור והנדחים מגלות ירושלם וינקום השם נקמתם מהגוים השוללים אותם וישיב שכינתו לירושלם וכל האומות ילוו אליו וישימו יד לפה: וראה עם זה בפרט שכר יהושע הכהן הגדול שלצדקתו וחסידותו היה עומד לפני המלאך ה' בבית מנוחתו ובעולמו, ובזה רמז גם כן שהראהו השם ממשלת זרע יהושע כהן גדול והם הכהנים מבני חשמונאי בבית שני אשר גברו חיל ושהיה השטן אנטיוכוס עומד על ימינם הוא וכל בני יון לשטנם ושהשם יתברך יגער ביון המצרים אותם, כי מה שראה בנבואתו היה כולו סימן לבנים, ושצוה המלאך שילבישום מחלצות ובגדים טהורים שהוא רמז לתקון כהונתם וגם צניף

טהור על ראשו לתיקון הדעות לבל יתעסקו במלכות שאינה עטרה ראויה אליהם, כי כנגד בניו ויוצאי חלציו אמר לו כל זה ולכן יעדו וייעד את בניו הכהנים שאם ישמרו את משמרתו עוד באחרית הימים לעתיד לבוא ידינו את בית ה' וישמרו חצריו כמשפט הכהנים יראי ה' וחושבי שמו, והודיעו זה לפי שהיה עתיד הקב"ה להביא את עבדו צמח והוא מלך המשיח ויכהנו בימיו ואז תהיה האבן אשר לפני יהושע שהוא בית המקדש שהיו אז בונים בבית שני יהיו עליה שבעה עיני השם לשומרה ולכבדה, והקדוש ברוך הוא יבנה הבית ההוא וישבית את עון הארץ ובמקום ההוא יתן שלום ולכן הראהו מנורת זהב לרמוז אל האומה בכללותה ושתהיה עמה כבודה וממשלה ועיני השם משוטטות עליה, ושנים זיתים שהם המלך והכהן הגדול הנמשחים בשמן המשחה אחד מן הימין ואחד מן השמאל, ולכן יעדו שמזרובבל יצא המלך המשיח כי כמו שידי זרובבל יסדו הבית השני כן ידי מלך המשיח היוצא מחלציו ישלים הבית הג', ובעבור שהנביא לא יבהל מבנין הבית הג' אם כבר היה להם השני ולא יאמר בלבו מדוע נעשה אז בית אחר על זה הבית לכן הראהו מגלה עפה לרמוז אל העונות שנעשו בבית שני ושמפני כן יהיו לאלה ולגלות כללי אשר נקדם לבית העתיד והוא ענין האיפה והעופרת להגיד שיצללו בגלותם כעופרת במים אדירים, והיו אם כן לנגד עיני הנביא שנים נשים יוצאות ורוח בכנפיהם והם מלכות ישראל ומלכות יהודה שהלכו בגליותיהם ותשאנה את האיפה כי היה עונשם במדה ובמשורה, והראהו ה' ענין ארבעה המלכיות שמשלו עליהם במשל אחר, ובסוף צוהו על מעשה העטרות ושיהיו בהיכל ה' לזכרון שיבאו שני בני היצהר באחרית הימים א' מלך מזרע זרובבל משיח אלקי יעקב והא' כ"ג מזרע יהושע הכהן הגדול ויזכו בהם כי הנה באחרית הזעם רחוקים יבאו שהם הפזורים בגלותם בארבע פנות הארץ ויבנו היכל ה' העתידה וזה סוף הנבואה הגדולה הזאת וכמה שיתבאר כ"ז בפי' הפסוקים:

ביום עשרים וארבעה לעשתי עשר חדש וגומר עד ראיתי הלילה: הנה ראה הנביא להגביל זמן לנבואתו זאת אם מן הימים שהיה ביום עשרים וארבעה לחדש ומן החדשים שהיה חדש עשתי עשר, וגם כינה את שם החדש ההוא שבט מה שלא עשה חגי בנבואותיו כי תמיד אמר לבד בחדש הששי או בשביעי או בתשיעי מבלי שיכנה את אחד מהחדשים ההמה בשמות החדשים אשר עלו עמהם מבבל, וגם הנביא הזה זכריהו בנבואה הראשונה בתחילת ספרו אמר בחדש השמיני אבל לא כינה אותו בשם טבת ולכן ראוי להתעורר למה בנבואה השנית הזאת לא נסתפק באומרו בעשתי עשר חדש ואמר עוד הוא חדש שבט, וכן עשה בנבואה השלישית שביאר בה שהיה החדש כסליו,

גם הגביל בנבואה הזאת בשנה שהיה בשנת שתים לדריוש, עוד תשוב תראה שביאר בזאת הנבואה שמו ושם אביו ושם אבי אביו באומרו אל זכריה בן ברכיה בן עדוא הנביא ויש לעיין עליו גם כן כי הנה בתחילת הספר כבר כתב יחוסו ומה לו לזוכרו שנית פה מה שלא עשה בשאר נבואותיו שתמיד אמר היה דבר ה' אל זכריה ויהי דבר ה' אל זכריה מבלי שיזכור שם שם אביו ולא שם אבי אביו. והנראה אלי בכל זה הוא שהנבואה הזאת גדלה מאד בעיני זכריה כי ראה בה עשר מראות אלקים ונפתחו השמים לפניו וראה כל מה שהיה עתיד להיות על האומה מהטובות והרעות עד אחרית הימים, ומפני כן אמר בתחילתה היה דבר ה' אל זכריה בן ברכיה בן עדוא הנביא להגיד שזכות אבותיו סייעתהו ובפרט זכות אבי אביו עדוא שהי' נביא לה' וזה הביאהו להגיע מדרגתו לראות כל המראות שראה בנבואה הזאת, ולכן כמו שבתחילת הספר נכתב יחוסו כדי לדעת מי הוא ככה בנבואה השנית הזאת נכתב גם להעיר על מדרגת המראה ומדרגתה, ואתה תראה שביום עשרים וארבעה לחדש התשיעי יוסד היכל ה' כמו שנזכר בספר חגי ומשם עד שני חדשים מיום ליום שהם תשעה וחמשים ימים באה הנבואה הזאת לזכריה והיה זה להודיעו שכל כך מהשנים יום לשנה יום לשנה תתמיד מלכות פרס אחר חרבן בבל, כי הנה מלכות מדי ופרס כפי דעת רבותינו ז"ל משלה על ישראל י"ט שנה לפני בנין הבית ולא התחילו ישראל למנות למלכות יון עד ארבעים שנה אחר הבנין כמו שזכרו בפ"ק דע"ז (ט, א) הנה א"כ נקרא שם פרס עליהם תשעה וחמשים שנה קודם הבית ובפני הבית, ולפי שבנבואה הזאת ראה הנביא חרבן מלכות פרס ביאר שהיתה נבואתו זאת שנים חדשים שלמים מיום ליום אחר שיוסד היכל ה' שהם תשעה וחמשים יום כמספר השנים שיתמיד מלכות פרס עד סוף ימי דריוש, ומה טוב אמרו חדש שבט שהעיד בזה שראה בנבואתו ענין אלכסנדרוס מוקדון שהיה השבט המכה בפרס, ובעבור שהיתה נבואתו רומזת לאותו מלכות אמר בשנת שתים לדריוש כי עליו היו הדברים ובימיו נחרבה מלכותו ונזכר כל זה בקיצור וברמיזות לפי שהיו תחת ממשלת פרס והיתה סכנה רבה בפרסום נבואת חורבנו זהו צורך הגבלת הזמן הזה וכבר ידעת דעת חכמים ז"ל בענין שמות החדשים שאמרו שעלו עמהם מבבל כי הנה לא מצאנו בתורה ובנביאים שמות לחדשים כי אם ראשון ושני ושלישי וכן כולם במספרם כמשפט ובלבד בזה הספר ובמגלת אסתר וספר עזרא מצאנו שמות מיוחדים לחדשים, וכבר חשבו מאחרוני המחברים שטעו בזה אנשי בית שני שהוא עון פלילי לפי שהתורה לא צותה בשמות החדשים כי אם על פי מספרם ראשון ושני והם עברו על לא תוסיפו, וכתבו מהם שעל פי ירמיהו עשו זה מפי הגבורה, ונראה לי שאין הדבר כן כי הנה התורה צותה החדש הזה

לכם ראש חדשים ואין ענין המצוה הזאת אלא שיהיה ראשון לחדשי השנה וממנו ימנו חדשי השנה ואנשי בית שני תמיד היו מונין ממנו החדשים והוא היה אצלם הראשון לחדשי השנה כמו שצותה התורה, אבל כנוי החדשים בשמות לומר שני ושלישי וכן השאר לא נמנע מן התורה ולא בא עליו צווי ולא מאמר לירמיהו כי הם עשו בחדשים המספר שצותה תורה, ומלבד זה אמרו הוא חדש שבט או הוא חדש כסליו כלומר זה הוא החדש הנקרא אצל הכשדים כך והיה זה אצלם לזכרון שעמדו בבבל וכמ"ש הרמב"ן ז"ל בפירוש התורה, וכן אמר זכריה לעשתי עשר חדש הוא חדש שבט ובזה לא עברו על המצוה אף כי במקום הזה שראה לזכור שבט מפני שתוף השם כמו שביארתי:

פסוק ח

ראיתי הלילה והנה איש רוכב על סוס אדום וגומר עד ויען מלאך ה'. הנה רבי חנוך אלקוסטנטיני וכן בן כספי וזולתם רצו לפרש נבואות זכריה אך לא פירשו ממנו כי אם מראת המנורה ומראת שתי נשים יוצאות ומראת המרכבות, ואני כבר הודעתיך שבנבואה הזאת בלבד באו עשרה מראות, וגם אותם השלשה אשר פירשו נהגו בפירושם דרך הרב המורה בפירוש מרכבת יחזקאל שהיה הכל רמז לשכלים הנבדלים ולגלגלים ולאותם הידיעות הנכבדות ומי יתן שאלתים, ואם היה הדבר כן למה באו הנבואות ההם מעורבות בין הספורים שזכר הכתוב אם אין ענין להם עמהם. ואני לפרש הכתובים על פשוטם באתי ולא אחוש לדעותיהם בזה שדעת אחרוני המחברים וגם מפרשים כולם הוא שבעבור שהנבואה היתה הולכת ומתמעטת בימי זכריה להסתלקות השכינה וארון ברית ה' מירושלם שהוא היה מקור הנבואה והמבוע שממנו היה יוצאת ההכנה לנביאים כולם לקבל נבואותיהם לכן היו דבריו סתומים וחתומים מאד וראה מראותיו מבלי פתרון מה שלא היה כן בנביאים הראשונים, ואינו דעת נכון בעיני לפי שמצאנו חגי זכריה ומלאכי ששלשתם היו בפרק אחד וראינו שחגי ומלאכי היו מדברים בשפה ברורה ובנעימה קדושה ולשון מבואר, וגם זכריה עצמו היו דבריו זכות ומבוארות מאד בשאר הדברים זולת המראות אם בתוכחותיו לעם ואם בייעודי בית שני והגאולה העתידה וזהו ממה שיורה שלא בא העומק במראותיו לחסרון מדרגת נבואתו ולקוצר המשיג כ"א לעומק המושג וקושי הדברים בעצמם, ומפני זה תראה שכל המראות שהגיעו באותו פרק אם ליחזקאל בתחילת נבואתו ואם לנבוכדנצר בחלומו אשר ראה מהצלם ואם לדניאל בנבואותיו בעבור שכולם ראו ממשלת הארבעה מלכיות כמו שבארתי במעין הא' מספר מעיני הישועה שחברתי בא בדבריהם עומק רב מפאת עומק הדרוש הזה בעצמו כאלו בכ"מ שהראה הקב"ה לנביאיו ממשלת הד' מלכיות פחד קראם ורעדה ענן

וערפל סביביו. והנה בנבואה הזאת ראוי לעיין בענינה דברים. ראשונה כמ"ש ראיתי הלילה ואם היה שכבר הגביל וזכר השנה והחדש והיום שבאה בו הנבואה הזאת למה הוסיף להגביל עוד השעות מהיום ומהלילה אשר ניבא בה, וכבר הרגישו חז"ל בספק הזה ואמרו בפרק חלק (סנהדרין צג, א) אמר ר"י ראיתי הלילה ביקש הקב"ה להפוך את העולם כולו ללילה כאלו פירשו שמה שראה הנביא היה הלילה עצמה שהוא רמז לכלייה הנחרצת. גם יש לעיין שנית למה זכר שראה ראשונה איש רוכב על סוס אדום בלשון יחיד ואחר כך זכר השאר סוסים מבלי אנשים ובל' רבים. גם יש לעיין שלישית מה ענין והוא עומד בין ההדסים אשר במצולה ובאותו מאמר שזכרתי מפ' חלק אמרו ואין הדסים אלא צדיקים שנאמר ויהי אומן את הדסה ואין מצולה אלא בבל שנאמר האומר לצולה חרבי, ואל תתפתה עם מה שזכר הרב המורה שיש בנבואות המשלי ענין נמשל בכללות המשל אבל חלק המשל אין להם ענין לפי שראו ליפות את המשל כי אין הדבר כן ולא בא בנבואת הש"י דבר ללא ענין ודברי שלמה במוסריו אינם כדברי הנביאים שרוח ה' דיבר שם.

פסוק ט

עוד יש לעיין רביעית שהנביא שאל למלאך הדובר בו מה אלה אדוני והוא השיבו אני אראך מה המה אלה ולא מצינו שהראהו דבר מזה, גם שאם רמז אל הפתרון היה לו לומר אני אודיעך או אני אשמיעך שהם לשונות יאמרו על הדברים לא שיאמר אני אראך שראות לא יפול על דברים נשמעים, והרד"ק השיב על זה שחוש הראות נשאל על שאר החושים כמו וכל העם רואים את הקולות (שמות כ, יח) ראה ריח בני (בראשית כז, כז), ואין הדבר כדבריו כי כל מוחש מיוחד לחוש שלו והפסוקים שהביא יש להם פירוש כפי ענינם, גם אמר החכם שאולי אמר אני אראך על מראת הקרנים שיראהו ולא ידעתי מה הואיל הנביא אם כן בשיראהו משל אחד לבאר משל אחר ועל כיוצא בזה נאמר ערבך ערבא צריך.

פסוק י

ויש לעיין חמישית במה שאמר ויען האיש העומד בין ההדסים כי אם הנביא לא שאל אליו דבר כי אם למלאך הדובר בו מה ראה האיש ההוא לענותו, ומה ענין גם כן למה שאמר ויענו את מלאך ה' העומד בין ההדסים כי הנה מה שזכר למעלה שהיה עומד בין ההדסים היה איש רוכב על סוס אדום לא מלאך ה', וכבר הוצרך רש"י וגם הראב"ע והרד"ק לפרש מפני זה שהאיש העומד בין ההדסים הוא היה מלאך ה' ושהוא ע"ד והאיש גבריאל לפי שאותו האיש אשר היה עומד בין ההדסים הוא היה המלאך הדובר

לזכריהו, והנה כתובי הפרשה לא יסבלוהו כי הנביא שאל למלאך הדובר בו מה הם האיש אשר ראה בין ההדסים והסוסים שהיו אחריו ואיך יהיה המודיע והמדה אחד. וראוי לבאר המראה הזאת באופן יותרו הספיקות האלה כולם:

הן אמת שאני כבר בארתי אותה בספר משמיע ישועה על ממשלת ד' המלכיות באופן מתישב בפירוש הכוונה ההיא אך עתה נתחדש לי דרך אחר בפירושה אותו ראיתי צדיק לפני ואותו אודיעך פה. והוא שהאנשים בראותם צורות ומשלים בחלומותיהם הם כל כך משתקעים בדמיונם עד שפעמים יהיו מסתפקים במה שיראו אם הוא כן אם לא, ומפני זה הנביא זכריה כשרצה לספר המראה הזאת אשר ראה אמר בתחילת דבריו ראיתי הלילה כלומר אל תחשבו שהיתה המראה הזאת חלום חזיון לילה ומפעולות הכח המדמה כי הנה עם היותם בלילה היתה דבור ברור אצלי כאלו ראיתיה בעיני וזהו ראיתי הלילה, והנה ענין המראה אשר ראה אצלי הוא שהראה לו הקדוש ברוך הוא ענין אלכסנדרוס מוקדון שהחריב מלכות פרס בימי דריוש זה ולכן הראהו איש רוצה לומר גבור חיל שהוא על דרך איש אתה ומי כמוך בישראל ולהיותו מלך אחד זכרו בלשון יחיד איש, גם הראהו שהיה רוכב על סוס אדום לרמוז למה שכתב יוסף בן גוריון בספורי עניני אלכסנדרוס שבהיותו נער קטן הביאו לאביו פוליפוס מלך מקדוניא סוס עצום ונורא מאד בעל עצמה וחרון ופרש לא יכול לרוכבו כי היה הורג כל הקרב אליו והיו קוראים אותו בוספאל, ויצו המלך ויעשו לו כלוב ברזל ויביאוהו אליו ויעמוד שם ויכלכלוהו בו וכל איש אשר לו משפט מות היה מצוה המלך להשליכו אל הסוס ובהגיעו אליו היה משחיתו ומכתת את עצמותיו כרגע ואוכל את בשרו, ויהי הסוס אסור בתוך הכלוב ימים רבים ואיש לא יכול להתקרב אליו ופוליפוס המלך שאל מצלמי תועבותיו עבודה זרה חרטומיו ואשפיו מי ישב על כסאו אחריו וישיבוהו בחלום האיש אשר ירכב על הסוס האסור הוא ימלוך אחריך וישמור פוליפוס את הדבר בלבו ולא גילה סודו לשום אדם, ויהי בהגיע אלכסנדרוס אל ט"ו שנה והנה יום אחד עבר על פתח מאסר הסוס ויפן עליו וירא והנה עצמות אנשים בין רגליו וגולגלות שבורות ויושט ידו מתוך חלוני הכלוב וימשש את צואר הסוס ויפן הסוס אליו וילחוך את ידו בלשונו, ויצו אלכסנדרוס ויפתחו את הכלוב ויבא אליו ולא פנה הסוס אן ואנא וירכוב עליו מבלי רסן וישם המתג על לחייו ויתמה המלך מאד, ועל הסוס ההוא היה אלכסנדרוס מוקדון רוכב בכל מלחמותיו ומפני זה ראה הנביא זכריה האיש רוכב על סוס ואמר שהיה אדום לפי שהיה כתבנית שור, ולהיות הדבר ההוא מפלאות תמים דעים מורה על אלכסנדרוס ונצחונותיו הראהו השם אל זכריה.

והנה אמר שהיה עומד בין ההדסים אשר במצולה להודיע שיכבוש בבל כי היתה מצולה שהיא בריכת מים גדולה בבבל וסביבותיהם הדסים רבים כמו שזכר הראב"ע, וכפי דרך חכמים ז"ל רמז גם כן באומרו והוא עומד בין ההדסים שהם צדיקי ישראל שמעון הצדיק וזקני ירושלם שיצאו אליו ביראתם אותו והוא נתן להם שלום ובא עמהם לירושלם וראה את בית השם וזהו מה שראה הנביא שהיה עומד בין ההדסים, גם רמז באומרו אשר במצולה שראה באותה מראה מיתת אלכסנדרוס שהיתה ג"כ בבבל כי ראה מעלתו ורכיבתו על סוסו ועומדו בין ההדסים וראה שמיד נטבע ביון מצולה, והטיבו חכמים ז"ל (סנהדרין צג, א) באמרם אין מצולה אלא בבל כי הוא בבבל מת כמו שזכר יוסף בן גוריון ולכן אמר ואחריו סוסים אדומים שרוקים לבנים שהוא רמז אל המלכים שירשו מלכותו והחזיקו בו. וכבר זכרתי במעין הט' תמר ארבע מספר מעיני הישועה שדניאל אמר עליו ותעלינה חזות ארבע תחתיה לארבע רוחות השמים, ומה שכתוב בספר דברי הימים לאלכסנדרוס סותר לזה שאחרי מותו ירשו מלכותו י"ב נשיאים לאומותם כי הוא קודם מותו ידו חלקתה להם בקו, וכן אמר דניאל במראה השנית בדברו עליו ועמד מלך גבור ומשל ממשל רב ועשה כרצונו וכעומדו תשבר מלכותו ותחץ לארבע רוחות השמים ולא לאחריתו ולא כמשלו אשר משל כי תותש מלכותו ולאחרים מלבד אלה, שהורה בזה שלא לבד היו ארבעה מלכים אשר ירשו מלכותו כי גם אחרים גם כן ושם בארתי סבת החלוף הזה, ומה שראוי עתה לומר במקום הזה הוא שלכן אמר ואחריו סוסים אדומים שרוקים לבנים להורות על רבוי והתחלפות אותם המלכים שקמו אחריו במצותו, ואם תרצה לומר עם כל פנים שהיו ארבעה אמור מעתה שאחד מהם שהיתה אשתו שנשארה ממנו הרה שהיא ובנה מלכו על מקדוניא ומלכות יון נכללו באיש רוכב על סוס אדום כי הוא ובנו היו במראה כאחד, וכנגד שלשת המלכים האלה שמלכו על השאר שהם בטלמיוס שמלך במצרים ואלכסנדריא וסליאוקוס שמלך בארץ אשור ובבל ואנטיגנוס בארץ אשיאה היא פרס אמר ואחריו סוסים אדומים שרוקים ולבנים. הנה אם כן היה ענין המראה הזאת כענין המראה השנית שראה דניאל ממלכות אלכסנדרוס מוקדון שיחריב את פרס ויעמוד בבבל ראש מלכותו וימות שם בקצרות שנים והמלכים שימלכו אחריו, ובעבור שלא היו אותם המלכים שירשו מלכותו דומים אל אלכסנדרוס בגבורתו ועצמותו וכמו שאמר ולא בכחו לכן תיאר את אלכסנדרוס כאיש רוכב על סוס ושאר המלכים קרא סוסים כי לא רצה לתארם בשם איש כמוהו, והמראות שיחס אליהם אדומים שרוקים ולבנים אולי שכן היו נוהגין ללבוש או לרמוז על מדותיהם ועניניהם

אשר לא נוכל לדעת לפי שאין לנו דברי הימים אשר להם כמו שכתב הרב רבי אברהם בן עזרא.

והנה הנביא שאל למלאך הדובר בו שענינו המשפיע עליו מה אלה אדוני ר"ל מה יהיה האיש הזה אשר אני רואה על הסוס ושאר הסוסים שאחריו, והמלאך השיבו אני אראך מה המה אלה רוצה לומר אתה זכריה בימיך ובעיניך כי נער אתה תראה את אלכסנדרוס ואת סוסו ותראהו עומד בין ההדסים ותראהו גם כן נטבע במצולה ומת ותראה גם כן הסוסים שיבאו אחריו, כי מפני שהיה כל זה עתיד להיות בל"ד שנים בקרוב והיה זכריה נער כמו שיאמר אחר זה דבר אל הנער הלז לכן הבטיחו שיראה בעיניו מה המה אלה.

ואמנם אומרו ויען האיש העומד בין ההדסים ויאמר אלה אשר שלח ה' להתהלך בארץ אין ענינו אצלי שהיה משיב לדברי הנביא כי מלת ויען היא הרמת קול מלשון וענית ואמרת (דברים כו, ה) וכן הוא ויען איוב (איוב ב ג, א) הראשון, ורצה לומר שהאיש העומד בין ההדסים שהוא אלכסנדרוס מוקדון הוא ענה וצוה בפיו קודם מותו ואמר אלה אשר שלח ה' להתהלך בארץ ר"ל שאותם המלכים אשר מנה במקומו וחלק אותם אליהם אלא הם אשר שלח ה', והיה רצונו להתהלך בארץ ולמשול עליה כי בעבור שהמלכים ההם לא מלכו מעצמם כי אם במצות אלכסנדרוס לכן אמר ויען האיש העומד בין ההדסים שהוא ענה ואמר זה קודם מותו. ואמנם אומרו עוד ויענו את מלאך ה' העומד בין ההדסים ענינו ג"כ שבדרך הענייה והרמת הקול ענו ואמרו אל מלאך ה' כל העומדים בין ההדסים ר"ל הסוס אדום וכן שאר הסוסים אדומים שרוקים ולבנים כי כולם ראה הנביא בין ההדסים, הנה כל או"א מהם היה עונה ואומר אל מלאך ה' התהלכנו בארץ כלומר משלנו בה וכבשנוה, והנה כל הארץ יושבת ושוקטת ר"ל נכנעת ונכבשת אלינו מאין מערער. ובא א"כ בפסוק הזה היחיד במקום רבים כלומר העומד בין ההדסים כאילו אמר העומדים בין ההדסים וענינו שכל העומד שם היה עונה כן את מלאך ה' כי אם על המלכים המושלים בארץ. הנה התבארה המראה הזאת עם תשובת הספיקות אשר העירותי עליה והותרה עם זה ג"כ השאלה הא' שהעירותי בתחילת הנבואה:

פסוק יב

ויען מלאך ה' ויאמר ה' צבאות עד מתי אתה לא תרחם וגומר עד ואשא עיני וארא והנה איש ובידו חבל מדה: ראה הנביא כאלו המלאך הדובר בו כאשר שמע דברי מלכי האדמה שהיתה הארץ לפניהם יושבת ושוקטת צעק אל השם ואמר עד מתי אתה לא תרחם את ירושלם ר"ל ישבו בכבוד כל המלכים והאומות האלה במשכנות לא להם אשר כבשו ואין עליהם שוטר ומושל אין שטן ואין פגע רע שיפחדו ממנו, ולמה לא תרחם

אתה ה' צבאות ר"ל שר צבאות ישראל את ירושלם ואת ערי יהודה אשר זעמת זה ע' שנה והסגרת אותה ביד אכזרים פעם משל בה בבל ועתה משל בה פרס ואחר פרס יבא יון למשול עליה, ובהיותה תמיד נכנעת ונכבשת בעלוה אדונים זולתך הנה היא א"כ תמיד בכלל הזעם ומה הועילה הפקידה אם תמיד יהיו בניך עבדים נכנעים לבני פרס ויון גם כי יחלף רוחם, ואף שעתה דריוש צוה לבנות הבית מי יודע אם ישוב ונחם ויצוה עוד לבטל את המלאכה כ"ש שלא יתן רשות לבנות חומות ירושלם כי יחוש פן ימרדו בו, הנה אם כן עדיין הם בכלל הזעם כיון שאינם ברשותם והם נכנעים ומצפים כעבדים אל יד אדוניהם.

פסוק יד

ועל זה זכר שהשיב השם את המלאך דברים טובים דברים נחומים והם מה שיזכור אחר זה, ושהמלאך צוה לנביא קרא לאמר רוצה לומר שיקרא אותם הדברים הטובים שנאמרו לו ויפרסם והם אומרו כה אמר ה' צבאות ר"ל ה' שר צבאות ישראל אומר קנאתי לירושלם ולציון קנאה גדולה ר"ל מהכנעת ירושלם והיותה פרזות מבלי חומה ומבנין ציון ובית ה' אשר בוטל קנאה גדולה יש לי עליו, (טו) ולכן קצף גדול אני קוצף על אותם הגוים אשר אתה רואה אותם שאננים בארץ שלוה ושקטה לא מפני מושלים היו חס עליכם כי מאתי היה זה אלא בעבור שאני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה, ואמר זה כנגד בבל במה שעשו בחרבן ירושלם ובגלות בני יהודה וכנגד פרס ממה שחשב אחשורוש לעשות להשמיד כל היהודים בגלותם ועל מלכי יון הרשעים. הנה התבארה תערומת המלאך ותשובת ה' עליה והותרה השאלה השנית.

פסוק טז

והיתה עוד מתשובת השם שבתי לירושלם ברחמים רוצה לומר כבר שבתי את שבות בני יהודה להשיבם לירושלם שזה היה עליהם רחמים רבים, ביתי יבנה עכ"פ ואל תירא ואל תפחד שיבטלו עוד את הבנין וקו ינטה על ירושלים לבנות חומותיה ולא ימנע מונע גם מזה.

פסוק יז

ואמנם אומרו עוד קרא לאמר כה אמר ה' צבאות עוד תפוצנה ערי מטוב אין ענינו אצלי כמו שחשבו המפרשים שנאמר על זמן בית שני שתפוצינה הנה והנה הערים ברוב היישוב מרוב טובה ושלום שיהיה להם שמה, ושגם על פקידת בית שני אמר ובחר עוד בירושלם, כי זה בלתי נכון אם לפי שמלת תפוצינה בערים אי אפשר לפרשו כי אם על הגלות מלשון ונפוצות יהודה (ישעיה יא, יב) והפיץ ה' אתכם בעמים (דברים ד, כז),

ואם לפי שכבר אמר סמוך לזה על בית שני שבתי לירושלם ברחמים ולמה יאמר שנית על זה עצמו ונחם ה' את ציון ובחר עוד בירושלם, גם שלא נכפלה מלת עוד ארבעה פעמים בפסוק הזה ללא דבר כי אם להגיד שהוא ייעוד אחר מלבד פקידת בית שני: ולכן נראה לי לפרש מהכרח הכתובים האלה שהאל יתברך ייעד ראשונה על פקידת בבל ובנין ביתו וחומות ירושלם, אבל צוה לנביא שיקרא ויכריז מיד עוד קריאה אחרת והיא הגלות וההחרבן העתיד לבא על בית שני ועליו אמר עוד תפוצינה ערי מטוב רוצה לומר שיפוצו יושבי ערי יהודה מכל טוב ויסחו מן הארץ הטובה: ואחר שייעד על החרבן ייעד על הגאולה העתידה לבא אחר אותו הגלות האחרון באומרו ונחם ה' עוד את ציון ובחר עוד בירושלם כלומר מלבד הנחמה שיהיה לה עתה מגלות בבל עוד ינחם אותה בגאולה העתידה, אמר ציון כנגד הבית וירושלם כנגד המלכות, הנה א"כ אמר פעם אחת עוד קרא לרבות הקריאה הזאת על הקריאה הראשונה, ואמר שנית עוד תפוצינה ערי מטוב כנגד הגלות, ואמר שלישית ונחם עוד את ציון כנגד הבית העתיד, ואמר רביעית ובחר עוד בירושלם כנגד המלכות:

פרק ב

פסוק א

ולפי שהיה הנביא במבוכה במחשבתו האותו הגלות האחרון על ידי מי יהיה האם על ידי פרס או על ידי יון העתידה לבא, לכן באה לו באותה הנבואה עצמה המראה השנית שהראהו השם יתברך ארבע קרנות להודיעו שארבע מלכויות יהיו מושלים על יהודה וירושלם בבל פרס ויון ורומי, והמשילם בקרני השור המנגח כי כן היו המה מנגחים את ישראל ומפזרים אותם, (ב) וכמו שביאר ואמר אלה הקרנות אשר זרו את יהודה וגומר וכן ת"י ארבע מלכוון, ועם היות שכבר נחרבה מלכות בבל הראה לו הש"י ענין ממשלת ארבע המלכיות מראש ועד סוף כפי מה שהיה מסודר ונגזר לפניו בגזרת עירין ובמימר קדישין.

פסוק ג

ולכן הראהו במראה שלישית גם כן ארבעה חרשים שהם אומנים כמו חרש עצים להודיעו שהכין אותם הש"י לגדע את הקרנות ההם, כי ראה את פרס שהיה חרש לגדע ולכרות מלכות בבל וראה יון שהיה חרש לגדע ולהשחית את מלכות פרס וראה רומי שהיה חרש לגדע ולהכרית את יון, וישראל באחרית הימים שיהיה חרש חכם להשחית

ולהחריב את רומי, או יהיה החרש לרומי אשור ואנשי הצפון אשר יבאו עליהם ביום נקמת ה' כמו שכבר הודעתיך.

פסוק ד

וזהו שביאר המלאך לנביא אלה הקרנות אשר זרו יהודה כפי איש לא נשא ראשו ר"ל אלה הקרנות אשר הראיתיך שזרו את יהודה בגלות באופן שאיש מיהודה לא נשא ראשו כנגד אלה הקרנות לרוב הצרה יבאו אלה ר"ל החרשים שהראיתיך להחריד אותם הקרנות לידות ולהשליך אותם קרנות הגוים מן הארץ לפי שהיו נושאים קרן אל ארץ יהודה לזרותה כלומר שמשלו על הארץ והשחיתוה, ומלת לידות היא מלשון השלכה כמו וידו אבן בי (איכה ג, נג).

וחז"ל בפרק החליל (סוכה נב, ב) אמרו ארבעה חרשים מאי נינהו משיח בן דוד ומשיח בן יוסף ואליהו וכהן צדק, ולפי דרכם זה אפשר לפרש הארבע קרנות כולם על מלכות רומי שהחריבה בית שני שע"ז היתה המראה שהם ד' מחוזות כולם מבני אדום שעמד בהם מושב הקיסרות, האחת רומי שהם התחילו הקיסרים ראשונה, והשנית קוסטנטינ"ה שנעתק מושב הקיסרות שמה על ידי הקיסר קוסטנטינ"ו, והשלישי צרפת שנעתק מושב הקיסרות שם בימי הקיסרות שם בימי הקיסר קארלו מגנו שהיה גם כן מלך צרפת, והד' אשכנז שנעתק שם מושב הקיסרות בימי הקיסר אנטונינו ושם עומד היום, ויש קבלה ביד היהודים האשכנזים שבהיות מושב הקיסרות שמה יבא משיח, ואולי שעליהם אמר שלמה שלשה המה מטיבי צעד וארבעה מטיבי לכת ליש גבור בבהמה ולא ישוב מפני כל שזה אמר על רומי ששם היתה הגדולה והגבורה והתפארת, והשנית זרזיר מתנים שזה אמר על קוסטנטינה שהיתה ביון רומז לזריזות קוסטנטינו בממשלתו וקבול דתו, והשלישית הוא אומרו או תיש שהוא רומז לצרפת ששם היה הקיסרות יותר חלש ולכן המשילו לתיש, וכנגד אשכנז שהוא הד' אמר ומלך אלקום עמו, ועל כללות האומה אמר אם נבלת בהתנשא, ועל אחריתו אמר כי מיץ חלב יוציא חמאה ומיץ אף יוציא דם ומיץ אפים יוציא ריב, ואולי שלזה כיון רש"י במה שפירש הד' קרנות שראה הנביא כאן שהם ד' רוחות העולם, ויהיה לפ"ז אומרו אלה הקרנות אשר זרו את יהודה לא להגיד שהמחוזות בעצמם זרו אותם כי אם שהיו ישראל מפוזרים בארצותם גם שהכבידו עליהם עולם בגלות אבל כפי פשט הכתובים מה שפירשתי ראשונה היותר נכון:

פסוק ה
ואשא עיני וארא והנה איש ובידו חבל מדה וגומר עד רני ושמחי בת ציון: אחרי שהראה הש"י לנביא במראת הקרנות ענין הגליות ובמראת החרשים ענין נקמת האומות שהצרו אותם, הראהו עוד נחמת ירושלם ויישובה במראה הד' הזאת והוא שראה איש ובידו חבל מדה והוא החבל שרגילין למדוד בו את החומות.

פסוק ו
ואמר לו שהיה הולך למוד את ירושלם כמה רחבה וכמה אורכה, וכבר ראה יחזקאל בסוף ספרו שמדד המלאך אורך ירושלם ורחבה לעתיד לבא הוא המורה שנבואה הזאת לעתיד לבא היא, וענין מראה זאת היא שהקב"ה הודיע לנביא שירושלם לעתיד לבוא יתישבו בה אוכלוסים רבים מישראל ומיהודה לכן הראהו כאלו איש מחרשי האדמה היה הולך למוד את ירושלם באותו עת המראה לראות כמה היא אז רחבה וכמה אורכה ולא ביאר לו אם תהיה ירושלם העתידה במדה הזאת או גדולה ממנה, האמנם מאשר היה הולך למדוד אותה היה נראה לו שתהיה לעתיד לבוא באותו גודל שהיא עתה לא פחות ולא יותר שאם לא כן מה היה צורך במדה.

פסוק ח
והנה המלאך הדובר בזכריה מאשר סופק אצלו רצה להשיגו, ובעבור שהשכלים הנבדלים מקבלים מדעיהם והשגותיהם זה מזה בדרך השתלשלות כפי הדעת האמתי עד הראשון יתברך שהוא סבת הכל, לכן ראה זכריה כאלו המלאך הדובר בו היה יוצא רוצה לומר יוצא ממחיצתו והולך לשאול מעלתו ביאור הענין הזה ר"ל צורך המדה ההיא ואיכה ואיככה לא תהיה ירושלם העתידה כ"א במדתו של זאת שהיתה בבית שני, וראה מלאך אחר יוצא לקראתו והוא השכל שהיה עלת המלאך הדובר בזכריה כי כמו שיצא העלול לשאול מעלתו ככה יצא העלה להשפיע על העלול ולהשכילו בינה, וענין היציאה שנזכרה בפסוק הזה אינה תנועה מקומית כי אם התעוררות לדבר וכמו שכתב הרב המורה בשתופה, וזהו שאמר השכל עלה ההיא לעלולו (ח) רוץ דבר אל הנער הלז כלומר מהרה חושה ודבר אל הנער הלז שהוא זכריה כי היה נער בעת התנבאו, ושלשה נביאים העיד הכתוב שהיו נערים בהתנבאם שמואל וירמיה וזכריה, ואמר לנער הזה שלא יחשוב שלא תהיה ירושלם לעתיד לבוא גדולה מאשר היא עתה כי הנה תהיה גדולה כ"כ עד שלא יקיפו בה חומות כי פרזות תשב ירושלם מרוב אדם ובהמה שיהיו בתוכה, לפי שיהיו כל כך היושבים בה שלא יוכלו לשבת בתוך החומה ויתישבו מחוץ

לחומה במגרשי העיר בערי הפרזות, ובזה הודיעו שלא היתה המדה אשר ראה אלא להודיע שהיתה ירושלם עתה דבר מועט בערך אל מה שיהיה בזמן העתיד ההוא.

פסוק ט

ואמר עוד שלא יחשוב שבהיותם בפרזות ובמגרשים מבלי חומה ומאין דלתים ובריח יהיו בסכנה מן האויבים גנבים ושודדי לילה שיבואו עליהם לשלול שלל ולבוז בז להיותם בעיר פרוצה אין חומה, וגם שיהיה להם קלון מתמיד וחרפה רצופה בהיותם יהודים פרזים כיושבים בערי הפרזות שאין להם הכבוד והמעלה שיש ליושבי הערים מוקפי חומה, כי הנה שתי החסרונות האלה שימצאו ביושבי הפרזות לא יהיו בהם לעתיד לבא רוצה לומר הסכנה והבזיון, לפי שהאל יתברך יהיה לירושלם כחומת אש סביב שלא יוכל אדם לגעת בה ולהכנס בתוכה פן יכוה וישרף, והנה חומת אש לא אמר כי אם בבחינת האויבים ולכן אמרו חכמים ז"ל בפרק הכונס (ס, ב) אמר רבי יצחק נפחא אמר הקדוש ברוך הוא אני הצתי אש בירושלם שנאמר (איכה ד, יא) ויצת אש בציון אני עתיד לבנותה באש שנאמר (לעיל ב, ט) ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב לה, שלם ישלם המבעיר את הבערה אמר הקדוש ברוך הוא עלי לשלם מה שהבערתי, רצו בזה שהאש הוא רמז לנקמה על כל פנים ובחרבן ירושלם היתה כנגד ישראל ולכן ויצת אש בציון, אמנם לעתיד לבא תהיה הנקמה כנגד האומות ולכן כחומת אש סביב לשרוף את אויביה. ואחר שזכר שיהיה בערך האויבים חומת אש זכר שיהיה כנגד ישראל לכבוד וזה כנגד הבזיון שישיג ליושבי הפרזות שלא יהיה כן לישראל כי שכינת השם יתברך תהיה בתוך ירושלם והיא תכלית הכתוב והמעלה, ולא אמר כל זה המלאך השני היוצא לזכריה והוצרך לומר לעלולו היוצא לשאול ממנו שיאמר אותו אליו לפי שאין כל נביא מוכן לקבל השפע מאי זה שכל מאותם מלאכי עליון המשפיעים בנביאים אבל כפי הכנת המקבל כן מעלת המשפיע בו, ולכן זכריה היה מקבל מהמלאך הדובר בו ומה שנעלם ממנו יצא לשאול לו מעלתו והיא הודיעתו תוכן הענין, וצוהו שיאמר אותו לנביא להיותו הוא המלאך המיוחד להשפיע על זכריה לא עלתו כי לא הגיע הכנת זכריה לקבל ממנה. הנה התבאר ענין נבואה זאת וענין המלאך היוצא והמלאך האחר היוצא לקראתו שהוא רמז להשפעת העלה על העלול המדע האלהי. והנה הייעוד הזה מרבוי העם המופלג ההוא אי אפשר שיתאמת ויתקיים כפי מה שנתדלדלה האומה ונשארה מעט מהרבה שנים שלשה גרגרים בראש אמיר אלא עם אמונת פנת תחיית המתים שתהיה באותו זמן כי מהם ימלאו חרבות ירושלם, וכמו שניבא על זה עצמו ישעיהו (ישעיה מט, כ - כא) עוד יאמרו באזניך בני שכוליך צר לי המקום גשה לי ואשובה ואמרת בלבבך מי

ילד לי את אלה וגומר וכמו שפירשתי באותה פרשה, ומפני שיהיה הייעוד הזה כולל אמונת הגדולה העתידה ואמונת תחיית המתים הוצרך הנביא להגיד ולבאר שהמלאך הדובר בו קבלו מרבו ועלתו ואין ספק שאי אפשר לרבו שקבלו גם כן מרבו ועלתו עד הקב"ה, והותרה בזה השאלה השלישית:

ואפשר עוד אצלי לפרש המראה הזאת באופן אחר, והוא שהנביא ראה בנבואתו זאת עליית האומות לעתיד לבוא על א"י לכובשה, ולכן ראה האיש ההוא כאילו היה מבקש למדוד את ירושלם לארכה ולרחבה כדי לחלקה אל המלכים העולים עליה, ואולי היה האיש ההוא אשר בידו חבל המדה שרו על עשו ולכן ראה כאילו המלאך הדובר אל זכריה היה יוצא כלומר להלחם באותו איש המודד, וגם ראה שהמלאך אחר היה יוצא ג"כ לקראתו והוא לעזרו וזהו על דרך מה שאמר בספר דניאל (דניאל י, כ) שאמר לו המלאך גבריאל הידעת למה באתי אליך ועתה אשוב להלחם עם שר פרס ואני יוצא והנה שר יון בא ואמר והנה מיכאל אחד השרים הראשונים בא לעזרני, ככה זכר כאן הנביא שיצא המלאך הדובר בו ומלאך אחר לקראתו שהיו שניהם כנגד האיש אשר בידו חבל המדה, וכדי שהנביא לא יתיאש ולא ישתומם מן המראה אמר אחד מאותם המלאכים אל האחר רוץ דבר אל הנער הלז לאמר פרזות תשב ירושלם ר"ל שלא ייירא ולא יפחד מזה כי עצת הגוים לא תקום ולא תהיה אבל בהפך שפרזות תשב ירושלם ר"ל מקום נקל לכובשו בעיני האומות כמו ערים הפרזות שאים להם חומה, ועם כל זה אני אהיה להם חומת אש לשרוף ולכלות שם את הבאים עליה וכמ"ש (לעיל ב, יג) כי הנני מניף את ידי עליהם והיו שלל לעובדיהם, וזהו אצלי פירוש נכון בנבואה הזאת, וידענו מזה שדניאל וזכריה לשניהם עלה סגנון אחד בענין הנבואה הזאת.

ובפרק המוכר את הספינה (ב"ב עה, ב) אמרו דרש רבי חנינא בקש הקדוש ברוך הוא למוד את ירושלם במדה אמרו מלאכי השרת רבונו של עולם הרבה כרכים נתת להם לאומות העולם ולא נתת להם במדה ירושלם ששמך בתוכה וצדיקים בתוכה תתן להם במדה מיד ויאמר אליו רוץ דבר אל הנער הלז פרזות תשב ירושלם מרוב אדם וגומר ר"ל שלא היה פרזות תשב ירושלם דבר סותר לחבל המדה בפעל כי אם שראשונה עלה במחשבה לתת לה קצבה גדולה ואחר כך מפני בקשת מלאכי השרת המליצים על ישראל נחם השם על דברו וצוה שלא ימדדו: ולזה פרש"י רוץ אל הנער הלז המלאך הדובר בו היה האיש אשר בידו חבל המדה צוהו אל תצא למדוד כי נמלך הקדוש ברוך הוא בפמליא שלו שלא יהיה לה קצב ושיעור נמשך הרב לדעת המדרש: אמנם בפסיקתא רבתי (לו, ב) ביארו מה ענין חומת האש שנזכר כאן ואמרו שם אמר רבי שמעון בן לקיש אני

וכל פמליא שלי נעשים לה חומות לירושלם לעתיד לבוא ואני מצוה למלאכים לשומרה שנאמר (ישעיה סב, ו) על חומותיך ירושלם הפקדתי שומרים וכי מאחר שהאש מוקף בה מי יכול להכנס לתוכה, רצו לבאר שהיה האש שיהיה סובב את ירושלם השגחת השם יתברך ומלאכיו שיצוה לה לשמרה תמיד.
ואמנם אומרו הוי הוי ונוסו מארץ צפון כבר הודעתיך שדעת המפרשים כולם שנאמר על הנשארים בבבל שינוסו משם ויעלו לבית שני:

פסוק י

והראיתיך הספיקות שיתחייבו אליהם, ולכן אחשוב שלא אמר זה כי אם על הגאולה העתידה ועל עשרת השבטים שגלו לאשור לארץ הצפון אמר כאילו קורא אותם שיבאו הוי הוי ונוסו מארץ צפון ר"ל בואו משם, ולפי שהם היו רחוקים ממנו מאד אמר כי כד' רוחות השמים פרשתי אתכם ר"ל הרי אתם בגלותכם רחוקים מאחיכם בני יהודה בגלותם כמו שירחקו ארבע רוחות השמים זו מזו על דרך כרחוק מזרח ממערב.

פסוק יא

וכנגד מלכות יהודה אמר הוי ציון המלטי יושבת בת בבל ר"ל את בת ציון ומלכות יהודה המלטי מגלותך, וקראה יושב בבל לא מפני שהיתה אז שמה כ"א לפי שהיא כולה היתה גלות ירושלם שגלה נבוכדנצר לבבל שעליהם באיזה מקום ומחוז שיהיו אמר הוי המלט (יב) כי כה אמר ה' צבאות שהוא אדון צבאות ישראל ועתיד לקבצם ולמלוך עליהם, כה אמר אלי אחר כבוד רוצה לומר אחר שאמר לי שיהיה לירושלם לכבוד בתוכה כמו שזכר למעלה שלחני להנבאות על הגוים השוללים אתכם, ומ"ש לי הוא כי הנוגע בכם כנוגע בבבת עינו כלומר שלא לבד ייטיב לכם אבל גם ינקום נקמתכם מכל הנוגע בכם להרע אתכם כאילו נוגע בבבת עינו של הקדוש ברוך הוא, (יג) ולכן יניף ידו על אותם הגוים השוללים אתכם בחרבן ירושלם ובגלותכם באופן שהם יהיו שלל לישראל שיהיו עבדיהם בגלות, וכאשר תתקיים הנבואה הזאת תדעו כי ה' צבאות שלחני ומאתו היו דברי. ואפשר לפרש אחר כבוד שלחני שהכתוב מסורס ויאמר אחר הכבוד ששלחני לומר הקדוש ברוך הוא על ידי המלאך כה אמר על הגוים השוללים אתכם, ולא יהיה לפי זה מלת שלחני סמוכה אל הגוים רוצה לומר שלחני אל הגוים אבל יהיה סמוך אל כבוד אחר הכבוד ששלחני לומר לי ויהיה כי כה אמר ה' צבאות סמוך אל הגוים השוללים:
הנה התבארה הפרשה הזאת והותרה השאלה הרביעית:

פסוק יד
רני ושמחי בת ציון וכולי עד ויראני את יהושע הכהן הגדול: אחרי שייעד זכריה הנביא על הגאולה העתידה ונקמת האויבים אמר כנגד בת ציון כמבשר רני ושמחי בת ציון כי הנה בא ושכנתי בתוכך רוצה לומר אל תחשוב שתהיה הגאולה העתידה כפקידת בית שני לא תהיה כן כי היא לא תהיה תלויה ברוח אדם כמו כורש או דריוש מלך פרס כי הנני בא ואני אבוא לכם לא אדם גם בבית שני לא ירדה שכינה ונבואה אמנם בגאולה העתידה אבוא ושכנתי בתוכך כימי קדם.

פסוק טו
ועם היות שבזמן ההוא ילוו גוים רבים אל ה' כולם יהיו לו לעם לפי שיקבלו אמונתו כמו שאמר צפניה (צפניה ג, ט) כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד, הנה עם כל זה לא תשכון השכינה בתוכם כי אם בקרב ישראל והוא אומרו פעם שנית ושכנתי בתוכך וידעת כי ה' צבאות שלחני אליך ר"ל ואז תדע שעם היות הקדוש ברוך הוא אלהי צבאות הגוים כולם הנה עיקר הייעוד לך היה ולך שלחני לייעד ולא לשאר האומות. ואפשר לפרש ונלוו גוים רבים אל ה' שיקבצו הגליות כולם בזמן ההוא והיו לו לעם כי ימול השם ויסיר לב האבן מבשרם ואחרי ה' ילכו בו ידבקון.

פסוק טז
ואמנם אומרו ונחל ה' את יהודה חלקו על אדמת הקדש פירשו המפרשים שיהיה הקב"ה הוא הנוחל לפי שיהודה שהוא חלק השם כמ"ש כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו (דברים לב, ט) הוא יתברך ינחל אותם ותהיה אותה נחלה שלו על אדמתם הקדש, והביאם אל הפירוש הזה לפי שחשבו שאם היה יהודה הוא הנוחל והקב"ה מנחיל אותו היה ראוי שיאמר והנחיל, אבל אין צורך כי ונחל הוא כמו והנחיל כמו ושב ה' אלקיך את שבותך (שם ל, ג) שהוא כמו והשיב, וגם בענין הנחלה מצינו אלה שמות האנשים אשר ינחלו לכם את הארץ (במדבר לד, יז) שהוא כמו אשר ינחילו כן ונחל ה' את יהודה הוא כמו והנחיל, ופירוש הכתוב וענינו הוא שבבית שני בני יהודה החזיקו בכל הארץ וביורשלם גם כן ולא נתחלקה הארץ לשבטים לפי שלא חזרו כולם לנחול את חלקם וגם לא נתנו ממנה תרומה לה', ואף בבית ראשון הנחיל יהושע את יהודה חלקו קודם מדידת הארץ וחלוקתה בעבור כלב בן יפונה שהיה משבט יהודה ולכן לקח לו שבט יהודה יותר מראוי לו עד שמפני זה אמר לשמעון עלה אתי בגורלי, והיה גמגום בין השבטים על חלקם ונחלתם כמו שתראה בספר יהושע מצווחת בני יוסף, ולכן אמר כאן שבגאולה העתידה לא יהיה כן אבל שינחיל ה' את יהודה חלקו הראוי לו בלבד על אדמת הקדש

לפי שיעשו ממנה חלקים שוים לי"ב שבטים כמו שזכר יחזקאל ויהודה ינחל חלקו לבד ככל אחד משאר השבטים ולא עוד.
ועוד יעד, שיבחר הקדוש ברוך הוא בירושלם רוצה לומר שתהיה ירושלם תרומה לה' מכל הארץ כמו שניבא יחזקאל ולא יחזקו בה יהודה ובנימין בלבד כמו שהיה בחלוקת הארץ שעשה יהושע, ועל זה אמר ובחר עוד בירושלם, ואמר מלת עוד להגיד שלא יעשו י"ב חלקים מא"י בלבד אבל יחלקו אותה לי"ג חלקים והחלק הי"ג יהיה לתרומת ה' ובו תהיה ירושלם כמו שביארו יחזקאל בחלוקתו, ואמר שבזמן ההוא לא יצעקו ולא יצוחו אחד מן השבטים מחלוקת הארץ לא מפאת חזקה מהזמן הראשון ולא מהיות לזה יותר אוכלוסים מזה כי כל אחד יקבל חלקו בסבר פנים יפות וישתוק, (יז) וזהו אומרו הס כל בשר מפני ה'. והמפרשים פירשו הס כל בשר על האומות ונכון הוא בשגם הם בשר ורוח אין בקרבם, והענין שידמו כמו אבן ולא יפתחו פיהם לפי שהם בזמן ההוא יעיר ממעון קדשו רוצה לומר כאיש אשר יעור משנתו על דרך ויקץ כישן ה' וגומר ויך צריו אחור (תהלים עח, סה - סו), ואפשר לפרש מעון קדשו על בית המקדש כי בסבת אותו מעון קדשו יעור להנקם מאויביו:

פרק ג

פסוק א

ויראני את יהושע הכהן הגדול וגומר עד וישב המלאך הדובר בי ויעירני: במראה הזאת שראה זכריה בעניני יהושע הכהן הגדול יש לעיין דברים עשרה. הראשונה מה השטן הזה אשר ראה זכריה שהיה עומד על ימין הכהן הגדול האם הוא היצר הרע כדעת הרב המורה בשטן בכלל שהוא שטן הוא מלאך המות הוא יצר הרע ואיך ראהו א"כ על ימינו בהיות כהן גדול קדוש לה', או אם אמר זה על סנבלט וחבריו כמו שכתב הרב רבי אברהם בן עזרא ונמשך הרד"ק אחריו כי כן כתוב בספר עזרא כתבו שטנה מלשון שטן, ויקשה לזה מדוע יחס השטנה הזאת ליהושע ולא אל זרובבל שהוא ראש הבנין.

פסוק ב

השנית באומרו יגער ה' בך השטן ויגער ה' בך והוא כפל דברים מבואר, ועם היות שנודה שיש בכתוב כפל ענין במלות שונות לא נודה שימצא בו כפל ענין במלות אחרות כמו יגער ה' בך, השטן ויגער ה' בך ולדעת המפרשים שהשטן הם צוררי יהודה מה היא הגערה שנתן השם בהם. השלישית למה קרא את יהושע אוד מוצל מאש האם כדעת המדרש שיהושע הושלך עם אחאב בן קוליה לאור כדאיתא בהגדת פ' חלק (סנהדרין

צג, א), או לפי שבא מגלות בבל שכינה אותו באש כדברי הראב"ע, הנה עם היות הדבר כן לא נמנע סנבלט מהשטין בימי כורש עד שבוטלה המלאכה ע"פ השטנתו י"ט שנה ומה היתה אם כן הטענה הזאת לשבעבורה לא ישטין.

פסוק ג

הרביעית באומרו ויהושע היה לבוש בגדים צואים וכמה הוקשה המאמר הזה לחז"ל (שם) שאמרו וכי דרכו של יהושע ללבוש בגדים צואים ומה שהשיבו על זה אלא מפני שהיו בניו נשואים נשים שאינן ראויות לכהונה ולא מיחה בידם, וכן כתוב בעזרא (עזרא י, יח) וימצא מבני הכהנים אשר הושיבו נשים נכריות מבני יהושע בן יהוצדק ואחיו, וע"ז עצמו פירשו ז"ל שהיה השטן עומד על ימינו לשטנו כמו שכתב רש"י בפירושו וכן תרגמו יונתן, הנה כבר הקשה הראב"ע על הדעת הזה שלא היה העון הזה על יהושע כי לא היה זה בימיו כי כשנשאו הנשים אחר בנין הבית כבר מת יהושע ואיך ייחס אליו הבגדים הצואים והשטנה מפני מה שעשו בניו ובני בניו אחרי מותו, אך אמנה הראב"ע גם הוא הבל יפצה פיהו בזה שפירש הבגדים הצואים לפי שלא היו לו בגדי כבוד ותפארת כי בגדי הכהונה נעשו עם הבית, ואינו נכון עם היות שלא יהיו לו בגדי זהב לכבוד ולתפארת לא יתחייב שילבש בגדים צואים שהוא כנוי לטנוף הבגדים ולכלוכם לא על היותם מפשתן או מצמר ולא מזהב.

פסוק ד

הה' במה שהמלאך ענה ואמר אל העומדים לפניו הסירו הבגדים הצואים מעליו, וזה כי למה לא צוה זה המלאך אל יהושע עצמו שיסיר הבגדים הצואים מעליו וצוה לאחרים שיסירו אותם, ורש"י פירש יבדילו בניו מנשותיהם וימחול לו שרצה בזה שכבר היה יהושע מת, ואומר אני שאם זה היה בחייו אין ספק שאליו היתה ראויה המצוה ההיא כדי שיזכה למחילה לא לאחרים ואם היה אחרי מותו לא יחשב לו לעון ולא היו אותם הבגדים הצואים עליו ולא היה הוא צריך למחילה לשיאמר ראה העברתי מעליך עונך כי איש בעונו ימות ולא יענש האב בעון הבן.

פסוק ה

הו' באומרו ואומר ישימו צניף טהור על ראשו כי יראה שזכריה הוסיף בדברי המלאך ומי הביאו לזה, ורש"י פירש ואומר ישימו צניף טהור בקשתי רחמים עליו, ואינו נכון בפירוש הכתוב, והראב"ע פירש שאמר זכריה בלבו כשראה שהלבישו ליהושע מחלצות בגדים נקיים כמה היה נאה אלו היה צניף טהור על ראשו וראיתי שנתקיימה מחשבתו כי מיד שמו צניף טהור על ראשו וכבר הלבישוהו בגדים, כי הנה הבגדים הלבישוהו

קודם לזה כמו שאמר למעלה והלבש אותך מחלצות, אבל וילבישוהו בגדים הוא כמו וירם תולעים ויבאש (שמות טז, כ) שהוא וכבר באש כי כל דבר תחילה יבאש ואחר כן ירם תולעים, ולא מצאתי טעם לפירושו זה כי למה לא נכלל הצניף בכלל הבגדים שזכר המלאך או למה לא צוה המלאך על הצניף כמו שצוה על הבגדים ומה תועלת שנדע מה שחשב הנביא בלבו ואיך נתקיים כל שכן שאם לא צוה המלאך בצניף איך נעשה.

פסוק ז

הז' במה שייעד המלאך ליהושע אם בדרכי תלך וגומר וגם אתה תדין את ביתי וגם תשמור את חצרי, והמאמר הזה יקשה מפנים אם באומרו ליהושע אם בדרכי תלך והוא היה כבר מת וכמו שהוכיח אח"ז, ואם לפי שלהיות הדבור הזה ליהושע והוא היה כהן גדול ומקריב במזבח ה' קרבנות ישראל מה הייעוד הזה שאמר לו שידין את ביתו וישמור את חצריו כי כן דרך הכהנים ומה השכר הזה שייעדו במה שכבר היה לו, וכבר נדחק הראב"ע מפני זה לפרש שהשכר אינו כי אם באומרו ונתתי לך מהלכים, ופשט הכתוב לא יסבלהו כי הנה אומרו וגם אתה תדין מורה שזה היה מכלל השכר.

פסוק ח

הח' באומרו שמע נא יהושע הכהן הגדול אתה ורעיך היושבים לפניך כי אנשי מופת המה כי הנני מביא את עבדי צמח, ואם אמר זה על זרובבל כמו שפירשו רש"י ושאר המפרשים כולם מפני שהנביא אמר אח"ז הנה איש צמח שמו ומתחתיו יצמח וגומר הנה זרובבל כבר בא מבבל והיה שם ראש ונשיא עליהם נכבד התחיל בבנין בית ה' ומה העדות אשר עשה ליהושע ולרעיו אנשי מופת שיביא זרובבל כי הוא לא אמר שיגדלהו ולא שימליכהו כ"א שיביאהו וכבר היה שם, ומה שאמרו המפרשים שתצמח ותגדל מעלתו לא נזכר בכתוב וגם לא היה כן כי הנה אחרי זאת הנבואה לא קנה זרובבל לא מלכות ולא ממשלה ומעלה יותר ממה שהיה לו, ומה שאמרו חז"ל (מדרשי הגניזה ספר זרובבל) שזרובבל היה קטן בחצר המלך ואח"ז נשא חן בעיניו עד שנתן לו רשות לעלות לבנות חומות ירושלם שהוא היה נחמיה בן חכליה דרך דרש הוא ופסוק מלא הוא בסוף עזרא (נחמיה יב, מז) וכל ישראל בימי זרובבל ובימי נחמיה נותנים מניות וגומר מורה שלא היה נחמיה הוא זרובבל (אמר המגיה הפסוק הוא בנחמיה י"ב מ"ז). הט' באומרו כי הנה האבן אשר נתתי לפני יהושע וגומר, כי מה היא האבן הזאת שיוחסה אל יהושע ולא יוחסה אל זרובבל האם היה יסוד הבנין שיסדו הבית בימי כורש כדברי רש"י ובטלו את המלאכה ושעליה יהיו שבעה עיני ה' לשומרה מאת הצרים החושבים להשבית מלאכתם, הנה יקשה באמת אומרו הנני מפתח פתוחה כי אם לא בוטל הבנין ונגמרה

המלאכה מה הפתוח שהיה בזה, ורש"י פירש מתיר קשריה ומפר עצת האויבים ולא יפול בזה שם פתוח. גם ענין השבעה עינים שכתב הרד"ק בשם אביו שהם שבעה אנשים והם זרובבל יהושע כהן גדול עזרא נחמיה חגי זכריה ומלאכי יקשה למה יחסם אל האבן, והראב"ע פירש האבן הזאת אבן המשקולת שהיתה בימי זרובבל כמו שיזכור אחר זה ויקשה עליו אם כן למה יחסה אל יהושע הכהן הגדול: הי' באומרו ומשתי את עון הארץ ההיא ביום אחד ומה הוא היום האחד הזה שבו הסיר עון ארץ ישראל בימי בית שני, ורש"י כתב ביום אחד לא ידעתי אי זה יום, והראב"ע פירש ביום אשר יוסד היכל ה' (י) כי משם ואילך תשכנו לבטח ותקראו איש לרעהו אל תחת גפן ואל תחת תאנה, ואינו נכון כי ההיכל כבר הוסד בחדש הט' וזאת הנבואה בחדש עשתי עשרה ואיך אמר ומשתי את עון הארץ ההיא ביום אחד על היום שכבר עבר אף כי לא היה הדבר כן שלא ישבו בשלום כי אם במלחמות רבות ועצומות כל ימי בית שני. וראוי לבאר הנבואה הזאת באופן אחר ממה שפירשוה המפרשים כדי שתמלט מכל הספיקות האלה:

ואומר שכפי הנראה מהכתובים כשראה זכריה המראה הזאת כבר היה מת יהושע הכהן הגדול כדברי הראב"ע, כי אם יהושע היה חי ביום הוסד בית ה' לא היה חגי שואל לכהנים הן ישא איש בשר קדש כי בהיות שם יהושע הכהן הגדול תורה יבקשו מפיהו ואם היה יהושע חי לא היה מראה אותו השם אל הנביא, אבל יהושע חיה כל הזמן שבוטלה המלאכה בנין בית ה' במלכות כורש וכמבישה בנו ומלכות אחשורוש ובמלכות דריוש בשנת שתים בחדש הששי כשהתעוררו לעשות מלאכה על פי ה' בנבואת חגי עדיין היה חי, וגם בחודש הזה כשבאה לחגי נבואת גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון וכפי הנראה אח"ז בקרוב מת, כי הנה בנבואה שבאה אל חגי בחדש הט' לשאול מאת הכהנים תורה לא נזכר דבר ממנו ולא גם כן בנבואה האחרונה שבאה לו בו ביום על ענין זרובבל בהיות מנהג חגי תמיד לזכור את יהושע יחד עם זרובבל, וכבר יראה שכן דעת רש"י ממה שפירש כי הנה האבן אשר נתתי לפני יהושע יסוד הבית שיסדו בימי כרש ובוטל על ידיהם, כי הנה הרב לא ראה לפרש הפסוק על האבן אשר שמו ביסוד היכל ה' לפי שהיה דעתו שכאשר יוסד ההיכל בחדש הט' כבר היה מת יהושע, ולהיות יהושע כבר נפטר לעולמו כשראה זכריה הנבואה הזאת לכן אחרי שזכר שהראהו המלאך בה הדברים העתידים להיות זכר שהראהו גם כן באותה נבואה את יהושע הכהן הגדול שהיה בבית עולמו, ואמר עומד לפני מלאך ה' להגיד שהיתה נפשו צרורה בצרור החיים כגבורים אשר מעולם כי קדוש ה' היה, ואמר אך אמנם ראיתי עוד השטן עומד על ימינו לשטנו והנה קראה ימינו את זרע יהושע רוצה לומר מתתיהו כהן

גדול ובניו בני חשמונאי שהם היו מזרעו של יהושע הכהן הגדול כי למעלתם וגבורתם המשילם כאילו היו יד ימינו של הכהן הקדוש ההוא, והשטן היה אנטיוכוס רשע וכל חיל מוקדון שהיו עומדים עליו לשטנו מדרך ה' ולהביאו לעבוד עבודה זרה ולחלל תורת ה' כמו שאמר יוסף בן גוריון. ואפשר לפרש ויראני את יהושע שהראה לו זרעו מתתיה ובניו ובני חשמונאי כי להיותם זרעו ויוצאי חלציו זכרם בשמו כמו שיתבאר, ומפני צדקתם וקדושתם אמר שהיה עומד לפני מלאך ה' ושהיה השטן היוני עומד על ימינו לשטנו כמו שפירשתי.

וראה עוד שאמר וגזר השם לגעור באותו שטן היוני ולהשמידו משתי סבות, האחת מפני רשעתו שהיה שטן ומשטין את הבריות, והשנית מפני שבא לירושלם להעביד בה אלקים אחרים, והנה הקדוש ברוך הוא בחר בירושלם להיותה עיר קדושה מיוחדת לעבודתו ואיך מלאו לבו של הרשע ההוא להעביד באותו מקום קדוש עבודתו הטמאה הפך משפט אלקי הארץ, ועל זה אמר שתי פעמים יגער ה' בך ובראשונה אמר השטן לפי שתהיה הגערה להיותו שטן ומשטין, והב' מצד המקום שיגער ה' בו ובמעשיו לפי שהשם בחר בירושלם לקדשה והשטן ההוא היה מכוין לטמאה. ובעבור ששרי אנטיוכוס הרגו עמים רבים וחסידי עליונים מירושלם על קדושת השם וגם הרג את אלעזר הכהן הגדול וניצולו מתתיה ובניו מאותו אש שורף שהיה בירושלם בהמלטם בהר המודעית ומשם יצאו ללחום מלחמות השם, לכן אמר על אותו ימין יהושע וזרעו שהם בני חשמונאי הלא זה אוד מוצל מאש לפי שניצל מידי היונים ומלחלל תורת ה' שהוא אש אוכלה.

עוד זכר הנביא שראה את יהושע לבוש בגדים צואים ולא אמר זה על יהושע עצמו כי נפשו הטהורה לא נגעה בדבר טומאה אבל ראה זרע יהושע והם הבנים אשר יצאו ונמשכו אחר כך מבני חשמונאי שהחזיקו במלכות ונקראו מלכי יהודה והיו מלכים וכהנים גדולים יחד, והנה המלכות והשררות היו לפני הש"י בגדים צואים להם ובערכם כי הבגדים הנקיים להם הם בגדי הכהונה כפי משפחתם אמנם בגדי השררות והמלכות ובגדי נקם ושפיכות דמים שלקחו להם היו בלי ספק בערכם בגדים צואים, וכאילו אמר שמצד אחד היו לבושים בגדים צואים במה שנעשו מלכים ולא היו מזרע דוד ולכן היו בגדי מלכותם צואים ויוציאם מדרך השורה והאמת, ומצד אחד היו עומדים לפני המלאך והוא רמז אל עבודת בית המקדש והכנסם לפני לפנים. ולכן היה מצוה את העומדים לפניו לאמר הסירו הבגדים הצואים מעליו רוצה לומר שבני יהודה לא יקבלו עליהם מלכות הכהנים ויסירו מהם הבגדים הצואים שהוא רמז אל המלכות כי כהנים הם ולא מלכים, וכאילו אמר השם אל יהושע ואל זרעו אל תאמר בלבבך שהקלותיך ועברתיך

במה שצויתי להסיר מעליך המלכות אין הדבר כן אבל עשיתי עמך חסד גדול שהעברתי מעליך עונך כי המלכות אינו בערכך כי אם משא כבד ועון פלילי וישאר לך להלביש אותך מחלצות והם בגדי כהונה הראויים לתת לך, ולכן לא אמר ולבישוהו מחלצות כי אם והלבש בלשון מקור לייעדו שיהיו לו מחלצות כבוד כהונתו בלבד שהם הבגדים הנקיים הראויים לו. והנה אמר הנביא ישימו צניף טהור על ראשו להגיד שלא קרבו כהני בית שני בני חשמונאי מזרע יהושע הקדוש להחזיק במלכות כי אם לגסות הרוח ולחוסר דעת, ולכן היה ראוי שישימו צניף טהור על ראשו שהוא משל לדעת ולגבורה שאחרי שהם עצמם לא קבלו דעת ולא שכל בראשם לעזוב כתר מלכות שאינו שלהם היה ראוי שהשרים והעם ישימו הצניף הטהור והדעת ההוא על ראשם רוצה לומר בשיסירו מהם את המלכות:

וזכר הנביא שראה עוד בנבואתו שכל זה נעשה ונתקיים בפעל שהורדוס שם הצניף הטהור על ראשו של זרע יהושע כלומר שהסיר ממנו גסות רוח המלכות ושם הדעת האמתי על ראשו להתיחס לעבודת אלקיו וזה כשהסיר ממנו המלכות והלבשוהו בגדים ראויים אליו שהם בגדי כהונה לבד, ומלאך ה' היה עומד על כל זה כי מאתו היו הדברים ובגזרת עירין ומאמר קדישין מתו כל זרע חשמונאי באותו עון שהיו מחזיקים במלכות כדי שישאר זרע יהושע בצניף טהור ודעת נכון לשרת את בית אלקיו, ומזה תדע שאין הכוונה באומרו וילבישוהו בגדים וכבר הלבישוהו כדברי המפרשים, כי הנה מ"ש למעלה והלבש אותך מחלצות היה ייעוד לא שנעשה כן בפעל כי הנה במעשה יקדם הצניף הטהור המורה על קנין הכהונה בפני עצמה כראוי לכהני ה', והנה יוחס כל זה ליהושע לפי שהדברים האלה כולם עברו על זרעו:

וכבר ראיתי בספרי הנביאים שעניני האומה מהרעות והטוב יעדו בשם יעקב אביהם להיותו ראש היחס כמו שאמר (ירמיה ל, י) ואתה אל תירא עבדי יעקב ושב יעקב ושבט ושאנן וכאלה רבים, וכן כל מה שייעדו בזרע דוד והמלכים שימלכו מזרעו לעתיד לבוא קראו בשם דוד כמו שאמר (יחזקאל לז, כה) ודוד עבדי נשיא להם לעולם, ככה מה שראה מגיע לזרע יהושע ייחסו אליו להגיד שראה בנבואתו כל מה שיגיע לזרעו של יהושע מן הטובות והכבודות וכן מן הרעות בזמן בית שני כאילו כולו היה תלוי ומצוייר באותו אב היחס, ועל זה הדרך עצמו אמר ויעד מלאך ה' ביהושע שהוא ייעוד אלקי לזרעו שאם ילכו בדרכי השם וישמרו את משמרתו יהיה שכרם ובזכות יהושע אביהם שגם לעתיד לבוא בבית ה' יהיו מזרעו כהנים גדולים לדון את ביתו ולשמור את חצריו, ומלבד זה בעולם הנשמות יתן להם מהלכים בין העומדים שהם השכלים הנבדלים העומדים לפני

ה' תמיד או בתחיית המתים כמו שתרגם יונתן. ובעבור שייעד המלאך בזה על הגאולה ההיא העתידה ראה מלאך ה' לאמת עוד ענין הגאולה ההיא העתידה ולכן אמר שמע נא יהושע הכהן הגדול אתה ורעיך היושבים לפניך ר"ל בבית מנוחתכם כי אנשי מופת המה רוצה לומר אנשים שנעשו נסים ומופתים בעבורם, וכמו שאמר בפרק חלק (סנהדרין צג, א) שאמר זה על חנניה מישאל ועזריה שאחר שיצאו מכבשן האש הלכו אצל יהושע ללמוד תורה ולכן אמר העומדים לפניך שהיו כן בהיותם חיים יהיו מה שיהיו, הנה המלאך אמר ופרסם לפניהם שיביא הקדוש ברוך הוא לעתיד לבא את עבדו צמח והוא מלך המשיח שימלוך על ישראל, וקראו צמח לפי שהיה חוטר מגזע ישי ונצר משרשריו יפרח ויצמח. ותמהתי מהרב רבי אברהם אבן עזרא שדחה את הפירוש הזה באומרו שגם הוא יעשה דרש כי צמח בגימטרי"א מנחם בן עמיאל, כי הנה מי שמפרש צמח על המשיח לא יפרשהו כן מפני גימטרי"א שהמשיח נקרא שמו מנחם ומנחם בגימטרי"א צמח כי אם מפני שהוא בעצמו יקרא צמח להיותו חוטר מגזע ישי וכמו שיתבאר:

ואומרו כי הנה האבן אשר נתתי לפני יהושע רמז בו אל הבית שהתחיל לבנות בבית שני כי יעקב קרא את בית המקדש כן שנאמר (בראשית כח, כב) והאבן אשר שמתי מצבה יהיה בית אלקים, וכאילו אמר שעל הבית העתיד יהיו שבעה עינים ר"ל ששבעת עיני ה' בהשגחתו ושמירתו יהיו עליו ושלא יהיה הבית ההוא נבנה ביד בני אדם כי אם ביד הש"י והוא אומרו הנני מפתח פתוחה שהשם יתברך בעצמו יעשה באבן ובבית ההוא הפתוחים והמשכיות כולם, ושגם לא יהיה אותו הבית העתיד כבית הראשון שרבו בו הפשעים והעבירות ולא ג"כ כבית שני שרבו בו העונות כי אמר השם אני אסיר ואמיש את עון הארץ ההיא ביום אחד. ואפשר לפרש עון הארץ ההיא על עונשיה וצרותיה מלשון ואנחנו עונותיהם סבלנו (איכה ה, ז), והענין שכל רעות הארץ ההיא עונשיה וגלות עמה כולם ימושו ויוסרו ביום אחד והוא יום ה' הגדול והנורא אשר בו יעשה נקמתו בגוים העולים עליה וכמו שיבאר זה הנביא עצמו בפרשת הנה יום בא לה', ובזמן ההוא אחרי אותה מלחמה יתמו חטאים מן הארץ והמלחמות עוד אינם ויקראו איש לרעהו אל תחת גפן ואל תחת תאנה לשבת בצלה להתעלס באהבים מבלי פחד אויב:

הנה התבארה המראה החמישית הזאת וכפי מה שפירשתי יותרו כל עשרת הספיקות אשר העירותי בדבריה:

פרק ד

פסוק א

וישב המלאך הדובר בי ויעירני וגומר עד ואשוב ואשא עיני וארא והנה מגילה עפה. עם היות שבשאלה החמישית העירותי בכלל דבר מהספיקות הנופלות במראה הזאת ראיתי עתה להעיר יותר בפרטיות על הספיקות אשר יפלו בדברי המראה הזאת כדי להטיב העיון בפירושה והם גם כן לדעתי עשרה. הראשונה באומרו וישב המלאך הדובר בי ויעירני כאיש אשר יעור משנתו וזה כי אתה לא תמצא בשום מראה מהמראות שראה זכריה שיאמר בה כזה, כי הנה המלאך היה גם קודם לזה מדבר עמו ולמה יאמר וישב המלאך כאילו נפסקה נבואתו וחזרה לו עתה, גם מה ענין ויעירני כי המראה הזאת לא ראה אותה בהקיץ כי אם במחזה או בחלומו ואיך יאמר אם כן שהעירהו כאיש אשר יעור משנתו כיון שהעירו אחר לא יעור. והרב רבי אברהם בן עזרא כתב וטעם יעור כאלו מעצמו נעור בלט, ומי יתן ידעתי למה יגיד הנביא זה ומה ענינו וצורכו לענין הנבואה אשר יספר כי זה אין לו ענין בפתרון וגם אינו מיפוי המשל:

פסוק ב

השנית באומרו ויאמר אלי מה אתה רואה כי הנה בנבואה הזאת תמצא י' מראות שראה זכריה ולא תמצא ששאל המלאך מה אתה רואה כי אם בששית הזאת מהמנורה ובשביעית מהמגלה עפה שאמר לו גם כן בה מה אתה רואה, וראוי שיעוין למה זה יוחד המאמר ההוא באותם שתי המראות ולא בא במראה אחרת, כל שכן שיראה שאין לו ענין כי מה צורך שישאל המלאך לנביא מה אתה רואה במה שהיה מראה לו בנבואה, וגם תשובת הנביא ראיתי והנה מנורת זהב יראה שאינו כהוגן שהמלאך על ההווה שאלו והיה לו להשיב אני רואה מנורת זהב וכמו שאמר במגלה ואומר מגלה עפה אני רואה, וכן אמר ירמיהו (ירמיה א, יג) סיר נפוח אני רואה הכל בלשון הווה לא ראיתי בלשון עבר. השלישית מה ענין שבעה ושבעה מוצקות האם שבעה ושבעה הם מלבד שבעת הנרות וראה אם כן שלשה שביעיות מהדברים ובמה יתחלפו שבעה המוצקות משבעת המוצקות. ורש"י פירש לכל נר ונר באין שבעה צנורות קטנים שהשמן זב מן הגולה דרך אותן מוצקות לכל נר ונר, ולפירושו יהיו המוצקות שבעה שביעיות לפי שהיו שבעה לכל נר ונר משבעת הנרות והכתוב לא אמר כ"א ז' ושבעה מוצקות. וה"ר אברהם בן עזרא פירש שהיו המוצקות שבעה בלבד ושאמר הכתוב שבעה ושבעה על דרך אל החצר החיצונה אל העם (יחזקאל מד, יט) שהוא כפל ענין, ויקשה לדעתו אומרו בו"ו שבעה

ושבעה מוצקות כי הו"ו מורה על התוספת ושאינו כפל ולא הרדפה כמו הפסוק שהביא ודומיהם שהם כפל דברים אבל אינם בו"ו.

פסוק ה

הד' באומרו הלא ידעת מה המה אלה כי מאין היה לו לנביא לדעתו שתמה המלאך למה לא היה יודע מה המה, והנה בכל עשרת המראות שראה הנביא בנבואה הזאת תמיד היה שואל למלאך הדובר בו מה המה אלה והיה המלאך משיבו תוכן הענין ופתרון המראה, ולא תמצא שיאמר לו באחת מהמה הלא ידעת מה המה אלה כמו שאמר במראה הזאת שתי פעמים ולכן ראוי לדעת סבתו:

פסוק ו

הה' בתשובת המלאך לנביא זה דבר ה' אל זרובבל וגומר, והוא כי מה היחס שיש לפתרון הזה עם הנבואה הזאת ואיך הנביא קבל תשובתו והיה לו לשאול איך תורה המנורה על זרובבל, ויותר היה ראוי שתורה על הכהן הגדול שהיה מדליק את המנורה והגולה על מה היתה מורה ושבעת הנרות על מה יורו והמוצקות מה היה ענינם וכן שני הזתים, ולמה אחד מהם היה לצד ימין ואחד לצד שמאל, והמלאך לא ביאר לו מזה דבר כי אם זה דבר ה' אל זרובבל לא בחיל ולא בכח וגומר. ורש"י פירש מה אלה אדוני מה זה שהזיתים נמסקין ונעצרין מאליהן והשמן בא אל הנרות מאליו זה דבר ה' אל זרובבל זה סימן לך שתבטיח את זרובבל כשם שהשמן והזיתים הזה נגמר מאליו לכל דבריו כך לא בחיל ולא בכח שבכם תעשו את בנין ביתי כי אם ברוחי שאני אתן רוחי על דריוש ויצוה לכם לבנות וכו', וכן פירשוהו המפרשים כולם. ואתה רואה שאין בכתוב דבר ממה שאמרו ששאל כי אם מה המה אלה כמו ששאל על הסוסים ועל הקרנות לא על מעשה השמן מאליו, גם כי זה היה בחדש י"א בשנת שתים לדריוש וכבר נתן רשותו להשלים בנין הבית ואיך תבוא אליו עתה המראה הזאת כולה, ועוד שאיך אמר שיבנו בית ה' לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחו והנה הם במלאכת הבונים ובחיל ובכח הנערים שהיו מחזיקים ברמחים ובחניתות ובעזרת מלך פרס מה שבנו כמו שנזכר בספר עזרא:

פסוק ז

הו' באומרו מי אתה הר הגדול לפני זרובבל למישור והוציא את האבן הראשה וגומר וזה פירשו המפרשים כולם על סנבלט וחבריו שהיו קודם לכן שוטנים ומשביתים את הבנין שהיותר גדול מהם שיהיה כהר גדול במעלתו יהפך לפני זרובבל למישור שלא יוכל לעמוד עוד לפניו להשבית המלאכה. ופרש"י והוציא את האבן הראשונה שיקח זרובבל אבן הבדיל בידו להיות אנדריכאל בראש הבונים ויהיה הבנין נאה ומפואר והכל יאמרו

עליו תשואות חן חן לה, ואינו נכון כי הנה סנבלט לא היה שר גדול לשיאמר עליו מי אתה הר הגדול, ואם השבית את הבנין היה בהלשנתו ואין המלשין שאין כחו אלא בפיו הר גדול שהוא תואר למלך הגדול והמרומם מאד, גם מלת והוציא לא יתכן על האבן הבדיל והיה לו לומר ויקח, ואם אומרו על יסוד ההיכל היה לו לומר וישם את האבן הראשה לא והוציא: (ח-ט) הז' בפסוק ויהי דבר ה' אלי לאמר ידי זרובבל וגומר, וזה כי בנבואה הזאת פירש המלאך רוב עניני המראה שראה אותם וששאל הנביא עליהם מה אלה אדוני ולמה אם כן באה כאן הפסק נבואה ודבור מחודש בידי זרובבל יסדו את הבית והוא הוא עצמו הדרוש שהיה מדבר בו קודם לזה באומרו לא בחיל ולא בכח וגומר, ואם כל מה שנאמר כאן הוא פתרון מראה המנורה לא היה לו לזכור שבאהו דבור שני אם כשהתחיל זה דבר ה' אל זרובבל היה ראוי להיותו מפרש והולך ידי זרובבל יסדו הבית הזה וגומר ושאר הדברים שפירש לו.

פסוק י

הח' באומרו שבעה אלה עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ ופרש"י שבא המלאך לפרש לנביא מה שנאמר במראת יהושע על אבן אחת שבעה עינים שהיה ביחוד הראשון אשר יסדו בימי כורש, ושביאר לו שהשבעה עינים שזכר שם הם עיני ה' המשוטטות בכל הארץ ואליו נמשכו שאר המפרשים, ואינו נכון כי למה לא יפרשהו לא בספור אותה מראה שזכר מיהושע הכהן הגדול וראה לפרשו עתה בתוך מראת המנורה שהיא מראה אחרת נבדלת ונפרשת ממנה, גם שלא זכר כאן אבן כ"א בלבד ז' אלה: (יא-יב) הט' בפסוק ואען ואומר וגומר ואען שנית, וזה שהמלאך אחרי שכבר שאל הנביא ממנו על עניני המראה מה אלה אדוני והתחיל לפרשה לו למה לא פירש לו ענין הזיתים עד שהנביא הוצרך לחזור לשאול עליהם בפרט מה שכבר שאל למעלה במאמר מה אלה אדוני, וג"כ איך שאל הנביא שאלה שנית על שתי שבלי הזיתים אשר ביד שני צנתרות הזהב המריקים מעליהם הזהב כי זה לא נזכר בספור המראה שראה אותו ואיך שאל עליו פתרון, ואם ראה אותו שם למה לא נזכר בספור, כל שכן ששבולי הזיתים אינם צנתרות הזהב, ואם היו הצנתרות הכלים שנעשה הזמן שם מאשכולות הזיתים היה ראוי שיאמר המריקים מעליהם השמן לא הזהב. והמפרשים פירשו ששבלי הזיתים היו אצל הצנתרות ושהיו מריקים עליהם שמן זך ובהיר כזהב, ואין זה כי אם הכחשת הכתוב שאמר המריקים מעליהם הזהב, גם שיקשה אל הנביא למה לא שאל על שבעת הנרות ועל המוצקות ולא על הגאולה כמו ששאל על שני הזיתים והשבלים והצנתרים: (יג-יד) הי' בתשובת המלאך שהשיבו אלה שני בני היצהר העומדים על אדון כל הארץ, ויקשה

המאמר הזה משני צדדין, האחד כ"א היו שאלות הנביא שתים איך השיב המלאך תשובה אחת כ"א נפרש ב' הזיתים על ב' בני היצהר תשאר שאלת שבלי הזיתים וצנתרות הזהב מבלי תשובה, ואם אמרנו שעליהם השיב אלה שני בני היצהר תשאר השאלה הראשונה מהזיתים מבלי תשובה. והצד השני מהקושי הוא שהמלאך ביאר הדבר עם מה שקשה ממנו כ"א הנביא לא היה יודע מה הם הזיתים או השבלים או הצנתרות איך יבארם לו בשני בני היצהר שהיה דבר יותר סתום וקשה לדעת מי הם: הרי לך בזה י' ספיקות שראיתי אני בפסוקים האלה ולא נתקררה דעתי בדברי המפרשים בהם ולכן ראוי להטיב העיון בפירוש הפרשה באופן אחר כדי שנזכה להתרתם:

ואומר שבעבור שזכר למעלה שהתעסק המלאך הדובר לזכריה בעניני יהושע הכהן הגדול וזרעו ובייעדו אותם על מה שיהיה, לכן כשרצה לחזור לדבר לזכריה אמר וישב המלאך הדובר בי כאלו אמר שעזב עניני יהושע וזרעו ושב לדבר לנביא ולהודיעו עניני האומה, ולפי שהנביא היה משתקע במחשבתו ודעתו במה שהראהו מעניני הכהנים זרע יהושע הכהן הגדול, לכן כשהעתיקו המלאך מאותו התובדדות ונבואה לענין אחר אמר ויעירני כאילו החזיק בו לאמר מה לך נרדם עורה והקיצה להבינו בענין אחר גדול ממנו לא שהקיצו בפעל אלא שנראה לו כאילו הי' מעוררו לזה. ואמנם אומרו כאיש אשר יעור משנתו אחשוב שכ"ף כאיש תשמש במקום זמן כמו ויהי כמשיב ידו (בראשית לח, כט) כמשלש חדשים (שם כד) כחצות הלילה (שמות יא, ד) שהם כולם כזמן שהיה משיב ידו או כזמן שלש חדשים או כזמן חצות לילה וכמו שזכרו המדקדקים, ובא הכתוב לזה להודיע הזמן שראה בו זכריה הנבואה הזאת שהוא כזמן שהאיש יעור משנתו שהוא באשמורת הבקר כשיגמור הטבע בשולו ומעצמו יעור האיש משנתו באותו זמן ראה המראה הזאת, ואמר זה להודיע שלא ראה אותה בתחילת השינה או כחצות הלילה עם העלאת האידים מהאצטומכא אל המוח שאז החלומות הם מבולבלים להתעסקות המוח במעשהו, אבל היה כאור הבקר אחרי שקיעת האידים ההם שאז החלומות הם יותר צודקים כמו שהתבאר בטבעיות, וגם חכמים ז"ל בפרק הרואה (ברכות נה, ב) אמרו שלשה חלומות מתקיימין חלום של שחרית וחלום שנשנה בלילה אחד וחלום שנפתר בתוך חלום. ובא הכתוב הזה אם כן להגיד שהיה זה שראה בזמן אשר יעיר משנתו וכל זה לבאר מעלת המראה וזכותה כפי הזמן אשר בו היתה. וע"ז הדרך נאמר בחלום שחלם נבוכדצר מהצלם ושנתו נהיתה עליו (דניאל ב, א) רוצה לומר שאחרי שנגמרה ונהיתה חלום.

והנה שאל המלאך אל זכריה מה אתה רואה לפי שכמו שכתב הרב המורה השפע שיקבל השכל מהנבדל יגשימהו הכח המדמה בעת הנבואה וזה ענין משלי הנבואה, ומפני שהנביא ראה בנבואותיו אשר כבר זכר מדעים רבים מהעתידות לבוא על האומה לכן שאלו המלאך עתה מה אתה רואה כלומר מה המשל אשר עשה כחך המדמה מהדברים האלה אשר הודעתיך, ולכן שאל לו זה בנבואה הזאת להיותה אחרי המראות האחרות שזכר, והוא השיבו ראיתי רוצה לומר כפי מה שידעתי והשפעת על שכלי עד כה נדמתה אצלי מנורת זהב, והמנורה הזאת שראה אין ספק אצלי שהיתה משל לאומה שעם היותה עתה העם ההולכים בחשך הנה לעתיד לבא גאולתה תהיה מנורה מאירה אל עבר פניה, ומפני עושרה ומעלתה אמר שראה אותה זהב. וכבר ייעד ישעיהו את האור לאומה בזמן תשועתה באומרו (ישעיה ס, ג) והלכו גוים לאורך ומלכים לנוגה זרחך, ונראה כבר זה לזכריהו במה שנאמר לו רני ושמחי בת ציון כי הנני בא ושכנתי בתוכך נאם ה'. ומלבד מה שיורה עליו המראה שראה הנביא את המנורה באותה צורה שעשאה משה עליו השלום מזהב ושבעה נרות, הנה נוכל לומר עוד שכיוון הנביא בפרטים ההם מדעים וגזרות מיוחדות לענין הנמשל, ולכן ראה גלה על ראשה מה שלא היה במנורת משה ולכן יהיה אומרו זהב להורות על מעלתה ועשרה כמו שאמר מייעד על זה תחת הנחשת אביא זהב. ואמר עוד שראה אותה כולה להגיד שלא תהיה האומה אז כאשר היה בבית שני שעלו שמה שנים מהשבטים בלבד וגם אלה לא בשלמותם, אמנם לעתיד לבא ראה המנורה כולה לפי שיתקבצו השבטים כולם שמה ולא ישאר אחד מהם בגלות, וכבר נרמז זה למעלה באומרו ונלוו גוים רבים אל ה' וכאומרו הוי הוי ונסו מארץ צפון וגומר הוי ציון המלטי וכמו שפירשתי. עוד ראה גלה על ראשה וגלה היא העטרה שנקראת כן מפני שהיא על הראש מגולה לכל וגם להיותה עגולה וכמו גולה וכותרת גולות וכותרות, והענין בזה שהאומה בבית שני לא היתה עטרה על ראשה לפי שתמיד היתה נכנעת למלכי האומות הנכרים המושלים בה פעם לפרס פעם ליון פעם לרומי, אמנם בזמן תשועתה תהיה הגולה והכותרת על ראשה כי לא תהיה נכנעת לשום אומה אך שאר האומות יהיו נכנעות אליה, וכבר נרמז לו זה גם כן במה שנאמר לו למעלה כי הנה מביא את ידי עליהם והיו שלל לעבדיהם. עוד ראה ששבעה נרותיה עליה וראה שבעה ושבעה מוצקות לאותם הנרות, ואפשר לפרש בזה שראה הז' כוכבי לכת שהם נרות העולם המאירים במעשי השפלים כולם שהיו עליה כלומר מורות ומחייבות על האומה טובות והצלחות, והיה זה לפי ששבעה ושבעה מוצקות היו לנרות רוצה לומר שהיו עלת אותם הנרות נמצאים אחרים משפיעים בהם שהוא רמז אל הכוכבים אשר בגלגל

השמיני ועליהם היו השכלים הנבדלים המשפיעים בהם ומניעים אותם, והנה א"כ אמר ז' הנרות על שבעה כוכבי לכת וז' מוצקות הראשונות על הכוכבים העליונים המשפיעים בהם ושבעה המוצקות האחרונות על מלאכי עליון השכלים הנבדלים המשפיעים על הכוכבים ההם כולם ברצון הבורא אותם, וזכר את המוצקות במספר שביעיות בעבור היות הכוכבים המושפעים מהם באותו מספר וכאלו אמר גבוהים מעל גבוהים שומרים לישראל וגבוהים עליהם, כי כמו שבמנורה הגשמית ימצעו נרות ויעשו כלים אחרים שיקראו מוצקות להציק ולהשליך מהם השמן על הנרות ומכלים אחרים יותר גדולים מהם יריקו את השמן במוצקות ההם, כן ראה דוגמא במראה הזאת. והנה נרמז לזכריה גם כן זה במאמר המלאך שאמר על אבן אחת שבעה עינים, והראב"ע רצה לבאר שבעת הנרות על דרך בעל ספר יצירה שזכר בעולם שש צלעות לששה צדדין והיכל הקדש שמכוון באמצע ואינו מענין הנבואה הזאת:

עוד ראה ששנים זיתים עליה ושלא היו שוים שניהם במעלת אחת, כי האחד היה לצד ימין שהוא היותר נכבד והאחד לצד שמאל שהוא למטה ממנו, והנה הנביא לא שאל דבר על המנורה ועל הזהב ועל כולה ועל גולה ועל הנרות ועל המוצקות כי הבין פתרון כל זה מתוך נבואותיו שכבר ידע כמו שזכרתי, אבל כנגד שני הזיתים שראה בלתי שוים במעלתם שאל אל המלאך מה אלה אדוני והנה המלאך הוכיחו באומרו הלא ידעת מה המה אלה רוצה לומר הנה מתוך הנבואות שכבר ראית וידעת היה לך לדעתו כולו או קצתו, ואמר זה לפי ששני הזיתים היו מורים על שני גדולי הדור שהיו בקרב ישראל והם המלך המשיח והכהן הגדול, ומפני שענין הכהן הגדול כבר נאמר לו בייעוד ואם את משמרתי תשמור וגם אתה תדין את ביתי שייעדו כמו שפרשתי שמזרע יהושע יהיה כהן גדול בבית ה' העתיד והוא היה א"כ אחד משני הזיתים, לכן המלאך לא ביאר לזכריה כי אם מה הוא הזית האחד והוא אומרו זה דבר ה' אל זרובבל כלומר שמזרעו יהיה מלך המשיח מושל בישראל, כי כמו שייעוד הכהן הגדול לעתיד לבא נאמר בשם יהושע כן ייעוד מלך המשיח נאמר בשם זרובבל לפי שיהיה מיוצאי חלציו. והודיעו שלא יקנה ממשלתו בחיל ולא בכח כמלכים המושלים באומות כי אם ברוח ה' וכמו שאמר ישעיהו (ישעיה יא, א - ב) ויצא חוטר מגזע ישי וגומר ונחה עליו רוח ה', ואמר ג"כ הן עבדי אתמך בו בחירי רצתה נפשי נתתי רוחי עליו ואמר קנה רצון לא ישבור דומה למה שאמר כאן לא בחיל ולא בכח. ועליו אמר מי אתה הר הגדול לפני זרובבל למישור רוצה לומר מי אתה מלך המשיח שאתה הר הגדול לפני זרובבל כלומר שבערכו ולפניו תהיה אתה הר הגדול כי זרובבל היה פחת יהודה וזה יהיה מלך על כל מלכי האדמה, ואמר שאותו

מלך המשיח יהיה למישור רוצה לומר שיהיה מישר את כל העמים ומדריכם במעגלי צדק וכמו שאמר ישעיה (ישעיה ב, ד) ושפט בין הגוים ואמר (שם מב, ד) עד ישים בארץ משפט ולתורתו איים ייחלו. ומפני שמלך המשיח יבנה את בית ה' העתיד לכן אמר והוציא את האבן הראשה ר"ל שיבקש אותו מקום שיסד שלמה בית ה' ויוציא משם את האבן הראשה שהיתה התחלת הבנין כדי לבנות עליה. או יהיה ענינו שיוציא את האבן הראשה שהוא ב"ה שהיה חרב יוציאהו מידי אומות ואז יהיו תשואות חן חן לה כי לא יכתבו על אותו בנין שטנה כאשר כתבו על בנין בית שני.

והנה המלאך בהשלימו נבואתו זאת לא ראה בזכריה פני הבנה כי ידע שלא נתקררה דעת הנביא בתשובתו, ולכן בא לו דבור שני וזהו ויהי דבר ה' אלי לאמר ידי זרובבל יסדו הבית הזה וידיו תבצענה, והסתכל שאם הפסוק הזה כולו נאמר על בית שני היה ראוי לומר ידי זרובבל יסדו את הבית הזה וידיו תבצענה אותו או יסדו וידיו תבצענה את הבית הזה, ומאשר לא נכתב כן ידענו שהיתה כוונתו לומר כמו שידי זרובבל יסדו את הבית הזה כן ידיו והוא המלך היוצא מזרעו ישלים הבית שהשלמתו היא לעתיד לבא כשתרד בו השכינה, כי כמו שקרא בערך יהושע את זרעו הכהנים ימינו באומרו עומד על ימינו לשטנו ככה קרא את המלך המשיח ידיו של זרובבל. ואמר המלאך לנביא וידעת כי ה' צבאות שלחני אליכם ר"ל בזה תדע אתה זכריה שלא שלחני השם בלבד אל זרובבל כ"א אל האומה כולה לבשר לה קבוץ הגליות והוא אומרו שלחני אליכם. ומפני שאין זרובבל בבנין בית שני עם היותו דבר מועט וקטן היה סימן לבנים אשר יצאו ממנו לעתיד לבא לכן אמר כי מי בז ליום קטנות כלומר למה יבוז בלבו זרובבל היום הזה בבית שני שהוא יום קטנות אליו כיון שהוא סימן לכל ישראל לעתיד לבוא שישמעו כשיראו את האבן הבדיל ביד זרובבל שהוא רמז אל המלך המשיח היוצא ממנו שיבנה את בית ה' והוא יהיה אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה, כי להיותו מזרע זרובבל קראו בשמו כמו שקראוהו שאר הנביאים דוד להיותו מזרעו.

ומפני שזכריה היה חושב מחשבות בפתרון הנבואה והמוצקות ע"ד שזכרתי, אמר לו המלאך שאינו צריך לפירושים ההם מכוכבי לכת ולא מהכוכבים הקיימים כי הנה ז' אלה ר"ל הז' אשר ראית בנרות ובמוצקות כולם הם עיני ה' המשוטטים בכל הארץ כלומר דרכי השגחתו שיהיו על האומה לשומרה, וקראם שבעה מלשון רבוי, ואולי שדרכי ההשגחה הם נכללים באותו המספר ואין זה מקום ביאורו. וכאשר ראה הנביא הרחבת הביאור שעשה המלאך בזה עצר כח ואמר לו מה שני הזיתים האלה אחרי שבאת להשכילני בינה אמור נא אלי ביאור זה בשלימות כי הנה אתה לא דברת כ"א

מענין זרובבל והוא אחד ואיך היו א"כ הזיתים שנים, והיו מחולפים במעלותיהם שאחד היה מימין הגולה ואחד על שמאלה, כי אי אפשר לפרש כל זה על זרובבל בלבד כמו שאמרת. ועוד שאלו על שני שבלי הזיתים והם ענפי הזיתים המקובצים כמין שבולת כי אין ספק שכאשר ראה הזיתים לא ראה אותם יבשים כי אם באשכולותם אבל לא ראה בכל זית כי אם אשכול אחד, וזהו שפירש כאן מה שתי שבלי הזיתים כי שתים שבלים ראה בלבד בשני זיתים, וכן ראה שם שהיו אצל הזיתים שני צנתרות זהב שהם הכלים שהשמן נעשה בהם ונקראים כן צנתרות, וראה שלא היה השמן יוצא מהם כי הם היו שומרים אותו אבל היו מוריקים מעליהם הזהב ולא שמן כאלו אותם הצנתרות היו שומרים השמן ומשליכין ופורקין מעליהם הזהב. ועם היות שבספור המראה לא נזכרו הצנתרות ההם משאלת הנביא הזאת ידענו שכן ראה, ואם לא נאמר שם כי אם ושנים זיתים עליה לפי שהצנתרות הם תמיד סמוכים לזיתים. והמלאך השיבו לשתים השאלות יחד הלא ידעת מה המה אלה כלומר מאחר ששמעת יעוד יהושע הכהן הגדול וגם אתה תדין את ביתי וייעוד זרובבל שאמרתי לך פה איך לא ידעת מה אלה כי הנה שני הזיתים ושבליהם הם שני בני היצהר ר"ל המלך שהוא משוח בשמן לשבת על כסא ישראל והכהן הגדול אשר יוצק על ראשו שמן המשחה כי הם ראשי האומה, ולמעלת המלך ראית אותו על ימינה והכהן הגדול שהוא למטה ממנו ראית על שמאלה. ומה שראית שני צנתרות הזהב הוא משל גם כן אליהם למעלתם, ומפני שלצדקתם מלך המשיח כסף וזהב לא ירבה לו והכהן הגדול לא יטה אחרי הבצע כי אם אחרי העבודה האלהית לכן ראית שהיו מריקים מעליהם הזהב כלומר שלא יחפצו בו כי הם עומדים על אדון כל הארץ כלומר דבקים בעבודת אלהיהם אם לשבט אם למשפט אם לחסד ולא יפנו אל חמדת הממונות. הנה א"כ כמו ששבעת הנרות וז' ושבעה מוצקות כל אותם השביעיות היו משל לעיני ה' המשוטטים בכל הארץ כן שני הזיתים אשר בם שני שבלי הזיתים ושני צנתרות הזהב היו כל אותם השניים מורים על שני בני היצהר כלומר על שני הנמשחים מלך וכהן, כי מפני משיחתם יחסם אל השמן שהוא היצהר נקראים בניו להיותם נמשחים בו. ורש"י פירש העומדים על אדון כל הארץ לבקש מלפניו להחזירם לגדולתם. הנה התבאר המראה הזאת בשלימותה והותרו ספקותיה העשרה והנכללות בשאלה החמישית:

וראיתי בפסיקתא רבתי (ח, ד) שדרשו ראיתי והנה מנורת זהב כולה אלו ישראל שנאמר (שיר השירים ד, ז) כולך יפה רעיתי וגולה על ראשה למענכם שלחתי בבלה (ישעיה מג, יד), דבר אחר וגלה על ראשה זה הקב"ה שנאמר (מיכה ב, יג) ויעבור מלכם לפניהם וה'

בראשם, ושבעה נרותיה עליה היא זכות השבת שישראל משמרין אחד לשבעה ימים, שבעה ושבעה מוצקות שבעה כנגד ז' ימי בראשית חצבה עמודיה שבעה (משלי ט, א) ושבעה כנגד האבות עד משה, דבר אחר ושבעה נרותיה כנגד שבעה מצות האמורות בתורה תרומות ומעשרות שמיטין ויובלות והמילה וכבוד אב ואם ותלמוד תורה כנגד כולם (פאה פ"א מ"א) הרי שלשה פעמים כאן שבעה שבעה נרותיה שבעה ושבעה מוצקות הרי אחד ועשרים ושבעה פעמים שבעה הרי תשעה וארבעים ואחד ועשרים שהם כולם שבעים כנגד שבעים זקנים, ושנים זתים עליה אלו שני משיחים אחד משוח מלחמה ואחד משוח למלך על ישראל: ובתנחומא (תנחומא באבער תולדות ע, ב) אמר מי אתה הר הגדול זה מלך המשיח ולמה קרא אותו הר הגדול שהוא גדול מהאבות שנאמר (ישעיה נב, יג) הנה ישכיל עבדי ירום ונשא וגבה מאד ירום מאברהם ונשא ממשה וגבה ממלאכי השרת, וכן דרשו שם למישור אותו שכתוב בו (שם יא, ד) ושפט בצדק דלים והוכיח במישור והוציא את האבן הראשה זו אבן של יעקב שנאמר (בראשית כח, יח) וישכם יעקב בבקר ויקח את האבן וכן בדניאל (דניאל ב, לד) חזה הוית עד די התגזרת אבן די לא בידין עד כאן: ובתורת כהנים (צו פי"ח) אמרו אלה שני בני היצהר אמר ר' יהודה זה אהרן ודוד שנמשחו בעולם הזה ואינם צריכים למשוח לעתיד לבוא שנאמר (ויקרא ז, לה) זאת משחת אהרן ומשחת בניו. והנה הודעתיך דרשותיהם אלה למען הודיעך דרכי חכמתם ועניני מאמריהם ומה שראוי שנקח מהם ראיה על מה שפירשתי:

פרק ה

פסוק א

ואשא עיני וארא והנה מגילה עפה וגומר עד ואשוב ואשא עיני וארא והנה ד' מרכבות: עתה יבאר הנביא שלש מראות אחרות שראה אחת מהמגילה עפה והיא שביעית למראותיו אלה, ואחת מהאיפה והאשה שבה והיא המראה השמינית למראותיו אלה, ואחרת משתים נשים יוצאות שהיא המראה התשיעית. ועניינם הוא שאחרי שהודיע המלאך לנביא ענין הגאולה העתידה במראת המנורה ראה להודיעו ענין חרבן בית שני וגלות בני יהודה שהיה עתיד להיות שמה, לפי שלא יקשה בעיני הנביא איכה ואיככה תתחבר הגאולה העתידה לבנין בית שני ולמה לא נעשה קבוץ הגליות כולם עתה בתחילת בנין בית שני, לכן הודיעו שבימי בית שני ירבו הפריצים הגנבים והנשבעים בשקר וכאשר יתמלא סאתם יוציא הקב"ה מגילה כתובה פנים ואחור מהפשעים

והפושעים כסוחר החנוני שחנותו פתוחה וכל מי שרוצה ליטול יבוא ויטול והיד כותבת ובעל החנות מוציא מגילה בסוף החדש או השנה מי לקח מחנותו כבר ונפרעין ממנו מדעתו ושלא מדעתו, כן היה ה' שהאריך אפו לאנשי בית שני לראות אם יעשו תשובה על עונותיהם וכיון שלא שבו מוציא מגילה מהחובות שחייבים לו כדי לגבותם מהם בבת אחת. ובעבור שהמראה הזאת מהגלות כבר נתחייבה מכח שאר המראות אשר קדמו אליה כי הגאולה שכבר ראה תחייב הגלות ואם לא נזכר בה (ב) לכן אמר המלאך לנביא מה אתה רואה רוצה לומר מה הנראה לדעתך ובנבואתך שיהיה אחר כך בעם הזה, והוא השיבו שראה מגילה עפה רוצה לומר מגילה שתעוף באויר כאילו היא יורדת מלמעלה על הארץ, ועפה מלשון מעף ביעף (דניאל ט, כא) תרגם יונתן מגילה פרחא. והנה זכר מדתה שהיתה עשרים אמה ארכה ורחבה עשר באמה שהיא מדת הבית אשר בנה שלמה והיא עצמה תחריב בית שני. וכבר זכר יחזקאל שראה המגלה ההיא כתובה פנים ואחור ושהיה כתוב בה קינים והגה והי (יחזקאל ב, י) לפי שהמגילה היא רמז לגזרה האלהית המחרבת את האומה ולכן ראה אותה יחזקאל בבואה להחריב בית ראשון וראה אותה עתה זכריה לענין חרבן בית שני, (ג) וזה שאמר לו המלאך זאת האלה היוצאת על פני כל הארץ ר"ל זאת היא הקללה והגזרה החרותה שיוצאת מלפני הקב"ה על פני כל א"י ויהודה, והגיד לו שהיה זה בעונותיהם שהיו בהם גנבים וגזלנים ונשבעים לשקר וזהו כי כל הגונב מזה כמוה נקה ר"ל כל הגונב מחברו דבר יכרת בגזרה הזאת כי כמוה ר"ל כמו שנזכר המגלה הזאת כן יכרת וינקה מלשון ונקה לא אנקך (ירמיה ל, יא).

פסוק ד

ואמר לו הוצאתיה נאם ה' ר"ל עם היות שהארכתי אפי אל הפושעים כל ימי הבית הזה הנה עתה בא הקץ ולכן הוצאתיה לגבות את חובי ר"ל הוצאתי אותם מפנקסי לגבותה בירושלם וארץ יהודה, ובאה אל בית הגנב והנשבע לשקר שהוא כל איש יהודה ולנה ר"ל תלנן ותשב בתוך ביתו ותכלה ותפסיד אפילו עציו ואבניו שזה רמז אל החרבן והגלות אשר יעשה במלכות יהודה. והנה זכר בלבד חטא הגניבה והשבועה לשקר להגיד שהקבוץ המדיני בבית שני היה כולו נפסד אין אמת ואין חסד ואין דעת אלקים בארץ. ורבותינו פירשו מגילה עפה מגלה כפולה ואמרו שהתורה היתה כתובה בה כדאיתא בעירובין (עירובין כא, א) רוצה לומר שהתורה יצאה לתבוע עלבונה מאנשי בית שני שלא שמרו אותה וגילו בה פנים שלא כהלכה. וכן דרשו בויקרא רבה (ו, ג) זאת האלה היוצאת מהיכן יצאה מפתחו של היכל רצו שבעון הקלונות שעשו להיכל ה' נתחייבו באלה ובקללה ההיא. ואמנם אומרו עוד (ה) ויצא המלאך הדובר בי הוא להגיד שנראה

לו כאילו המלאך הדובר בו אחרי שדיבר לו עניני המגילה חלף הלך לו רמז להסתלקות הנבואה מישראל כל ימי הגלות ולכן נראה לו אח"כ כאילו היה יוצא וחוזר ומראה לו ענין האיפה. והנה אמר לו שא נא עיניך וראה מה היוצאת הזאת להודיעו שלא לבד נתחייבו חרבן וגלות על הגניבה והשבועה לשקר כי גם כן היו בהם עוונות אחרים ולזה הראהו החמס שהיו עושים באיפה שהיו מודדים בה בשקר ובתרמית.

פסוק ו

ואמר מה היוצאת הזאת כלומר מהו החוב הזה גם כן שיוצא מלפני אדון כל הארץ לגבות בהם והיא האיפה היוצאת, ואמר זאת עינם בכל הארץ ר"ל כל עינם והסתכלותם מהנשים האלה בכל ארץ יהודה היתה זאת ר"ל איפה זעומה מרוחקת מהיושר והאמת, וכן פרש"י זאת עינם בכל הארץ לגזול ולעשוק ולהקטין איפה ולהגדיל שקל. והראב"ע פירש שהראהו השם האיפה להודיע שישלם להם מדה כנגד מדתם ועל צדוק דינו ומשפטיו הראהו מדת האיפה ושאמר זאת עינם בכל הארץ רוצה לומר שיראו הכל בעונשם.

פסוק ז

ואומרו והנה ככר עופרת נשאת וזאת אשה אחת וגומר רש"י פירש ראיתי שנשאת מעל הארץ לאויר משקל ככר עופרת וראיתי עוד והנה אשה אחת יושבת בתוך האיפה היא מדת הרשע אשר נהגו בה הרשעים והנה עתה נתונים בתוכה ללקות בתוך האיפה על מה שמדדו בה מדה במדה, (ח) וישלך אותה עד עתה היתה יושבת והוא השליכה וחבטה לתוכה רמז לייסורין ולעונשין, וישלך את אבן העופרת אל פיה לשקעה למען לא יגדלו עוד. והרד"ק פירש זה על עשרת השבטים, ודבריו אינם נכונים בעיני כי כבר גלו קודם זה מאתים שנה ומה צורך להראותו עתה, והנראה בענין הזה הוא נסמך לדברי רש"י בצד מה, והוא שאיפה היתה רומזת לרשעת בני יהודה שהיה להם איפת שקר והין מרמה, וכמו שמלכי הארץ ושופטיה כשימצאו מדה משוקרת יצוו לעשות משפט מן האיש או האשה העושה אותה ומוציאים אותה ר"ל החוטא או חוטאת ועמה המדה המשוקרת לרחוב העיר לעשות שם ממנה משפט כדי שכל העם ישמעו ויראו, כן אמר המלאך לזכריה שא נא עיניך וראה מה היוצאת הזאת ר"ל ראה המשפט אשר יוצא מאת אדון כל הארץ לעשותו בפרסום, וראה את האיפה שהיתה יוצאת להודיע שבזה היו מרשיעים וכרוזא קרי בחיל זאת עינם בכל הארץ הביטו וראו כל יושבי ארץ ברשעה הזאת. וזכר שראה ככר עופרת נשאת ר"ל שהיו נושאים שמה סמוך לאיפה ככר עופרת אחת כי ככר יכונה בלשון נקבה, וראה אשה אחת שהיתה יושבת בתוך האיפה כאילו

האשה הרעה שהיתה מודדת באיפה השקרנית ההיא וכרוזא קורא בחיל ואומר ראו זאת הרשעה רומז אל האיפה הקטנה, ואז ראה שהיו משליכים אותה האשה לתוך האיפה כי במקום שהיתה עד עתה יושבת בתוכה הנה השליח בית דין השליכה וחבטה לתוכה, ואז השליך את אבן העופרת שהוא הככר אשר זכר אל פיה ר"ל של האשה שנדונה ומתה באותו עופרת רותח שהשליכו אל פיה, או שהשליכוהו אל פיה האיפה כדי שתכבד ותשקע ולא תוכל קום.

הנה אם כן יש לנו במראה הזאת שלשה דברים איפה ואשה ועופרת, האשה היא אצלי רמז למלכות יהודה כי כן כנוה הנביאים בכנוי אשה וכמו שיתבאר אחר זה, והאיפה היא רמז לחטאה ופשעה שהיה לה אבן ואבן איפה ואיפה במרמה ושקר, גם רמז באיפה אל העונש הבא עליה שהיה מדה במדה, והעופרת הוא רמז לאורך הגלות וכבדותו, (ט) ולכן ראה אחר זה שתים נשים יוצאות. ורש"י פירשם על בבל וכשדים שבאו והחריבו בית ראשון בעונם שמדדו בסאת עברות ורשע ולכן הגלו אותם מדה כנגד מדה והגלום לשנער. ואינו נכון בעיני כי למה יראה המלאך אל הנביא עתה מה שכבר היה זה שבעים שנה. והרב רבי אברהם בן עזרא פירש השתי נשים על שני שרי ארתחשסתא שהיה מלך בבל שיעשו חמס למשפחות ישראל העומדים בבבל שלא רצו לבוא בבית שני, ושגזר עליהם השם מדה כנגד מדה שיעכבום שם על כורחם תחת שלא רצו לעלות לירושלם, ושהוא אומרו לבנות לה בית בארץ שנער והוכן והוניחה שם. ולא ידעתי מאין זה לו או אם עשה זה הספור לרצונו כדי לפועל פי דרכו את המראה הזאת. והרד"ק פירש המראה על דרך רש"י אלא שאמר שהשתי נשים היו יהודה ובנימין שגלו לארץ שנער והניחו שם את האיפה שבעים שנה. וכבר זכרתי מה שיתחייב לרש"י מן הספק, ועוד יתחייב אליו שפירש על כל עשרת השבטים אשה אחת ועל יהודה ובנימין פירש שתי נשים, וכתב הרב רבי דוד קמחי שהרב המורה פירש שתים נשים מלאכים פני שאמרו חז"ל בבראשית רבה (כא, ט) על להט החרב מתהפכת שהמלאכים הם מתהפכים פעמים אנשים פעמים נשים, וכבר חשב הרב דוד קמחי לתת הסבה בזה באומרו שראה אותם כן מפני שתשש בזמנו כח הנבואה. וחוץ מכבוד תורתו אין הדבר כן כמו שחשב ולא ירד החכם לכוונת הרב ודעתו, כי כוונת הרב היא ששם מלאך נאמר על הכח ושהכח המדמה נקרא בדבריהם זכרונם לברכה מלאך כמו שהוכיח מאמרם (ויק"ר לב, ב, קה"ר י, כ) בשעה שהאדם ישן נפשו אומרת למלאך, ולכן כל דבר מדומה בשעת הנבואה להיותו דבר שלוח ומושפע מהאל יתברך ומשפיע בנבדל יאמר שהוא מלאך בין שיהיה סוס או אשה או משל אחר ממשלי הנבואה, ולכן אמר הרב שהשתים נשים שראה זכריה

לא היו בפעל נשים אבל היו מלאכים כלומר דברים מדומים. והנה הרב המורה בהקדמת ספרו פירש הכרובים ולהט החרב המתהפכת על הכח המדמה והשכלי לא על שכלים נבדלים, האמנם למה ראה זכריה המראה הזאת אותן והנשים לא יכחיש הרב שהוא משל לענין אותה נבואה ולא היה זה מפני שתשש כח הנבואה כי גם בדורו של משה אילו היה מנבא זכריהו על הדבר הזה היה רואה כן.

והנראה לי בענין המראה התשיעית הזאת ששתים נשים שראה זכריה היו מלכות ישראל ומלכות יהודה, ותיאר אותם בשם נשים לפי שכן קראום הנביאים כמו שאמר ביחזקאל (יחזקאל כג, ב ד) שתים נשים בנות אם אחת היו וגומר אהלה ואהליבה. והענין בנבואה הזאת ראה הנביא חרבן וגלות בית שני במראת האיפה והעופרת הראהו השם בנבואתו אורך גלות שתי המלכיות כאילו אמר לו ראה אם כן שיהיו שוים מלכות יהודה ומלכות ישראל באורך הגלות כי לא יהיה לבד ישראל בגלות ארוך כי גם יהודה יהיה כן והוא אומרו והנה שתים נשים יוצאות ורוח בכנפיהם רוצה לומר שיצאו מעל אדמתם ורוח בכנפיהם לעוף בדרך מרחקים, ולכן אמר ולהנה כנפים ככנפי החסידה שהן ארוכות ורחבות והיא העוף המעופף למרחוק, כי לא המשילן בנשר המעופף למעלה לפי שעופפותם טלטולם וגלותם לא היה למעלה כי אם למטה ולשפלות אבל בחסידה שתעוף מהלך רחוק מאד, וראה שתשאנה את האיפה בין הארץ ובין השמים כלומר שביושר מדד להם הקדוש ברוך הוא הגלות כמדתם תחת מעשיהם הרעים ולכן היו בין הארץ ובין השמים שיקבלו על הארץ כפי מה שנגזר עליהם מלמעלה.

פסוק יא

והנביא שאל אל המלאך הדובר בו אנה המה מוליכות את האיפה ולא שאל כן על האיפה שראה במראה שלמעלה לפי שאותה איפה ראה שהוציאוה לעשות משפט בה לעיני הכל וששקעו אותה בגלות, אבל בנבואה הזאת ראה שלא נטבעה האיפה במצולות כמו אבן אבל שהיו מוליכות אותה בין הארץ ובין השמים והוא משל על תקות החזרה, ולכן שאל אנה הם מוליכות את האיפה רוצה לומר אנה יקבלו עונשם ובאיזה מחוז וארץ ישבו בגלותם, והוא השיבו לבנות לה בית בארץ שנער ושנער היא מלשון וינערו רשעים ממנה (איוב לח, יג) רוצה לומר שהמה בגלותם יבנו בית וישבו שם ימים אבל לא יתמידו בשום מחוז כי תמיד יגורשו מפה אל פה וממלכה אל עם אחר, וכמו שאמר (דברים כח, סה) ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח לכף רגלך. וכבר זכר הרב המורה בפרמ"ג חלק שלישי שכבר יראו הנביאים דברים הנרצה בהם מה שיעיר עליו שם הדבר ההוא הנראה מצד הגזרה או השתוף בשם וכאילו פעל הכח המדמה הוא להראות דבר יש לו

שם משותף תלקח ראיה מאחד משמושיו על ענין אחד שזה ג"כ מין מן ההמשל, כמו מקל שקד מלשון כי שוקד אני (ירמיה א, יא - יב), וכלו כקיץ הוא מלשון בא הקץ, וכן הוא הענין בשם שנער שזכר אותו להורות על הטלטול מארץ אל ארץ שזהו מה שראה ושמע הנביא כאן. ואמנם אומרו והוכן והניחה שם על מכונתה הוא רמז לאורך הגלות שבגלותם יהיו מונחים ונעזבים במכונתם ימים רבים ועם כל זה תמיד יהיו בארץ שנער וטלטול שינערו ויגורשו מפה אל פה בית יבנו ולא ישבו בו:

פרק ו

פסוק א

ואשוב ואשא עיני וארא והנה ארבע מרכבות וגומר עד ויהי דבר ה' אלי לאמר לקחו מאת הגולה. בעבור שראה הנביא למעלה גלות מלכות יהודה וחורבן שני הראהו השם יתברך במראה העשירית הזאת והיא אחרונה למראותיו אלה ענין הארבע מלכויות שנגזרה גזרה שימשלו על ישראל ועל ארצו, כי עם היות שכבר ראה את ארבע הקרנות הרומזים אליהם הנה היתה המראה ההיא בקוצר רב ולא התבאר בה אם יהיו מלכים מולכים בכפה או אם יהיו עמים מיוחדים ולא גם כן פאות הארץ אשר יעלו וימשלו בה וגם לא ביאר תוארם לדעת מה הם, לכן הראה לו המראה הזאת לבאר בה יותר בשלמות ענין ארבע מלכיות ההם, ומזה תדע שאין הסוסים האלה אותם אשר ראה במראה הראשונה כי שם הראה לו לבד כמו שפירשנו ענין מלכות אלכסנדרוס מוקדון והמלכים שמלכו אחריו בממשלתו וכאן הראה לו ענין הארבע מלכיות כולן, ולכן ראה במראה הראשונה ההיא שרוקים ובמראה הזאת ראה שחורים וראה בזאת סוסים ברודים אמוצים מה שלא ראה בראשונה, ובעבור שהיו כל אחת מארבע מלכיות כוללת מלכיות פרטים לכן ראה אותם בנבואה הזאת בדמות מרכבות שכל מרכבה היא בעלת ארבעה סוסים כמו שהתבאר בספר מלכים, כן היה מלכות בבל מולך על מלכים רבים וכן פרס ויון ורומי, וראה אותן יוצאות מבין שני ההרים שהוא לדעתי רומז אם לשני קצוות העולם מזרח ומערב שהם הרי העולם החזקים כנחשת שהיתה ממשלת הארבע מלכיות כוללת ומקפת ממזרח שמש עד מבואו כמו שפירשתי בספר מעייני הישועה, ואם שירמזו שני ההרים לשני הבתים הראשון שבנה שלמה והאחרון העתיד להיות, כי הנה הבית הראשון נבנה בהר המוריה ונקרא מקומו הר הבית והבית האחרון גם כן אמר הנביא עליו נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים, והיה זה לרמוז שיהיה מתמיד ענין הארבעה מלכיות באותו זמן שימשך בין הבית הראשון עד הבית האחרון כי אז יתמו המלכיות

ויספו בעונם, ומפני שהשחתת ארבע המלכיות וחורבנם היתה ותהיה בעון בית ה' אחר הרסו ושרפו ויקנא ה' על ביתו לכן קראם הרי נחשת שהוא מלשון השחתה כמו שזכר הרב המורה כי מפני שני הבתים ההם תהיה השחתת המלכיות:

פסוק ב

וראה במרכבה הראשונה הסוסים אדומים לרמוז על מלכות בבל ששפך דם בני יהודה כמים ולכן היו במראיהם אדומים כי דם יחשב לאיש ההוא נבוכדנצר דם שפך, וראה במרכבה השנית סוסים שחורים לרמוז למלכות פרס אולי שהיה מנהגם ללבוש שחורים, או שראה אותם כן לפי שהושחרו על ידי אלכסנדרוס שהחריבם, או לפי שהושחרו בימיהם פניהם של ישראל בימי המן כמו שפירשו חז"ל.

פסוק ג

ובמרכבה הג' ראה סוסים לבנים לרמוז למלכות יון, וכתבו המפרשים שלא ידעו טעם למה ראה אותם לבנים ואני ראיתי ענין היונים בארצם שעוד היום מנהגם אנשים ונשים ללבוש בגדי פשתן לבנים וכל טובם ויופיים הוא שיהיו לבנים הרבה בהפלגה ואולי שלכן ראה אותם זכריה לבנים לפי שכן היה אז לבושם:

ובמרכבה הרביעית ראה סוסים ברודים אמוצים ואין ספק אצלי שאמר זה על רומי שנתחברו בה שתי האומות הגדולות אשר הם היום הזה אדום וישמעאל כי כולם היו לעם אחד בימים הראשונים תחת מלכות רומי וכולם קבלו דת ישו"ע הנוצרי בימי הקיסר קוסטאנטינו עד שבא מחמד נביא הישמעאלים שהבדיל ביניהם באמונות, ולכן ראה אותם ברודים שהוא גוון שיש בו כתמים כדמות הברד רומז לבני אדום באמונתם שערבו אמתיות התורה האלהית עם שקרי אמונתם, והאמוצים הוא רמז לישמעאלים לפי שבהיותם נכנעים אליהם התאמצו וגברו עליהם פעמים רבות ונתרבו מהם במאד מאד, וכבר אמרו במדרש תהלים בפסוק למנצח על השמינית (תהלים יב, א) שהן ארבע אומות כפולות שהעבידו את ישראל א' בבל וכשדים שנית מדי ופרס שלישית יון ומוקדון וזכרו ברביעית אדום וישמעאל לפי שהיו שתי האומות האלה נכללות במלכות אחת לכן ראה אותם זכריה במרכבה אחת ברודים אמוצים, וגם נבוכדנצר בחלום הצלם אשר ראה זכר שראה שקוהי די פרזל ומנהן די חסף (דניאל ב, לג) שרומז לאדום וישמעאל שהיו בממלכה אחת.

פסוק ד

(ד-ה) והנה זכריה שאל מה אלה והשיבו המלאך אלה ארבעה רוחות השמים יוצאות מהתיצב על אדון כל הארץ רוצה לומר שהיו ארבע מלכיות כוללות לכל העולם ממזרח

שמש ועד מבואו והמליכו אותם מן השמים ובגזרת עירין פתגמא ובמאמר קדישין שאלת', ומפני שהיתה המלכתם כפי הרצון האלהי לכן קראם רוחות השמים שכל אחת מהן היתה רוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים כפי הכח הנתון אליו מן העליונים, וכבר בארתי במעין השני מספר מעיני הישועה שארבע המלכיות הן כפי ארבע רבעי הגלגל המשפיעים על כל גויי הארץ בכלל וכנגדם היו בארץ ארבע פאות מזרח ומערב צפון ודרום, ויסודות ההווים ונפסדים היו מפני זה ארבע ותקופות השנה ארבע וליחות הגוף אשר בו יזון ויתקיים היו גם כן ארבע שכל זה נמשך מארבע השרים העליונים, ולכן קראם הנביא הנה ארבע רוחות השמים ואמר יוצאות מהתיצב על אדון כל הארץ לפי שהוא סבת הכל.

פסוק ו

ורצה המלאך לבאר לזכריה ענין הממלכות האלה ולא דיבר דבר מהסוסים האדומים לפי שהיו רומזים למלכות בבל שכבר היה נחרב, אבל על פרס שהוא המלכות השני שהיתה אז מושלת אמר אשר בה הסוסים השחורים יוצאים אל ארץ צפון רוצה לומר שיצאו על בבל להשחיתה, ואמר שהלבנים שהם בני יון יצאו אל אחריהם רוצה לומר גם כן לצד צפון והם היונים שיקומו בפרסיים ויחריבום, והברודים אמר שיצאו אל ארץ התימן וכתבו המפרשים שרומי היא צפונית ויוליא"ו קיסר נלחם ביונים והעביר המלוכה מהם והחזירה לרומי ותחילת מלחמותיו יצא אל ארץ מצרים שהיא דרומית ולכן אמר שכמו שהשחורים יצאו אל ארץ צפון כן הברודים יצאו אל ארץ התימן, כי אם מפני שהרומיים הם בני אדום והיתה התחלתם בארץ תימן שהיא ארץ שעיר וכמו שפירשו בישעיהו פרשת קרבו גוים לשמוע (ישעיה לד, א), ומפני שמלכות ישמעאל נכללה במלכות רומי כמו שפתר דניאל לנבוכדנצר ומלכו פליגא תהוי (דניאל ב, מא) לכן אחר שנתן משפט אחד בברודים שהם הנוצרים נתן משפט אחר באמוצים שהם הישמעאלים.

פסוק ז

ואמר שהם יצאו ויבקשו ללכת להתהלך בארץ להגיד שיתאמצו לבקש מלוכה בפני עצמם לאיזו פאה ומן השמים נתן להם רשות לכבוש ארצות, וכן היה שהם פשטו באפריקא ובבל ומצרים וכל ארץ האסייאה ומהם באו במלכיות ספרד וצרפת וגם באיטליא באו ונלחמו על רומי ומשלו במלכות נאפול"י ומלכות סיסילייי"א, ולהורות על זה כולו אמר ויאמר לכו התהלכו בארץ שזכר בהם חמש לשונות מהליכה לרמוז על התפשטותם בכבוש הארצות:

פסוק ח

וזכר הנביא שהמלאך הדובר בו אמר אליו בצעקה וקול גדול ראה היוצאים אל ארץ צפון הניחו את רוחי בארץ צפון רוצה לומר אלה השחורים הפרסיים שיצאו על בבל הניחו את רוחי וכעסי שהיה לי על בבל וארץ הצפון בהשחיתם אותה, וכן אמר ישעיהו על כורש אוהבו (ישעיה מח, יד) יעשה חפצו בבבל וגומר כי כורש נקם נקמת ה' מהבבליים וזרע נבוכדנצר, ואמר לו זה להודיעו שכן תעשה כל אחת משאר המלכיות שתהיה חרש ומשחית לקודמת אליה. ורש"י פירש לכו והתהלכו בארץ שנתן להם רשות למשול ממשל רב ושאמר זה על מלכות אדום ושיהיה אורך גדול לממשלתם, ומפני שהשלים ייעוד ארבע מלכיות סמך אליו נבואת העטרות אשר כבר נאמרה לו קודם לזה בימי יהושע כהן גדול לפי שנרמזו בה עטרת המלכות ועבודת הכהונה שיחזרו באומה אחר אפיסת המלכיות וכמו שיתבאר. ובפסיקתא רבתי דרשו ד' מרכבות על ארבע דגלים במרכבה הראשונה סוסים אדומים כנגד מחנה יהודה שנאמר (בראשית מט, יב) חכלילי עינים מיין וכן דוד שהוא מיהודה אמור בו (שמואל א' טז, יב) אדמוני עם יפה עינים, ומרכבה השנית סוסים שחורים כנגד מחנה ראובן ושמעון שעשו מעשה שחרות ראובן בחללו יצועי אביו ושמעון במעשה זמרי, ובמרכבה השלישית סוסים לבנים כנגד אפרים ובנימין ומנשה שנתברכו במגדים וממגד תבואות שמש (דברים לג, יד) ורוב מגדים לבנים, ובמרכבה הרביעית סוסים ברודים אמוצים כנגד מחנה דן שהיו ברודים ואמוצים שנאמר (שם לג, כב) דן גור אריה וכתיב (בראשית מט, יז) יהי דן נחש עלי דרך, והן ד' מרכבות של ארבע מלכיות כנגד ארבע דגלים שבשעה שעשו מעשים לא טובים נפלו אלו ביד אלו גם את זה לעומת זה עשה האלקים (קהלת ז, יד) והאלקים עשה שייראו מלפניו (שם ג, יד), סוסים אדומים זה מלכות בבל ששפכה כמה דמים מישראל אנת הוא רישא די דהבא (דניאל ב, לח), סוסים שחורים זה מלכות מדי ופרס תנינא דמיא לדוב שהשחירו פניהם של ישראל בגזרת המן, סוסים לבנים זו מלכות יון שהלבינו פניהם של ישראל בחירופין ובגידופין, סוסים ברודים אמוצים זו מלכות אדום שגזרו גזרות משונות זו מזו על ישראל ומחנות הכהנים והלוים, גם כנגדם ראה זכריה שנאמר ראיתי הלילה והנה איש רוכב על סוס אדום וגומר איש זה הקב"ה שנאמר (שמות טו, ג) ה' איש מלחמה אדום שהיתה שכינה שרויה בין שני הכרובים וכן הוא אומר (שיר השירים ה, י) דודי צח ואדום בין ההדסים אלו צדיקים שנאמר (ישעיה נה, יג) תחת הסרפד יעלה הדס, והמלאך שהיה מתרגם בין שכינה לנביא כנגד משה ואהרן שהיו מתרגמים התורה לישראל שנאמר (לעיל א, ט) ויאמר אלי המלאך הדובר בי ומשה נקרא מלאך

וישלח מלאך ויוציאני ממצרים (במדבר כ, טז) וכן אהרן כי מלאך ה' צבאות הוא (מלאכי ב, ז): ואחריו סוסים אדומים שרוקים לבנים אדומים כנגד בני קהת שמשמרתם היתה כלים מוזהבים אדומים הארון השלחן והמנורה והמזבחות, שרוקים כד"א עובדי פשתן שריקות אלו בני גרשון שרוב משאם כלי פשתן המשכן והאהל מכסהו וקלעי החצר והמסך, ולבנים כנגד בני מררי כי רוב משמרתם לבנים קרשי המשכן בריחיו ועמודיו ואדניו, ומנין שארבע מלכיות היו שלוחיו של הקב"ה שנאמר לכו והתהלכו בארץ ואומר והתהלכנה בארץ ועשו שליחותם והגלו את ישראל מעל אדמתם, ושלטו ארבע מרכבות בארבע מחנות וארבע מרכבות יוצאות מבין שני ההרים מבין מלכות יהודה וישראל היושבים בין שני ארצות עבר הירדן וארץ ישראל ויצאו ביניהם והגלום, וכה"א אם תשכבון בין שפתים אם תאבו לקיים מצותי תשכבון בין שפתים ואם לאו תתהלכו מגוי אל גוי וההרים הם נחשת זה מלכות ישראל ויהודה שהם חזקים כנחשת שנאמר ברזל ונחשת מנעליך ע"כ: והנה הבאתי לך ההגדה הארוכה הזאת ללמוד ממנה דברים, הראשונה שהעולם כולו תלוי ברביעיות ולכן היו דגלי ישראל ארבע כנגד ארבע מלכיות כמו שפירשנו, השנית שנלמוד מזה שלא דרשו ז"ל המראה הראשונה מהאיש הרוכב על סוס אדום והסוסים שאחריו שהיא עצמה זאת האחרונה כמו שחשבו המפרשים אבל הבינו בחכמתם ז"ל שהיו המראות מתחלפים בהוראותם וכמו שביארתי אני, השלישית שהם דרשו וההרים הרי נחשת על ישראל וקרוב לזה פירשתי אני אותם, הרביעית שהם פירשו ארבע המרכבות על ארבע המלכיות בדרך ארבע החיות שהאחרונה היא רומי ולא כמו שכתב הראב"ע בספר דניאל שרומי היתה החיה השלישית:

פסוק ט

ויהי דבר ה' אלי לאמר לקוח מאת הגולה וגומר עד סוף הנבואה השנית הזאת: כתב רש"י שיש מפרשים הנה איש צמח שמו על מלך המשיח רומז אל יונתן ולא קבלו הרב באומרו שהבנין כולו בבית שני וכן פירשו המפרשים כל הפרשה הזאת על בית שני, ומי יתן ואשאלם אם על בית שני ועל זרובבל ניבא כאן למה אמר הנה איש צמח שמו ומתחתיו יצמח הלא ידענו שכל אדם יצמח מתחתיו ומגבול הנערות יצמח להיות איש וגם עד זקנה ושיבה. ורש"י פירש להרגישו בספק הזה שיהיה מזרע המלוכה, ואינו נכון כי מלת תחתיו לא תורה על זרע המלוכה. והראב"ע פירש ומתחתיו כמו מאיליו, ואין הדבר כן כי לא קם זרובבל מעצמו כי אם במצות כורש, ואם אומרו על מה שזכר חגי ויער ה' את רוח זרובבל וגומר ויבאו ויעשו מלאכה בבית ה' הנה גם כן כתוב שם ואת רוח יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול ואת רוח כל שארית העם ויקראו אם כן כולם צמחים

ומתחתם יצמחו. והרד"ק פירש יצמח מהמקום שהוא שם והוא ירושלם משם תבא לו המעלה אבל אחרי היותו בירושלם לא ראינו שבאה לו מעלה כלל כל שכן שמה הוא החדוש שהמקום שהוא שם תבוא מעלתו אם תבוא, הנה א"כ אומרו ומתחתיו יצמח קשה לדעת הזה עכ"פ, ועוד אשאלם אם על זרובבל היו הדברים למה אמר ובנה את היכל ה' והוא יבנה את היכל ה' והוא כפל נבואה ללא ענין, ולא מצאו המפרשים טענה לזה כי אם לומר לחזק הענין ויותר היה ראוי לאומרו אם כן ג' או ד' פעמים לחזוק יותר, גם אשאלם איך יפרשו על זרובבל והוא ישא הוד וישב ומלך על כסאו כי לא משל בירושלם ולא ישב על כסא המלכות ולבד התעסק בבנין הבית ואח"כ שב לבבל, גם אומרו ורחוקים יבאו ובנו בהיכל ה' י"מ אותו על גויי הארצות שיבאו להתנדב לבנין ההיכל וי"מ אותו על הורדוס. סוף דבר אם יש ספיקות על המפרש הפרשה כולה בבנין הבית העתיד ג"כ יש ספיקות על המפרשים אותה על בית שני.

פסוק י

על כן אמרתי שהיתה הנבואה רומזת לשניהם כי הנה בתחילה הודיע השם לנביא שיבאו אנשים מבבל להתנדב לבנין בית שני ושיקחו מאתם נדבתם והודיעו משמותם חלדי וטוביה וידעיה וגומר, אולי שהיה חלדי בן חולדה הנביאה וטוביה היה טוב עם ה' ועם אנשים וידעיה היה יודע דעת עליון וידע אותו דעה והשכל כי היו שמותיהם כפי מעלתם ועדים בעצמם, והוצרך לומר לקוח שמאותם שלא רצו לעלות לירושלם ונשארו בבבל לא היו אנשי בית שני רוצים לקבל מהם נדבה אחרי אשר לא באו לעזרת ה' בגבורים, ולכן צוהו השם שמהאנשים האלה שלמים הם ואשר יבאו מבבל חלדי וטוביה וידעיה יקחו מתנתם ונדבתם והוא אומרו ובאת אתה ביום ההוא לפי שקודם בואם באה לו הנבואה הזאת, וגם נתן סבה למה יקחו מידיהם והיא לפי שהם באו להתאכסן בבית יאשיה בן צפניה שהיה מיושבי ירושלם והיה איש ירא את ה' במצותיו חפץ מאד ושמו מורה עליו יאשיה כשם המלך אשר שב אל ה' בכל לבבו ובכל נפשו, וגם היה כן צפניה אדם ידוע ורשום ואולי היה צפניה הנביא ושיאשיה היה מאותם שבאו מבבל לבנין הבית, ומפני זה להיות חלדי וטוביה וידעיה יראי אלקים אנשי אמת (יא) ומפני כבוד יאשיהו בן צפניה אשר התאכסנו עמו היה ראוי שיקחו מהם כסף וזהב אשר יתנו וצוה אותו שיעשו מהם עטרות ואחשוב שהיה העטרה האחת של כסף ועטרה אחרת של זהב, ואומרו ושמת בראש יהושע ירמוז לעטרה של כסף שישים אותה על ראשו כי לא היתה העטרה הזאת במקום הציץ המיוחד לכהן הגדול כי בכלל הבגדים היתה מצות עשייתו, ולא אמר על העטרה הזאת ישימו צניף טהור על ראשו כמו שחשב הרד"ק אבל

היתה עטרת המנוי והשררה, והראה השם יתברך בזה עוד לנביא שזרע יהושע מבני בניו בזמן בית שני יחזיקו במלכות ולכן צוהו שישים בראש יהושע הכהן הגדול העטרה של כסף כי לפי שלא היתה מלכותם שלמה עם ה' לא היתה עטרתו של זהב כי אם של כסף ולא צוהו ולא נראה לו שישימו עטרה בראש זרובבל, וחשב הרד"ק מדרך הסברא שאע"פ שלא נכתב כן נעשה וחוץ מכבודו כי זרובבל לא מלך בירושלם ולא שמו עטרה בראשו כי הוא שב לבבל ושם מת בגלותו כמו שזכרתי פעמים ולולי כן לא היה מקצר הכתוב מלזוכרו:

פסוק יב

אך אמנם בעבור שלא ישימו עטרה בראש זרובבל צוה השם לנביא שיאמר אל יהושע כמתנצל על זה כה אמר ה' צבאות הנה איש צמח שמו ר"ל כה אמר האל שהוא שר צבאות ישראל כולם מזרה ישראל יקבצנו, אל תתמה אתה הכהן הגדול על אשר לא ישימו עטרה בראש זרובבל כי הסבה בזה היא לפי שהוא איש צמח שמו ר"ל שאינו עדיין בשלמות צמיחתו כי עתה הוא כצמח השדה בתחילת ענינו ושלא נשלם בשולו ומדרגתו לקבל העטרה, אבל מתחתיו יצמח אחר וזרובבל זה יבנה עתה את היכל ה' השני שהיו אז בונים רוצה לומר שישלים הוא בנינו ועל זרובבל אמר ובנה את היכל ה'.

פסוק יג

וכן אמר שאותו שמתחתיו יצמח לעתיד הוא יבנה את היכל ה' ולא אמר זה על בית שני כי אם על הבית האחרון העתיד, והוא ישא הוד רוצה לומר אותו שיבנה את היכל השם שיצמח מתחת זרובבל הוא ישא הוד המלכות לא זרובבל והוא ישב ומשל על כסאו כסא ממלכה לא זרובבל שלא יהיה מלך ולא יושב על כסא המלכות כאילו אמר ולכן לא יקבל העטרה כמו שיקבלה אותו שיצמח מתחתיו, וגם כן לאותו זמן עתיד ישב הכהן על כסאו כי לא תהיה בין מלך המשיח והכהן הגדול לעתיד לבא לא קנאה ולא תחרות והוא אומרו ועצת שלום תהיה בין שניהם, הרי לך מבואר שאומרו הנה איש צמח שמו ובנה את היכל ה' על זרובבל אמרו, אמנם אומרו עוד מתחתיו יצמח והוא יבנה את היכל ה' וגומר וכל הפסוק ההוא לעתיד לבוא נאמר בלי ספק.

פסוק יד

ומפני ששתי העטרות אשר צוה לא היו לזמן בית שני כי שניהם לא נתקיימו כי אם לעתיד לבא לכן צוה שאותן שתי עטרות אשר יעשה יהיו לזכרון בהיכל ה' ומה הזכרון הזה כי אם שיהיה זכרון שנעשו ולא נתעטרו בהם הראויים אליהם ושהם עתידים להתעטר בהם שבאחרית הגלות יקומו שניהם המעוטרים מלך המשיח שעטרת זהב

יהיה בראשו והכהן הגדול בעטרת כסף שאינו מורה על המלכות כ"א על המעלה ושהיה למטה ממעלת המלכות. ואפשר לפרש ששתי העטרות שמו על ראש יהושע לרמוז שאנשי זרעו בזמן בית שני יחזיקו במלכות עם הכהונה יחד, והודיעהו מיד שהנה ימים באים שמזה הצמח שהיה לפניו זרובבל יצמח תחתיו בן מזרעו שישב על כסא ה' ויהיו אז העטרות שתים אחת למלך בן דוד מזהב ואחת למטה ממנה מכסף לכהן הגדול ושיהיה שניהם באהבה רבה, אמנם אומרו והעטרות תהיה לחלם ולטוביה ולידעיה פירשו המפרשים שתהיה כל אחת מהן בהיכל ה' לזכרון טוב לחלדי ולטוביה ולידעיה על אשר התנדבו הכסף והזהב, ואינו נכון בעיני כי למה יעשו זכרון כל כך גדול בעבור מתנה מועטת כזאת עד ששנינו במסכת מדות (פ"ג מ"ח) ששרשרות של זהב היו קבועות בתקרת האולם שבהם פרחי כהונה עולים ורואים את העטרות תלויות בחלונות ההיכל, אלא שהענין כמו שזכרתי שהיו העטרות ההם בהיכל ה' לזכרון מה שהיה ומה שיהיה לעתיד לבוא ולכן אמר לחלם ולטוביה ולידעיה שיהיו אותם העטרות בזמן הוא לחלם ר"ל לחלימות ולחיים מלשון ותחלימני והחייני (ישעיה לח, טז), ולטוביה ולידעיה שהטוב והשלימות והידיעה העליונה האלהית תהיה עם העטרות ההם לחן שיתן עמהם השם יתברך ולכן אמר ולחן בן צפניה מלשון חן וכבוד יתן ה' (תהלים פד, יב) שהוא הצופה האמיתי. הנה אם כן מפני שתוף השמות זכרם פה ולכן שנה בהם ועשה חלם במקום חלדי וחן במקום יאשיה לישר השתוף והשאיר טוביה וידעיה וצפניה כאשר הם לפי שהשמות ההם בעצמם מורים על השלימות וההטבה והידיעה ולמצפוני השם שמשם החן יאתה.

פסוק טו

ולפי שהיה זה יעוד לעתיד לבוא לכן אמר אחריו ורחוקים יבאו ובנו בהיכל השם שהרחוקים הם נדחי ישראל ונפוצות יהודה שיקבץ מארבע כנפות הארץ שכולם יבאו ויבנו בהיכל ה' העתיד, ואז בהתקיים הייעודים האלה ידעו הדורות כי ה' צבאות שלח את הנביא זכריה ליעד כל זה, ואמנם אומרו והיה אם שמוע תשמעון בקול ה' אלהיכם ענינו מה שכבר בארתי בספר חגי שהיתה תכלית פקידת בית שני כדי שבני יהודה המתקבצים שמה ישובו אל ה' ויתפללו לפניו וישיב נדחיהם ואם היו עושים כן היו זוכים לחזרת השכינה ולקבוץ הגליות ולמלכות בית דוד, וכאילו אמר והיה כל זה אליכם אם שמוע תשמעון בקול ה' אלהיכם כי הוא תכלית הפקידה כולה. ואפשר לפרש מלת אם מלשון כאשר כמו אם כסף תלוה את עמי (שמות כב, כד) ואם יהיה היובל לבני ישראל (במדבר לו, ד) יאמר הכתוב שיהיה כל זה אשר ייעד כאשר ימול השם לבם

הערל וישמעון בקול ה' שהוא לימות המשיח וכמו שאמר הנביא ירמיה (ירמיה לא, לב) שבימים ההם יתן השם תורתו בקרבם ועל לבם יכתבה. הנה התבארה הנבואה הזאת והותרה השאלה הששית: וכבר הודעתיך למעלה שלפי דעתי הנבואה הזאת נאמרה קודם עשר המראות שנזכרו למעלה בימי יהושע הכהן הגדול קודם מותו, האמנם נזכרה אחר המראות לפי שמה שבא בה לעתיד לבוא הוא מה שיהיה אחרי שיושלמו ויושחתו ארבע המלכיות וכאלו היא ספור וייעוד מה שיהיה מהמלכות החמישי שיבא:

פרק ז

פסוק א

הנבואה השלישית תחילתה ויהי בשנת ארבע לדריוש וגומר עד משא דבר ה' על ישראל. ויש בה כ"א פרשיות. הראשונה, ויהי בשנת ארבע לדריוש. השנית, ויהי דבר ה' צבאות אלי. השלישית, ויהי דבר ה' אל זכריה. הרביעית, ויהי דבר ה' צבאות לאמר. החמישית, כה אמר ה' שבתי אל ציון. הששית, כה אמר ה' צבאות עוד ישבו זקנים. השביעית, כה אמר ה' צבאות כי יפלא. השמינית, כה אמר ה' צבאות הנני מושיע. הט', כה אמר ה' צבאות תחזקנה ידיכם. הי', כי כה אמר ה' צבאות כאשר זממתי. הי"א, אלה הדברים אשר תעשו. הי"ב, ויהי דבר ה' וגומר צום הרביעי. הי"ג, כה אמר ה' צבאות עוד אשר יבאו עמים. הי"ד, כה אמר ה' צבאות בימים ההמה. הט"ו, משא דבר ה' בארץ חדרך. הי"ו, גילי מאד בת ציון. הי"ז, על הרועים חרה אפי. הי"ח, פתח לבנון דלתיך. הי"ט, כי כה אמר ה' אלהי רעה את צאן ההרגה. הכ', ואומר אליכם אם טוב בעיניכם. הכ"א, ויאמר ה' אלי עוד קח לך כלי רועה: ועם היות שרבו כמו רבו השאלות בנבואה הזאת הנה אנכי לבל אסור מהסדר המורגל אעיר כאן על שש השאלות:

השאלה הראשונה מה ראו בני הגולה בבבל שלא עלו לבנין בית שני בהיותם קרובים לירושלם, והנה כל אדם יבחר לשבת בארצו ונחלתו חפשי ובן חורין מלשבת גר ועבד בארץ נכריה כל שכן בהיות ביניהם יראי ה' וחושבי שמו ולמה א"כ שבו מאחריו הלא היו יודעים שהדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה (כתובות קי, ב) והדר בארץ ישראל מוחלין לו על כל עונותיו (שם קיא, א) ושאר הדברים שזכרום חכמים ז"ל במעלת הדרים בארץ ישראל וכבר שאל זה מלך כוזר אל החבר והשיבו הובשתני מלך כוזר בשאלתך זאת:

השאלה השנית בשאלת האבכה בחדש החמישי, והוא כי מה היתה השאלה הזאת לפי שאם לדעתם שב השם את שבותם והם מעצמם נמנעו מלעלות לירושלם למה יבכו ולמה

לא יאכלו ואם היו לדעתם עדיין בגלות ולא היתה הפקידה אצלם כלום ולכן לא שבו לאדמת הקדש תשאר השאלה ולמה לא יבכו ועל מה זה שאלו לכהנים ולנביאים אשר בירושלם כי הנה לא היה ענינם שוה עם היושבים בבבל ולכן אע"פ שלא יבכו בירושלם היה ראוי שיבכו בבבל:

השאלה השלישית למה שאלו בלבד על החדש החמישי ולא שאלו על השביעי והרביעי והי' כי הנה ראוי להם לשאול על ארבע צומות יחד לא על צום החדש החמישי בלבד, כל שכן שבתשובה נזכר הז' עם החמישי באומרו כי צמתם וספוד בחמישי ובשביעי והשיבם אם כן על מה שלא שאלו:

השאלה הרביעית שיראה מתשובת השם דלא איכפת ליה שיצומו או לא יצומו באומרו הצום צמתוני אני וכי תאכלו וכי תשתו הלא אתם האוכלים ואתם השותים והנה אחר זה נאמר כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום הז' וצום הי' יהיו לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים והאמת והשלום אהבו ושני המאמרים האלה יראה שהם סותרים זה לזה:

השאלה החמישית מה ענין הנבואה הזאת בקשור פרשיותיו, כי הנה ראיתי את המפרשים מקצרים מאד בפירושה וידלגו מפרשה לפרשה ומפסוק לפסוק בשנוי ענין מבלי קשור כי הנה פירשו פ' וישלח בית אל שראצר ופ' אמור אל כל עם הארץ על בית שני ופ' ויהי דבר ה' אל זכריה וגומר משפט אמת שפוטו על בית ראשון ופרשת פסוק קנאתי לציון ושאר הפרשיות שלאחריה על הגאולה העתידה, וחזרו לפ' פסוק כה אמר ה' צבאות תחזקנה ידיכם ופר' כי כה אמר ה' צבאות כאשר זממתי ופרשת אלה הדברים אשר תעשו על בית שני וכן פירש פ' צום הרביעי וצום החמישי על בית שני, ואמנם שאר הפרשיות שבאו אחר כך פירשו לעתיד לבא ופ' רעה את צאן ההרגה וגומר והמקלות ופרשת הבו שכרי ופרשת כלי רועה אוילי חזרו לפרשם על בית שני ולא נתנו טעם וקשור בנבואות האלה בהיותם בייעודים מתחלפים:

השאלה הששית בפרשת המקלות, והיא מה הם שני המקלות שלאחד קרא נועם ולאחר קרא חובלים ואם אמר זה הנביא על עצמו שהוא לקחם והוא קראם כן או אמר כל זה בשם האל יתברך, וכן ואכחיד את שלשת הרועים בירח אחד מי המה אלה, ואם נאמר ותקצר רוחי בהמה על הרועים שזכר או על מי נאמר וכן ואקח את מקלי את נועם ואגדע אותו להפר את בריתי מהו הברית שבעבורו גדעו ומהו השכר שהיה שואל הנביא הבו שכרי ועל מה יורו שלשים כסף שאמר ששקלו את שכרו ומהו היוצר שהשליכם שם, וכן המקל השני חובלים למה גדעו ואיך הופרה אז האחוה בין יהודה וישראל בהיות

ישראל גולה קודם זה שנים רבות ומהו הכלי רועה אוילי שצוה הש"י לנביא שיקח, ובכלל תהיה השאלה אם הנביא עשה ענין המקלות מעצמו מבלי צווי מי הביאו לזה ואם צוהו הש"י עליו איך לא שאל למלאך הדובר בו מה המה אלה כדרכו בשאר המראות. והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות כולם:

הכוונה הכוללת בנבואה הזאת היא להודיע ששרי יהודה שהיו בבבל ולא עלו לירושלם שלחו לשאול מאת הכהנים והנביאים אשר היו בירושלם אם יבכו בחדש החמישי שהוא חדש אב יום צרה ותוכחה שבו נחרבה ירושלם ונשרף בית ה' כאשר היו עושים קודם הפקידה, והיתה שאלתם זאת לפי שפקידת בבל כאפס ותוהו נחשבה לעיניהם, ומתוך תשובת השם למדנו שלא היו בני בבל מחשיבים פקידת בית שני לשבעה סבות. האחת מפני שידעו שלא תרד השכינה שמה כאשר היה בסוד אלוה עלי אהלם בבית ראשון. השנית לחשבם שלא יתמידו הישיבה בארץ יהודה לפי שהיום או למחר יגרשום משם מלכי פרס כי כמו שאחרי שנתנו להם רשות לבנות את הבית צוו לבטל את המלאכה כן יצוו שלא ישבו בארץ יהודה כל שכן בהיות סנבלט ושאר שכניהם הרעים כותבים עליהם שטנה כל היום. והשלישית לפי שלא היה שם קבוץ הגליות לא מעשרת השבטים שגלו ולא מגלות יהודה שהלך ונתפזר במצרים ועמון ומואב וביון ובצרפת ובספרד ובשאר ארצות המערב ולא שבו לירושלם בפקידה וזאת היתה אצלם טענה חזקה להיות הפקידה כאין. והרביעית מפני שראו שנתקללה הארץ ממה שהיה בימים הראשונים בפירותיה לא שבה לאיתנה ולכן חשבו שלא תוסיף קום כי כבר נעשה בה זה טבע מוטבע והוא המורה שלא שבה ההשגחה האלהית עליה כראשונה. והחמישית בראותם שהיו בני יהודה וישראל בכל מקום שהם למשל ולשנינה וכל האומות היו מקללים ומפחידים אותם ומפני זה חשבו שלא הגיעה עת פקודתם: ששית מפני שראו שהכותיים החזיקו בחלק רב מארץ ישראל ועמים אחרים והעולים בפקידה היו מתי מעט ארבע רבוא ומה תהיה הפקידה ההיא במיעוטם ורבוי האויבים אשר בארץ: ושביעית מפני שראו שלא היה מולך ביניהם בירושלם איש מזרע דוד אולי שכבר ידעו שהיה עתיד לשוב גם כן זרובבל לבבל ואיך יהיו לעם אם אין בהם מלך מזרע דוד. הנה מפני שבעת הטענות האלה היו בועטים שרי יהודה שנשארו בבבל על בנין בית שני ופקידתה לפי שראו שהנביאים הראשונים יעדו שלזמן הגאולה העתידה ישוב בתוך האומה השכינה ושלא יסחו עוד מן הארץ ושיהיה אז קבוץ הגליות כולם ושהארץ תתברך בפירותיה ושהגוים כולם יתברכו בהם ויכבדום ושיהיו המון רב בגאולת ה' ושימלוך עליהם מלך מזרע דוד, ולכן בראותם שבעת השלמיות האלה חסרים בבית שני

לא היו בוחרים בה ולא מסתפקים עמה ולכן שלחו לשאול האם יבכו בחדש החמישי כאשר היו עושים בהיותם בגלות כאילו גם עתה היה הדבר גלות בהחלט בעיניהם, ובעבור שבזה היו מרפים ידי המחזיקים בבנין הבית לכן צוה השם להשיב אליהם שהצום והמספד לא היה הכרחי לענינם כי אם הטבת המעשים וקיום המצות ואם כה יעשו אותם אשר שבו בפקידה תשוב השכינה בתוכם ויתמידו לשבת בארץ ה' ויתקבצו אליהם אחיהם אשר בגולה ותתברך האדמה והאומות כולם ילכו אליהם ויתברכו בהם, ויתרבו כל כך שלא די שימלאו כל ארצותם אבל גם שאר הארצות הקרובים לארץ ישראל יהיו גבול להם לפי שימלאו אותם וגם מלך מבית דוד ימלוך בקרבם, כי הנה אם היו אנשי בית שני יראי ה' וחושבי שמו המה יזכו לכל שבעת הטובות והשלמיות שהיו חסרים מהם עתה והצומות כולם שתקנו על צרותיהם יהיו להם לששון ולשמחה, ולכן היה ראוי שיתחזקו ידי הבונים את הבית כיון שיש תקוה לפעולתם ותשוב להם הגבורה והכבוד והתפארת על כל העמים. ואחרי שבאה הנבואה הזאת לנביא באה לו נבואה האחרת סמוכה לה בשהודיעו האל יתברך מה יהיה בעם הזה בעתיד האם ייטיבו דרכיהם כמו שהיה התכלית האלהי בפקידתם או לא, והודיעו השם ג' אופני ההנהגות שיהיו בבית שני זו רעה מזו ושהם ישחיתו את דרכם באופן שלא יזכו לכל מה שהיה עתיד לבוא עליהם מהטוב אבל יבואו לגלות אחר ולהיות צאן ההרגה, ועם זה ידע הנביא שהמה יסכלו את ידיהם וימנעו את הטוב מהם וכמו שיתבאר כל זה יותר בשלימות בפירוש הפסוקים:

ויהי בשנת ארבע לדריוש וגומר עד ויהי דבר ה' צבאות לאמר קנאתי לציון: עם היות שכבר העירותי בשאלות על ספיקות יפלו בפסוקים האלה בכללות ראיתי עתה להוסיף עליהם כהנה וכהנה ולזכור הספקות שיראו בפרשיות האלה, ואמר שעם העיון ימצאו גם כן בהם ספיקות עשרה. האחד אומרו ויהי בשנת ארבע לדריוש המלך היה דבר ה' אל זכריה ולא פירש הכתוב מה דיבר לו, (ב) אבל זכר אחריו שליחות בית אל שראצר ורגם מלך ואחר כך ויהי דבר ה' צבאות אלי לאמר אמור אל כל עם הארץ וגומר (ג) שהיא תשובה לשליחותם, ויראה מזה שהדבור הראשון אין ענין לו. והשני במה שבא בשליחות אמר בכל מלת לאמר שני פעמים לאמר אל הכהנים אשר לבית ה' צבאות והנביאים לאמר האבכה ומבואר הוא שהאחד מהם אין לו צורך: והשלישי באומרו וישלח בית אל שראצר ורגם מלך וכתב ה"ר אברהם בן עזרא כי ביתאל שם שר הוא משרי יהודה שהיו בבל וכן שראצר ורגם מלך שמות שרים, ולפי דרכו זכר הכתוב שמות השלוחים שהלכו ולא זכר מי שלחם, ואם בני הגבול שלחו אותם לירושלם כדברי ה"ר דוד קמחי למה לא

זכרו הכתוב כל שכן שאמר וישלח בלשון יחיד האבכה והיה לו לומר ושלחו הנבכה. והרביעית מה היה כוונת השואלים באומרם האבכה בחדש החמישי כי אם היה דעתם שה' שב את שבותם בפקידה למה יבכו ואם הם לא היו חוששים לפקידה ועדין היו בגלות ועיניהם למה לא יבכו, ועל מה שאלו אם כן לכהנים ולנביאים אשר בירושלם כי הנה לא היה ענין כולם שוה לפי שאעפ"י שלא יבכו בירושלם היה ראוי שיבכו בבבל, ואין לנו לומר ששלחו לשאול לירושלם מפני שהיו שם חכמים כי גם בבל חכמו ישכילו זאת וכבר זכרתי זה בשאלות: והחמישי למה שאלו האבכה בחדש החמישי ולא שאלו האם יצומו בו ומ"ש הנזר כאשר עשיתי הוא מאמר כללי אפשר שיפורש על הבכי או על דברים אחרים ולכן היה ראוי לומר בפירוש האבכה ואצום בחמישי: והשישי למה שאלו על החדש החמישי ולא על הרביעי והשביעי והעשירי והיה ראוי שישאלו על כל הצומות יחד ולמה זה שאלו על החמישי בלבד וכמו שזכרתי בשאלות. (ד-ה) והשביעי אם השואלים היו בני הגולה אשר בבבל או אותם שזכר שבאו משם איך באת תשובת השם אמור אל כל עם הארץ ולכהנים שהנה הם לא שאלו דבר והיה ראוי לומר אמור אל שראצר ורגם מלך ואנשיו. והשמיני באומרו כי צמתם וספוד בחמישי ובשביעי כי אם היה שהם לא שאלו מן הצום כי אם מהבכי ולא שאלו מהצום השביעי כי אם מהחמישי מה ראה הש"י להשיב על מה שלא שאלו מהצום ומהשביעי, ואם רצה לכלול בתשובה כל הצומות למה לא זכר הרביעי והעשירי ונסתפק בלבד עם החמישי ועם השביעי וגם זה זכרתי בשאלות.

פסוק ו

והתשיעי מה ענין התשובה שאמר הצום צמתוני אני וכי תאכלו וכי תשתו הלא אתם האוכלים ואתם השותים שזה דבר מבואר בעצמו הוא ואינו תשובה אל ענין השאלה הזאת, גם שלא אמר בענין הצום כמ"ש בענין האכילה שבאכילה אמר וכי תאכלו וכי תשתו הלא אתם האוכלים ואתם השותים כן היה ראוי שיאמר כי תצומו כי הידיעה בהפכים אחת גם כי השיב בענין הצום בלבד ולא לענין הבכי:

פסוק ז

והעשירי באומרו הלא את הדברים אשר כרת ה' וגומר והוא שבפסוק הזה לא תמצא גזרה ולא מאמר פוסק, ומה שפירשו המפרשים מי גרם לכם הצום אלא עונותיכם זה לא נזכר בכתוב. הרי לך בזה עשר ספיקות בפסוקים האלה ואומר בעה"י בפירוש הפרשה כאשר עם לבבי:

ואומר שאנשי הגולה אשר נשארו בבבל לא עלו לירושלם ונשארו בגלותם לא במרד ולא במעל כ"א לפי שידעו שבבית שני לא היה ארון כפורת וכרובים ושתפסק מהרה הנבואה מביניהם, וגם לסבת אחרות שהתבארו כבר בכוונה הכוללת לא רצו לעלות שמה ולא בחרו באותה פקידה אף כי בראותם שדניאל קדוש ה' לא עלה שמה ומרדכי וזרובבל השרידים אשר ה' קורא שעלו בפקידה הראשונה חזרו משם והלך מרדכי לשושן כמו שהלך דניאל שמה, וזרובבל אחרי שהשלים בנין הבית חזר לבבל, ולא לבד גולי בבל עשו זה כי גם היהודים אשר היו במצרים ובעמון ובמואב ובארצות היונים ובשאר ארצות וגם אותם שגלו לספרד וצרפת ובקצוות המערב לא רצו לעלות לבית שני כי היו מפורסמות אצלם נבואות דניאל וידעו מהגלות העתיד, וגם מחמשת הדברים הקדושים שהיו חסרים בבית שני ומפני כן לא רצו לעלות, וכן עשו גולי בבל עם היותם יותר קרובים לירושלם, והותרה בזה השאלה האחד. והנה נזכרה הגבלת זמן בנבואה הזאת שהיתה בשנת ארבע לדריוש בארבעה עשר לחדש התשיעי וכינה אותו בשם כסליו לפי שבאותו זמן באו שלוחי בבל לחלות את פני ה' וכאילו הגיד הכתוב שכאשר היה זה כבר היה רוב הבית בנוי כי בשנת שתים החלו ליסד ההיכל וארבע שנים עמדו בבנינו, הנה אם כן עיקר בנין הבית בכתלים ובתקרה כבר היה עשוי כי הוא הנעשה ראשונה, והוצרך הכתוב להודיע זה לפי שאנשי בבל בשאלתם ודבריהם הרפו כל כך ידי אנשי בית שני שאם היתה שאלתם זאת בהתחלת הבניה אולי שהיו נמנעים ממנו וכמו שיתבאר בפסוק תחזקנה ידיכם, ולכן זכר הכתוב שהיה זה בשנת ארבע לדריוש שכבר היה חלק רב מהבנין נבנה, וזכר ג"כ שהיה בחדש התשיעי וכנה בכסליו להגיד שדברי כסילות היו דברי שאלתם ובקשתם ושזה דרכם אשר עשו לבוא לירושלם לשאול זה היה כסל למו. והנה ביאר הכתוב בכלל שבשנה ד' לדריוש היה דבר ה' אל זכריה והתחיל לפרט על מה בא אליו הדבור נאמר ששלחו מבבל לשאול על דברי הצומות וצעקתם, ומפני זה היה דבר ה' אל הנביא להשיב להם. הנה א"כ המאמר האחד היה דבר ה' אל זכריה בארבעה לחדש הוא כלל ושאר הפסוקים והדבור שבא אחריו הם פרטים ממנו וזהו היתר הספק הראשון מן הי'.

והנה ענין שאלתם הוא שבני בבל חשבו שהיה בנין אנשי בית שני פעל בטל כיון שהקדושה והשכינה לא תמצא שמה ולא יהיה ענין הבית ההוא כי אם כענין בית הכנסת שהיה להם בבבל שכל אחד מהם וגם כל אשר היו בגולה היו מקדש מעט ובית תפלה לאלקים, ולכן וישלח בית אל שראצר ורגם מלך ואין הכוונה שהיה בית אל שם אדם אבל אפשר לפרשו כדברי רש"י ששראצר ורגם מלך שהיו אנשים גדולים בבבל אולי שהיה

להם אומנות בבית המלך ובפרט לרגם מלך ולכן נקרא כן ואנשיו שחזר אליו כלומר האנשים הנמשכים אחריו שלחו מבבל לקרוביהם שבבית אל אשר בירושלם לחלות את פני ה' בשאלתם, ויהיה לפי זה פירוש בית אל הוא בית המקדש אשר בירושלם ששלחו שם אותם שרי יהודה לפי שהם בעצמם לא הלכו, זהו הנ"ל בפירוש דברי הרב בכתוב הזה, ויהי אומרו ביתאל כמו לביתאל רמז לבית ה', והוא באמת פירוש נכון, ואין להקשות ממה שאמר וישלח בלשון יחיד כי היה זה לפי ששראצר היה הגדול שבהם והוא היה עיקר השולחים על דרך ויבא משה ואהרן (שמות ז, י), אמנם מאשר בדברי זכריה לא תמצא שקרא בית המקדש בית אל כי אם בית ה' נראה לי לפרש שלא היה בית אל המקום מה שאליו השליחות כי אם מה שממנו הלכו ועל אותו בית הכנסת שבבבל נאמר כי בית האלקים רוצה לומר הכנסיא שבבבל שלח את שראצר ורגם מלך ואנשיו שהיו יהודים נכבדים נקראים בשמות בבליים על דרך שדרך משך ועבד נגו לבוא לירושלם בעבור שהיו שם חגי זכריה ומלאכי נביאי הש"י לחלות את פני ה', ואין הכוונה להתפלל שמה אלא לחלות את פני ה' שישפיע דברו ונבואתו בכהנים ובנביאים לאמר אליהם מה שישיבו אותם על שאלתם, וזה צורך אומרו שני פעמים בכתוב הזה מלת לאמר שהראשון מהם הוא לחלות את פני ה' לאמר אל הכהנים ר"ל שיאמר השם לכהנים אשר בביתו ואל נביאיו מה שישיבו ולאמר השני היא אמירת מהכהנים והנביאים שיאמרו לאותם השלוחים אם יבכו בחדש החמישי והותר בזה הספק הב' מהי': והיתה כוונת שאלתם שאף שיחשב שיתבטלו צום הד' שהיו עושים לפי שנבקעה בו העיר וצום העשירי שנעשה ביום שסמך מלך בבל ידו על ירושלם וגם צום הז' שנעשה ביום הריגת גדליה בן אחיקם ודלת העם אשר היה עמו גלו מירושלם, לפי שאלה שלשה הצומות כיון ששבו בני יהודה לירושלם וחזרה אבדה לבעליה יהיה מן הראוי שיתבטלו הנה נשאר הספק על החדש החמישי שבו נשרף בית ה' וגלתה יהודה מעוני ומרוב עבודה ועשר מסעות נסעה שכינה האם יהיה ראוי כיון שלא שבה השכינה למקומה ואנשי ירושלם בפחד ומורך לב מאנשי פרס פן יגורשו משם כמו שכבר בטלום מבנין הבית ושלא שבה הגולה ורובה עדיין בין הגוים בגלותם והארץ נתקללה בפירותיה ולא שבה למעמדה הראשון, ובני יהודה שנואים ונזופים בקרב העמים והם בירושלם מתי מספר שנים שלשה גרגרים בראש אמיר ואין עליהם מלך מולך מבית דוד האם ראוי שיבכו בהחמישי בזמן שנסעה שכינה וגלו עד אשר ישיב השם את שבותם ויקבץ פזורם או אם יבוטל הבכי ההוא מאחר שהיתה ירושלם בידיהם והם מתעסקים בבנין הבית, זאת היתה שאלתם בנויה על היות פקידת השם לאותם אשר עלו מבבל כאין בעיניהם, ואמרו

שהיה זה הספק אצלם בענין הבכי בלבד אבל בענין הצום שלא היו שואלים דבר לפי שהם ינזרו ויבדלו מכל מאכל ומשתה כמו שעשו מן הגולה ועד הנה כי היה דעתם שהצום והנזירות מהמאכל היה ראוי שלא יחדלו ממנו עד אשר ישיב השם שבות עמו מארבע כנפות הארץ:

והנזר הוא מקור ואין פרושו אם אנזר כמו שחשבו המפרשים אלא שהיה שואל על הבכי ולא על נזירות המאכל ולכן אמר האבכה בחדש החמישי כי הבכי מיוחד לאותו חודש, ובעבור שלא שאלו דבר בענין הצומות לכן אמר על כולם בכלל הנזר כאשר עשיתי, והנה אמר האבכה בלשון יחיד כאלו אחר אותו בית אל שבבבל וקבוץ היהודים וכנסייתם אשר שם אם יבכה כי הנה אתם היושבים בירושלם אולי שלא תבכו בחדש החמישי מפני שחזרה לכם אבדתכם אבל אני יושבת בבל האם ראוי שאבכה בחדש הה'. והותרו במה שפירשתי בזה הספיקות ג' וד' וחמישי וששי מהעשרה אשר העירותי.

ואין ספק שהשאלה הזאת היתה מחלישה ידי עושי בית ה' בבנין ביתו בהיותה ממעטת בכבוד הפקידה וקדושת הבית ושאר הסבות אשר זכרתי ולכן בא דבור השם לנביא וצוהו אמור אל כל עם הארץ ואל הכהנים כלומר אל תחוש להשיב דברי שלום ואמת אל הבאים מבבל כי אחרי שלא רצו לעלותם לירושלם והם ממעטים בכבוד הפקידה מה להם לשאול בעניני הבית דבר יעשו כטוב בעיניהם בארצותם לגוייהם, אבל אל כל עם הארץ ואל הכהנים אשר בירושלם השומעים את דבריהם אמור אליהם כדי שלא יסתפקו בזה שהשואלים האלה טעו בשאלתם אם במה שעשו הבדל מההספד והבכי אל העם ואם גם כן במה שהבדילו בין הצום החמישי לשאר הצומות, ואין הדבר כן כי הצום וההספד שניהם כאחד בצום החמישי ואם יבוטל ההספד יתבטל הצום בהכרח ועל זה אמר כי צמתם וספוד: גם טעו לפי שהחיוב אשר להם בהספד בחמישי מפני הרג עדת ה' וגלותם מארצם אותו יש להם גם כן בצום השביעי שנהרג בו גדליה בן אחיקם וכל דלת העם שנשארו בארץ נהרגו וגלו ממנה ושתי הרעות האלה ממין אחד היו ולא נתחלפו כי אם בפחות ויתר, ואיה איפה חכמת הבבליים שעשו הבדל מהצום אל הבכי ומהחמישי אל השביעי כי הנה עם היות שצדקו דבריהם בצום הרביעי ובצום העשירי כיון שלא היה בהם הריגה ולא גלות כי אם שסמך מלך בבל על ירושלם ושהובקעה העיר ועתה כבר ירושלם בידי בעליה, הנה בחדש השביעי שהיתה הריגה וגלות אם רב ואם מעט אין ספק שדינו כדין החמישי בענין קיום שניהם או ביטול שניהם וזהו אומרו כי צמתם וספוד בחמישי ובשביעי, והותרה עם זה הספקות שביעית ושמינית מהעשרה.

ואמנם לענין השאלה השיבם הצום צמתוני אני וגומר וכי תאכלו וגומר ופירוש זה המאמר אצלי הוא מאחד משני אופנים, האחד שהשיבם האל יתברך הנה אני לא צויתי אתכם לצום ולספוד אותם הצומות וזהו הצום צמתוני אני רוצה לומר האם צמתם מפני מצותי ובדברי הנה לא צויתי לכם על זה, וכיון שאתם בעצמכם צמתם גם עתה תהיו האוכלים והשותים ולא תשאלו זה ממני והפה שאסר הוא יהיה הפה שיתיר אבל אמונת הדבר הוא שאתם קבעתם לכם הצומות בעבור הדברים אשר קרא ה' ביד הנביאים הראשונים אל ירושלם וגומר ומפני רשעתכם צמתם וספוד על מה שקרה לכם. והאופן השני מהפירוש הוא שאמר להם שאין גאולת ישראל ותשועתם וחזרת השכינה ביניהם תלויה בצום ובהספד כ"א בתיקון המעשים והדבקות בשם בכל לבבם ובכל נפשם ומה איכפת ליה להקדוש ברוך הוא אם יאכלו או לא יאכלו, ובעבור שהם עשו עיקר מהצום באמרם הנזר כאשר עשיתי כמו שפירשתי ועשו בלבד שאלתם אם יבכו ויספדו או לא לכן השיבם השם הנה הצום אשר תחזיקו בו בחשבכם שהלא זה צום אבחרהו אין הדבר כן כי הנה השלמות אשר חפצתי בו כמ"ש ירמיהו (ירמיה ט, כג) כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי כי אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי רוצה לומר שחפצתי שתעשו גם אתם חסד משפט וצדקה בארץ כדי שתלכו בדרכי, אמנם הצום או האכילה אינה מפעולותי כי אין עמי לא אכילה ולא שתייה וגם הצום שהוא שלילת האכילה לא יפול בי לפי שאין ראוי לשלול מהדבר כי אם מה שדרכו שימצא בו ולכן אמר הצום צמתוני אני רוצה לומר שאני צם כדרך בני אדם זה באמת לא יפול בי כי אין מדרכי לאכול הלא אתם האוכלים ואתם השותים ולא אני, ויצא מזה שאתם לא תלכו בדרכי לא בענין המאכל והמשתה ולא בענין הצום אבל בדרכים שבהם חפצתי שהם הדברים אשר קרא ה' ביד הנביאים הראשונים בהיות ירושלם יושבת ושלוה ועריה סביבותיה והנגב והשפלה שהיה לשאר השבטים היה הכל יושב רוצה לומר במעמדו אותם הדברים הם הצום אשר אבחרהו כי הם דברי ובאלה חפצתי לא בצום ובהספד בחמישי: (ח-ט) ומפני שלא ביאר מה הם הדברים אשר קרא ביד הנביאים באה לו נבואה שנית כה אמר ה' צבאות לאמר משפט אמת שפוטו וגומר רוצה לומר כה אמר ה' אל הנביאים הראשונים באותו זמן שיקראו בירושלם יושבת שלוה ושקטה שישפטו משפט אמת ויעשו חסד ורחמים עם חבריהם, (י) ואלמנה ויתום גר ועני אשר מטה ידו אל יעשקוהו ואל יגזלוהו ולא יהיו כל היום חושבים מחשבות און שהם כולם דבריהם מצודקים, (יא) ואף על פי שהתרו בזה הנביאים פעמים רבות הנה אנשי אותו דור מאנו להקשיב אל הנביאים ויתנו כתף סוררת שהוא כמו קשה עורף לבלתי עשות

מצותם, וגם אזניהם הכבידו משמוע שאפילו לשמוע דבריהם היו מונעים עצמם, (יב) והלב שהוא מקור הכוחות כולם שמו שמיר ר"ל משמרת לאזנים שלא ישמעו את התורה כי שמיר הוא תואר ללב מלשון שמירה כמו שפקיד ייאמר על אדם שבידו הפקידה, והמפרשים פירשו ששמיר היא אבן חזקה שלא יוכל ברזל לפסלה, ואמר את התורה כנגד תורת משה ואת הדברים כנגד דברי הנביאים, וזכר שמפני המרד הזה היה קצף גדול מאת ה' עליהם ולא שמע צעקתם בעת צרתם כי השיב גמולם בראשם ולכן סערם בגלות בין הגוים אשר לא ידעום ונשארה ארצם שממה במקום שהיתה ארץ חמדה. והיוצא מזה כולו הוא שלמה יבכו בחדש החמישי כי אין האדם בוכה ממה שהוא עושה לעצמו והם היו סבת רעתם וגלותם. והותרו שתי הספיקות התשיעית והעשירית מהעשרה ובכללם השאלות השנית והשלישית שהעירותי בתחילת הנבואה:

פרק ח

פסוק א

ויהי דבר ה' צבאות לאמר כה אמר ה' צבאות קנאתי וכו' עד כה אמר ה' צבאות עד אשר יבאו: בעבור שאנשי בבל היו מפחיתים ענין הפקידה וקדושת בית שני מפני שבעה חסרונות שהיו רואים בו כמו שזכרתי בכוונה הכוללת, לכן אחרי שהאל יתברך השיב על שאלתם ובקשתם ראה להשיב עוד על מחשבותיהם, וכבר זכרתי לך פעמים לאיזה תכלית רצה הקדוש ברוך הוא בפקידת בית שני אחרי שלא היתה גאולה שלימה והוא כדי שתהיה לישראל בהיותם על אדמתם ובית ה' בתוכה כהנים ולוים בעבודתם הכנה והזדמנות גדול להתפלל לאלהיהם ולחלות פניו להשיב נפוצות יהודה ונדחי ישראל ולהחזיר שכינתו בתוכם ונבואתו עליהם, יען וביען בהיותם בחוצה לארץ לא היו מוכנים לדבר מזה ולכן פקד אותם להביאם על אדמתם כדי שאם ישובו אליו כראוי וכמו שצוו אותם הנביאים ישוב שבותם ויחזרו מעלותיהם כבראשונה, ועם זה הגולים עצמם בארץ גלותם יתעוררו לשוב בתשובה וישתדלו לעלות אל ארץ ה' ואל בית אלהי יעקב ובאופן הזה תהיה ותשוב פקידתם גאולה שלמה מכל הצדדים, ולרמוז לזה עצמו באו כאן נבואות רבות רצופות לזכריה כדי להודיעו ושאמר לבני ירושלם שאם ייטיבו דרכיהם לא תהיה הפקידה דבר מועט כדברי אנשי בבל כי אם גאולה עצומה, ולפי שהגדולה שבחסרונות שבני בבל היו רואים בבית שני היה הסתלקות השכינה משם שנמשכה העלם הארון והכרובים והפסק הנבואה ורוח הקדש ואורים ותומים ואש מן השמים,

(ב) לכן השיב הנביא ע"ז ראשונה באומרו קנאתי לציון קנאה גדולה ר"ל מהרעות שעשו האויבים בקרבה קנאתי וחמה גדולה יש לי ע"ז לנקום נקמתי.

פסוק ג

ולכן אם לא ימנע הדבר מצדדים כמו ששבתי לציון בפקידה הזאת כן אשכון בתוך ירושלם כלו' שתחזור השכינה שמה באופן שתקר' ירושלמי עיר האמת כפי שלימות יושבי' ששארית יעקב לא יעשו בה עולה ולא ימצא בפיהם אז לשון תרמית, ויהיה אז הר ה' צבאות שהוא הר הבית נקראת הר הקדש לפי שירד שם כבוד ה' ושכינתו שהיא עצם הקדושה, ואם אנשי בבל חוששין שמלכי פרס יגרשו אותם מכאן שהיא טענתם השנית (ד) אמור אליהם שעוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלם ואיש משענתו בידו מרוב ימים ויפרו וירבו בה עד שבאורך הימים רחובות העיר ימלאו ילדים וילדות משחקים ברחובותיה כי זה כולו מבטיח שישבו שנים רבות בארץ ולא ינערו ממנה, וגם רמז אליהם בייעוד הזה שהיו אנשי בבל אומרים שהיתה טובה הישיבה בבבל מפני שהיו שם מאריכים ימים וכמ"ש חז"ל שהיו מאריכים ימים הרבה בבבל מפני שהיו אוכלים סלקא ושותים מי פרת ולכן אמר להם שג"כ ישבו בירושלם זקנים וזקנות מרוב ימים, (ה) וגם הילדים והילדות יתרבו שם ע"ד מה שייעד הנביא כי הנער בן מאה שנה ימות.

פסוק ו

ואמנם כנגד טענתם אשר הם עושים עוד מפזור ישראל ויהודה ויפלא בעיניהם קבוצם שהיא הטענה הג' אשר היו רואים השיבם כה אמר ה' צבאות כי יפלא בעיני שארית העם הזה בימים ההם גם בעיני יפלא ויש מן המפרשים שפירשוהו בתמיהה כאילו אמר הגם בעיני יפלא וכן אתה זה בני עשו (בראשית כז, כא) והדומים לו, ואינו נכון אבל יאמר בימים ההם אשר תטיבו דרכיכם ומעשיכם אמת הוא שיהיה רבה פלא הקבוץ כי גם בעיני יפלא כלומר שבדרך פלא עצום אעשה אותו לפי שלא עשיתי כמוהו מעולם והוא על דרך היא נפלאת בעינינו (תהלים קיח, כג) כי אין פירוש יפלא ימנע או יתכסה כי אם להודיע שהיה בדרך פלא ולא כפי המנהג הטבעי, (ז) ולזה סמך אליו כה אמר ה' צבאות הנני מושיע את עמי מארץ מזרח והם עשרת השבטים שגלו שם ומארץ מבוא השמש שהוא צד המערב ואמר זה על גלות יהודה שגלו לאותה פאה.

פסוק ח

ועל כולם אלו ואלו אמר והבאתי אותם ושכנו בתוך ירושלם ואין הכוונה שכולם ישכנו בתוך העיר ירושלם כי זה בלתי אפשר לפי שלא תכיל אותם הארץ, אבל כיון בזה שלעתיד לבוא לא תהיה ירושלם לשבט יהודה ולשבט בנימין בלבד כמו שהיה

בראשונה אבל שכל השבטים יהיה להם חלק בירושלם לפי שירימו תרומה לה' מכל הארץ ובחלק אותה תרומה תהיה ירושלם כמו שביאר יחזקאל בנבואתו האחרונה, ועל זה נאמר כאן ושכנו בתוך ירושלם והיו לי לעם לפי שימול לבבם הערל וכולם ידעו את ה' ולא יסורו מאחריו. האמנם זכר שהיה תנאי עצמי בשיתקיים בהם בזמן בית שני הייעוד החזק ההוא מקבוץ הגליות והתנאי והוא אומרו באמת ובצדקה רוצה לומר והנה יהיה זה כאשר תעשו מעשיכם באמת ובצדקה כי האמת רומז וכולל כל המצות השמעיות ואמונות האמתיות והצדקה לכל המצות המעשיות.

פסוק ט

ובעבור שדברי אנשי בבל בהיותם ממעטים ענין הבית והפקידה היו מרפים ידי העושים במלאכה לכן אמר להם אחרי הייעוד החזק הזה שזכר תחזקנה ידיכם וגומר, ופירוש הכתוב הזה אצלי כך הוא עתה תחזקנה ידיכם בבנין הבית כשתדעו הטובות הגשמיות והנפשיות העתידות לבוא עליכם אם תטיבו את דרכיכם בהיות הייעודים האלה מפי הנביאים שרוח ה' דבר בם ועולה לא נמצא בשפתם, ולכן אין צריך לומר עתה שכבר רוב בית ה' בנוי שבידוע הוא שראוי להשלימו ולא תחדלו ממנו מפני דברי הבבליים האלה אבל גם אם היה זה ביום יוסד בית ה' צבאות שעדיין לא נעשה דבר בבנין היה ראוי ההיכל להבנות ולעשותו מחדש בשמעכם את היעודים האלה מפי הנביאים והוא פירוש נאה ומתקבל.

פסוק י

ואמנם לטענה הד' אשר עשו אנשי בבל מקללת הארץ שגם בזמן היות בית ה' בנוי לא באו הטובות ההמה בימי המלכים הרשעים כמו שזכר עמוס ושאר הנביאים שנבאו על זה ואיך יבאו עתה שהוא חרב, על זה השיבם כי לפני הימים האלה שכר האדם לא נהיה וגומר רוצה לומר כי קודם זה הזמן כשהיו האנשים רעים וחטאים לה' מאד לא היו ראויים לשכר כפי מעשיהם, ושכר הבהמה איננה שרמז באדם המלכים והשרים ובבהמה המון העם ועובדי האדמה, או יאמר שלא היה השכר שהיא ברכת ה' לא באדם ולא בבהמה שלהם ולכן ליוצא ולבא אין שלום מן הצד וגם ששאר האומות לא יעזרו לישראל ולא יצילוהו מאויביו ואשלח את כל האדם איש ברעהו, (יא) או שהסתיר פניו מהם ועזב אותם למקרה הזמן וגם שלח בם חרון אפו ואת האויבים שהם כלי זעמו, אבל עתה בזאת הפקידה בהטיב ישראל את מעשיהם לא אהיה כמו שהייתי בימים הראשונים לעם הזה (יב) אבל בהפך כי זרע השלום אשר ימצא אותם והיוצא ממנו הוא שהגפן תתן פריה והארץ תתן את יבולה והשמים יתנו טלם ר"ל פריה והתבואה שהיתה

נותנת בימי הטובה וההצלחה, וכבר אמר הנביא מיעד על זה לזמן הגאולה ואתם הרי ישראל ענפיכם תתנו (יחזקאל לו, ח) וגומר והנחלתי לעמי את כל הטובות האלה (יג) באופן שכמו שעד עתה היו בית ישראל ובית יהודה קללה בגוים לפי שנחרבו וגלו שניהם כן תהיה תשועתם כוללת אותם והוא אומרו כן אושיע אתכם והייתם ברכה אל תיראו כלומר אל תיראו מדברי הבאים מבבל כי אם תרצו ושמעתם קרובה ישועתי לבוא תחזקנה ידיכם ר"ל במעשים הטובים ועבודת אלקיכם כי הוא יבא ויושיע אתכם, (יד) כי כאשר זממתי וחשבתי להרע אתכם מפני שהקציפו אבותיכם אותי כך (טו) זממתי וחשבתי להטיב את יהודה וירושלם, ולא זכר את ישראל לפי שהיה מדבר על אותם שעלו ברשיון כורש לפקידה שחשב השם להטיב עמהם כמה טובות והצלחות. ולפי שכל זה תלוי בכשרון המעשים (טז) לכן אמר מיד אלה הדברים אשר תעשו דברו אמת איש אל רעהו כי הנה בזה ישלם הקבוץ המדיני, וכנגד השופטים אמר אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם וזכר אלה השלשה בלבד לפי שהשופט פעמים ישפוט כפי האמת הידוע אצלו אף שלא יהיו בדבר עדים והתראה וזהו הדין המסור למלך ולסנהדרין גדולה שמכין ועונשין כדין ושלא כדין כי אם על פי האמת, ופעמים ישפטו כפי דיני התורה המסודרים והוא הנקרא ביחוד משפט, ופעמים יעשו פשרה בין הבעלי דינים כפי איכות הדבר וצורך העת והוא הנקרא שלום, ועל שלשתם אמר אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם. ואפשר לפרש עוד שמשפט שלום הוא סמוך שיעשו משפט של שלום שהוא הפשרה והביצוע ולא יאמרו יקוב הדין את ההר והענין שלא יהיה ביניהם כי אם שני מיני דינים הא' אמיתי והב' משפט שלום, וכן אמרו בפרק קמא דסנהדרין (ו, ב) רבי יהשוע בן קרחה אומר מצוה לבצוע שנאמר אמת ומשפט שלום והלא במקום שיש משפט אין שם שלום אלא איזהו משפט של שלום הוי אומר זה בצוע.

ולפי שבענין המשפט יובחנו ד' מיני בני אדם הא' הם הבעלי דינין הב' הם הדיינים הג' הם עורכי הדיינים המליצים והמדברים בעד הבעלי דינין הד' הם העדים לכן הזהיר לכל אחד מהם מה שיעשו ולבעלי דינים אמר דברו אמת איש את רעהו ולדיינים אמר אמת ומשפט שלום שפטו שעריכם כמו שפירשתי, (יז) וכנגד עורכי הדיינים אמר ואיש את רעת רעהו אל תחשבו בלבבכם ר"ל שלא ישימו עיונם ומחשבותיהם בעריכת טענות להרע בשוא ודבר כזב, וכנגד העדים אמר ושבועת שקר אל תאהבו לפי שבני ישראל הם מושבעים מהר סיני על לא תענה ברעך עד שקר, ועל כולם אמר כי את כל אלה אשר שנאתי נאם ה' ר"ל כי כל אלה הדברים שנאתי אותם ולכן אל תאהבו אתם הדברים אשר אני שנאתי. (יח-יט) ואחרי שהזהירם מה שיעשו ביאר להם בדבור אחר טובות

אחרות שיזכו להם אם השמחה והששון בתמידות לא כמו שהיו שואלין אנשי בבל אם יבכו בחדש החמישי כי הנה כאשר תטיבו דרכיכם לא תצטרכו לא לצום ולא למספד על הרעה אשר כבר נעשתה, וזהו אומרו צום הרביעי וגומר יהיו לבית יהודה לששון ולשמחה וזהו כנגד ההספד, וגם כן יהיו למועדים טובים רוצה לומר לאכול משמנים ולשתות ממתקים שהוא כנגד הצומות שיאכלו וישתו בהם כמו שעושים במועדי ה', אבל זה כולו יהיה בתנאי שהאמת והשלום תאהבו. והנה אמר הייעוד הזה לבית יהודה בלבד לפי שארבע הצומות אינן זכרון לדבר מחרבן עשרת השבטים כי אם לחרבן ירושלם כאשר סמך מלך בבל עליה וכאשר הובקעה העיר וכאשר לכד נבוכדנצר את ירושלם וכאשר מת גדליה בן אחיקם שהיה פקיד בארץ יהודה כפי מה שדרש ד' הצומות רבי עקיבא בפרק ארבע ראשי שנים (יח, ב), וצום הרביעי הוא י"ז בתמוז והוא רביעי לחדשים וצום החמישי ט' באב שבו נשרף בית אלוקינו והוא בחודש החמישי וצום השביעי הוא בג' בתשרי שאז מת גדליה בן אחיקם שתשרי שביעי לחדשים וצום הי' הוא י' בטבת שבו סמך מלך בבל על ירושלם וטבת הוא עשירי לחדשים, אמנם בני ישראל אין ספק שיעשו בגלותם צומות אחרים בימים אשר באו עליהם צרותיהם וגלותם שהיו זולת אלה ולכן אמר כאן יהיו לבית יהודה. ועם זה נשלמה התשובה לאנשי בבל בענין הצום והותרה השאלה הרביעית אשר העירותי בנבואה הזאת לפי שמאמר הצום צמתוני וגומר הוא בזמן ההוא והמאמר הזה הוא בתשלום הגאולה:

פסוק כ

כה אמר ה' צבאות עד אשר יבאו עמים וכו' עד גילי מאד בת ציון: עתה הודיע השם לנביא תשובת הטענה הה' שהיו עושים אנשי בבל להקטין ולהפחית מעלת בית שני והפקידה שהיא היות ישראל בעיני העמים כולם עם בזוי ושסוי, והודיע השם שאם ייטיבו מעשיהם באותה פקידה אשר נפקדו תגדל מעלתם עד שכבר יבאו עמים שהוא שם מורה על קבוץ ערים רבות וג"כ יושבי ערים כל עיר ועיר בפני עצמה לשאול את בית ה' כמו שבאו עתה בני בבל לשאול מהכהנים ומהנביאים אשר בבית ה'.

פסוק כא

וביאר ראשונה מה שיעשו הערים שהוא מה שזכר סמיך ליה באומרו והלכו יושבי אחת אל אחת לאמר נלכה הלוך לחלות ר"ל שידרשו מעיר אל עיר שכנתה לאמר נלכה שנינו לחלות את פני ה' שהוא אדון צבאות ישראל ולהתפלל לפניו רוצה לומר שיכפר על עונותיהם, וגם כן תהיה ההליכה לבקש את ה' כלומר לשאול ממנו חסד ורחמים כי לשני התכליות האלה תהיה ההליכה והוא אומרו אלכה גם אני. ויש לפרש בזה עוד

שתאמר עיר אחת אל עיר אחרת נלכה לחלות כי הנה לבקש את ה' צבאות אלכה גם אני בחברתך ובהסכמה רבה שלום ורעות לפי שמפני האמונה יתפשט השלום ביניהם.

פסוק כב

ואחרי שנתן המשפט בענין הערים נתן המשפט גם כן בעמים באומרו ובאו עמים רבים ועצומים רוצה לומר לא לבד תבוא עיר אחת או שתים לחלות ולבקש דבר ה' בירושלם אבל גם עמים רבים וגוים עצומים שהוא שם מורה על המלכיות והמחוזות הגדולות יבאו לבקש מקום האלהות בירושלם ולחלות לה' בבית מקדשו, (כג) ולא לבד תהיה הקדושה ההיא בירושלם אבל גם בימים ההם אמר ה' צבאות שיחזיקו עשרה אנשים מכל לשונות הגוים רוצה לומר רבים מהם לא זה המספר בדיוק בכנף איש יהודי לאמר נלכה עמכם כי שמענו אלקים עמכם כלומר שישימו רבים מהגוים את היהודי האחד הנמצא אצלם שר ופטרון עליהם מפאת תורתו במקום שעתה דבר ה' ועמו לשמצה ולקלס בקמיהם:

פרק ט

פסוק א

וכנגד הטענה הששית אשר עשו בני בבל ממיעוט העולים בפקידה השיב השם לנביא שאמרו הוא ר"ל לא רבים עתה עם הארץ אבל אם ייטיבו מעשיהם כבר יזכו בקבוץ אחיהם ובהתרבותם לשיהיה רבוים כל כך עצום ורב עד שיתרחב ארץ מושבותם לרוב העם שיהיו בתוכה מבני ישראל באופן שגם מארצות הגוים יעשו גבולים ומגרשים לארץ ישראל להתישב שם, וזה שאמר משא דבר ה' בארץ חדרך ודמשק והיא שגם שם תהיה לשם יתברך מנוחתו והענין שבארץ ההיא תתקיים זאת הנבואה, או שתהיה משא דבר ה' ונבואתו בארץ חדרך כאשר היא בירושלם כי מארץ ישראל תהיה, וכבר אמרו בספרי (דברים פ"א) שר' יהודה ברבי אלעאי דרש חדרך על מלך המשיח והשיבו רבי יוסי בן דורמסקית עד מתי אתה מעוות עלינו את הכתובים מעיד אני עלי שמים וארץ שאני מדמשק ויש מקום ששמו חדרך ומה אני מקיים ודמשק מנוחתו שעתידה ירושלם להיותה מגעת עד דמשק, רצה בזה שתהיה ירושלם מושלת בדמשק ומשפטה ושופטיה יצוו בה כמו בירושלם, ולפי שתהיה דמשק מארץ ישראל בזמן גאולתה לכן אמר ודמשק מנוחתו כי גם שם תהיה מנוחת השם ושכינתו. וכן אמרו חכמים זכרונם לברכה (ספרי שם) שעתידין שערי ירושלם להיות מגיעים עד דמשק שנאמר (שיר השירים ז, ה) אפך כמגדל הלבנון צופה פני דמשק וגליות באות וחנות בתוכה אשר כוונתם בזה גם כן שתהיה דמשק מגבולי ירושלם כי עם היות שנאמר במשיח (תהלים עב, ח) וירד מים עד

ים הנה לא תקרא ארץ ישראל ולא יהיה יישוב לשבטים כי אם בארץ הקדושה והקיני והקניזי והקדמוני שלא ירשו עד הנה ובכללם הם אלו הארצות שנזכרו כאן בפרשה, ואמרו כי לה' עין אדם וכל שבטי ישראל מחשבותיהם ומעשיהם פונים לעבודת השם הנכבד ליראה ממנו ולאהבה אותו.

פסוק ב

כי בזמן ההוא ישעה האדם אל עושהו לקרא כולם בשם ה' לעבדו שכם אחד וגם חמת תגבל בה כלומר שגם חמת שהיא עיר גדולה לאלקים כמ"ש חמת רבה (עמוס א, יד) והיא חוץ לגבולי ארץ ישראל תכנס בגבולה של ירושלם, וכן צור וצידון יהיו בתוך גבולי ארץ ישראל עם היות שצור היא חכמה מאד בעיניה וחשבה להיות גברת ממלכות בחכמתה, (ג) ותבן צור מצור לה ר"ל שעשתה צור מצור פעמים רבות על אויביה או שבלבה חשבה שמצור וחוזק לה למשול על כל העמים וכן תרגם יונתן ובנת צור תוקפא לה, ותצבור להוצאת המלחמות כסף כעפר לרוב מאד וחרוץ שהוא הזהב אספה כטיט חוצות, (ד) אבל עם כל זה השם יורישנה ר"ל יגרשנה ומפני שהיא מושלת בים מאד אמר והכה בים חילה ואמנם החיל אשר תעשה עוד ביבשה כאש תאכל, ורש"י פירש שיעלה הים עליה ויטבענה. והייעוד הזה מחוייב הוא שיתקיים כי לא איש ויכזב ומה נעשה והנה צור שהיתה סמוכה לארץ ישראל כבר נחרבה זה ימים רבים והיתה חרבנה שתי פעמים אחת ע"י נבוכדנצר ושנית ע"י אלכסנדרוס מוקדון וכסה אותה הים ועוד היום נראו יסודותיה, אבל כבר הודעתיך פעמים רבות שעיר ויניציא"ה ההוללה נבנית מזרע אנשי צור שאחרי שנחרבה צור הלכו מדחי אל דחי שנים רבות חיילות מהם ונתישבו רבים מהם בארץ ויניציא"ה ומקומה לצוד דגים שמה ובנו בתים ועשו עיר גדולה ואחר כך שנים רבות בא מלך צרפת עליהם דרך הים ואנשי העיר בפחדם ממנו ברחו משם לאותו מקום שנקרא ריאלטו שלא היתה אניה יכולה להכנס שמה ואז בנו שם העיר ההוללה הזאת ויניציא"ה כמו שנזכר כל זה בספר דברי הימים אשר להם, ולכן תראה שאמר כאן וגם חמת תגבל בה וצור וצידון ואמנם בענין המצור והעושר לא זכר כי אם צור בלבד ולכן אחשוב אני שעל ויניציא"ה המדינה נאמר זה ובו יתקיים שאתה תראה כל התוארים והענינים שזכרו ישעיהו ויחזקאל בצור כולם הם בויניציא"ה, לא שהיא היתה נקראת בימים ההם צור כי עדיין לא היתה ויניציא"ה נבנית בימי הנביאים האלה אלא שנעשתה ונבנית כדמותה וכצלמה ומאנשיה ועמה אחרי שנחרבה צור.

פסוק ה

וזכר הנביא עוד ותרא אשקלון ותירא ר"ל שאשקלון ועזה ועקרון ערי פלשתים הסמוכים לארץ ישראל יראו מפלת צור ויפחדו וייראו לפי שהוביש מבטה שהיא צור שלמעלתה היתה מבט העמים כולם, לכן אשקלון לא תשב עוד ואבד המלך מאותם הארצות לפי שיהיו כולם נכנעים לישראל. ורש"י כתב שעקרון עם היותו בראשונה מארץ פלשתים אף היא תחשב לאדום כמו שאמרו חז"ל (מגילה ו, א) ועקרון תעקר (צפניה ב, ד) זו קיסרי בת אדום.

פסוק ו

ואומרו וישב ממזר באשדוד המפרשים פירשו ממזר מלשון זר והממין נוספות כמו שתי הממין אשר בפסוק נאספו ממגורות (יואל א, יז), ופירשו ממזר על ישראל כאילו אמר וישב עם נכרי וזר שהיה עד עתה זר בגלותם ישב וימשול בזמן ההוא באשדוד לפי שיכרת גאון פלשתים ישראל וימשלו בארצם וכן תרגם יונתן, וכבר כתבו המדקדקים שממזר הוא מלשון זרות וכמוהו וממזרים קרה (איוב לז, ט) ר"ל מהזרות וההפלגה בו תהיה הקרה, אמנם באבות דרבי נתן (עיי"ש בפי"ב מ"ח ובירושלמי קידושין פ"ג הט"ו) דרש רבי מאיר אין ממזרין טהורין לעתיד לבוא שנאמר וישב ממזר באשדוד מוליכין טינא אצל טינא כלומר שלא יתישבו בירושלם העיר הקדושה בזמן התשועה הממזרים מבני ישראל בתוך הטהורים אבל ישבו באשדוד כי אז יתישבו לבדם משום לא יבא ממזר בקהל ה' (דברים כג, ג) וכן פירשו הראב"ע, ויש מחז"ל שלא קבלו זה אבל יאמרו שאליהו יטהר את הממזרים ויביאם בקהל ה'.

פסוק ז

ובעבור שהיו הפלשתים מרחיבים פה על ישראל מהדמים אשר עשו בהם והקלונות והבזיונות שעשו בירושלם אמר שאז בחרבן הפלשתים יסור דמיו מפיו ר"ל הדמים שהיו משתבחים שעשו בישראל ושקוציו מבין שיניו שהיו מיחסים הצלחותיהם לשקוצי אלקיהם שלא יעלו אותם על לשונם עוד, ונשאר גם הוא לאלקינו ר"ל אותו העם ישאר כשאר בני הגרים הנלוים אל ה' ויהיה כאלוף ביהודה ר"ל שלא יהיה עוד מלך בעם פלשתים אבל יהיה כאלוף או שר מתחת בני יהודה, ורש"י פירשו מלשון ואאלפך חכמה (איוב לג, לג) שילמוד תורה בישראל, ועקרון כיבוסי שיהיו חסידים כאנשי יבוס שהוא ירושלם וכן ת"י. וכבר דרשו בדרך הזה כל הפרשה בפ"ק דמגלה (ו, א). והראב"ע פירש שלא ישאר מפלשתים כ"א שיעבוד את השם בפרהסיה כאלוף יהודה כמובחר שביהודה לעבודת השם, וכן עקרון תתן מס כיבוסי שהיה יושב בירושלם בימי דוד

ואחריו שהיו נותנין מס לבני יהודה. ואפשר לפרש והיה כאלוף ביהודה שהוא מלשון אלופינו מסובלים (תהלים קמד, יד) שיהיו הפלשתים בתוך יהודה כשוורים נושאים סבל על שכמיהם ואמנם יגורשו מן הארץ כיבוסי שהורישו בני יהודה מקרב ירושלם.

פסוק ח

ואומרו וחניתי לביתי מצבה פירש רש"י מלשון מצב כלומר אחנה אצל ביתי שהוא ישראל להגין עליה מן המעמידים מצב ומשחית שלא יצורו עליה. והרב רבי אברהם בן עזרא פירש מצבה עם היותה בה"א כאלו היא באל"ף מצבא כי נחי הלמ"ד אל"ף וה"א מתחלפים, יאמר שיחנה השם יתברך תמיד סביב לביתו שהיא ירושלם מסבת צבא הגוים מהעובר ומהשב שלא יזיקו בה באופן שלהיות השם יתברך חונה סביב ליראיו לחלצם לא יעבור עליהם עוד נוגש כמו שהיה בימים הראשונים, ואמר כי עתה ראיתי בעיני אם שראה עניים ולחצם בגלותם ולכן יחכה לחננם כדברי רש"י, או שהם דברי הנביא כמו שפירש הרב רבי אברהם בן עזרא והוא היותר נכון, כאילו אמר כי עתה ראיתי בעיני המשא הזה עם היותה לזמן רחוק. והפלא מהרב רבי אברהם בן עזרא איך העיז פניו לבאר גם הפרשה הזאת והייעודים האלה על זמן בית שני וידוע שלא נתקיים ענין דמשק ולא שאר יעודי הערים אשר זכר ולא דבר מהם שם וזו היא טענה הכרחית מבלי דחייה שיש אתנו ייעודים שלא נתקיימו והם עתידים להתקיים:

פסוק ט

גילי מאד בת ציון וכו' עד על הרועים חרה אפי: עתה השיב השם לנביא על הטענה השביעית שהיו עושים בני בבל כנגד בני הפקידה והיא מאשר לא היה מולך עליהם מלך מבית דוד, והשיבו כי אם יהיו בזמן פקידתם מטיבים מעשיהם ומתקרבים לבוראם כמו שהם יזכו לקבוץ אחיהם הפזורים כאשר ייעד כן יזכו למלוך עליהם מלך מבית דוד, ובעבור שהיה ציון עיר דוד וירושלם עיר ממלכתו לכן אמר על זה גילי מאד בת ציון הריעי בת ירושלם כלומר שלא תהיה עוד שומרון צרתך כי אתה ירושלם תהיי ראש המלכות כולו ולכן ראוי שתריעי בבשורה הזאת תרועת שמחה וגילה. ואמר הנה מלכך יבא לך ר"ל המלך האמיתי שלך שהוא חוטר מגזע ישי הוא יבא לך לא כהן מזרע אהרן ולא ממשפחה אחרת כ"א מלכך האמיתי. וכבר חשב הראב"ע כפי כוונתו המושחתת לפרש גם הפרשה הזאת על בית שני ופירש מלכך יבא לך על דעת ר' משה הכהן בנחמיה התרשתא שנאמר בעזרא עליו מלך ביהודה, ולא קבלו הרב רבי אברהם בן עזרא כי פחת היה ובימיו לא משלו יונים אבל קבל שנאמר על יהודה בן חשמונאי שהיה גבור ובתחילת ענינו היה עני ורוכב על חמור ובישראל לא היה סוס ורכב בהיותם תחת יון.

ותמהתי מהכוונה הרעה שעורה את שכלו כי הנה לא נקרא יהודה בן חשמונאי מלך כל ימיו כל שכן מלך מכונה לציון שהוא דוד שלכד את ציון, ואם על החשמונאים ניבא מה לו לאפרים כי מלכות אפרים לא היה בבית שני, גם שיהודה חשמונאי לא דבר שלום לכל הגוים ולא משל מים עד ים ולא נתקיים בימיו קשת מלאתי אפרים כי מלכות עשרת השבטים שנקרא מלכות אפרים לא שב עד הנה, ושאר דברי הפרשה כולם מכחישים דעתו תכלית ההכחשה, ולכן הטיבו אשר דברו שהיה יעוד הנה מלכך יבא לך לעתיד לבא והוא דעת רש"י והרב רבי דוד קמחי.

וכפי דרכי ראוי שיפורשו הפסוקים כמו שאומר שזכר מתואריו של אותו מלך שיהיה צדיק ונושע ר"ל צדיק במעשיו ונושע ומצליח במלחמותיו, אבל לא תהיה תשועתו בגבורת הסוס ולא בשוקי האיש כי הוא יהיה בתחילתו עני ורוכב על חמור, וגם אפשר לפרש עני מלשון ענוה כאלו אמר ענו, וזכר שיהיה השלום כ"כ מתפשט בכל האומה עד שלא יהיה ביניהם סוס ורכב (י) וזהו והכרתי רכב מאפרים וסוס מירושלם ונכרתה קשת מלחמה לפי שלא יהיה צורך בישראל לא לרכב ולא לסוס וגם לא לאיש דורך בקשת, גם שדרך העולם הוא שכל האנשים יקחו במנהגיהם משל ודוגמא ממנהגי מלכיהם ומפני זה בראות כל ישראל את מלך המשיח עני ורוכב על חמור לא יהיה אדם עוד באפרים שהוא רמז למלכות ישראל י' השבטים ולא בירושלם במלכות יהודה שירצה לרכוב על סוס ורכב ועז"א והכרתי רכב מאפרים וסוס מירושלם. ונתן סיבה בזה באומרו ונכרתה קשת מלחמה ודובר שלום לכל הגוים כלומר שלא ירכב מלך המשיח על חמור לדלותו שלא יהיה לו סוס כי הוא ימלוך על כל כלי חמדה אלא מפני ענוותנותו, ולהורות שלא תהיה עוד מלחמה בארץ כי המלך הבוטח בה' בדברי פיו ישפות שלום בכל הגוים לפי שהוא ימשול מים עד ים וכן נאמר בספר תהלים (תהלים עב, ח) וירד מים עד ים ר"ל מן הים הדרומי הנקרא ים אדום עד ים צפוני שהוא ים אוקינוס, וכן ומנהר עד אפסי ארץ יפורש מהנהר היוצא מעדן שהוא הנהר הידוע ראש לכל הנהרות והוא בקצה המזרח עד אפסי ארץ שהוא בסוף המערב לפי שהוא ימשול בכל העולם.

פסוק יא

ואחר שאמר כל זה על מלך המשיח אמר כנגד כנסת ישראל גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור רוצה לומר כמו שמלך המשיח יהיה נושע בצדקו גם את ישראל תהיה נושעת בדם בריתך שהוא דם מילה ברית אלקים אשר החזקת בו בגלותך תמיד, או אמר דם בריתך על שמירת התורה שעליה כרת האל עמהם בסיני דם הברית שהנה בעבור זה שלחתי ואשלח אסיריך מבור הגלות שהוא בור קשה ומר כבור שאין מים בו שירבו שם

הנחשים והעקרבים, (יב) ולכן שובו לבצרון אסירי התקוה שובו לכוחכם ולכבודכם כי הנה אף על פי שאתם עתה אסורים ברשות מלכי פרס הנה אתם אסירי התקוה שיש תקוה לאחריתכם שלא תהיו נכנעים לשום אומה ולשון בלתי לה' לבדו. והרב רבי דוד קמחי פירש בשם אביו בצרון על הקדוש ברוך הוא שהוא עיר מבצר ומגדל עוז לבוטחים בו ויאמר שובו לבצרון שובו לאלהיכם האדיר והחזק אתם שהייתם אסירי התקוה. והרב רבי אברהם בן עזרא פירש שובו לבצרון שובו לירושלם שהוא בצרון. האמנם אומרו עוד גם היום מגיד משנה אשיב לך ושאר הפסוקים המפרשים כולם גם רש"י אשר אמרנו בצלו נחיה בפרושים פרשם על עניני בית שני שיקומו בני יון ויחריבו את הפרסיים ואחר כך היונים ירעו לישראל.

פסוק יג

ואני אדרוך ליהודה להיות לי בקשת מלחמה עם בני החשמונאים על היונים. ופרש"י ה' עליהם יראה כפי מה שכתב יוסף בן גוריון שבימים הם נראה מופת לאנשי ירושלם וה' עליהם בשופר יתקע ירעם עליהם והלך בסערות תימן לסער את אנשי תימן שהם היונים, וכן פירש רש"י הפרשה כולה עליהם ואמר בסופה ויש מרבותינו שפירשוה על אדום לעתיד לבוא. ותמהתי מהרב השלם הזה איך נפל בדעת הזר הזה מפני שמצא בכתוב שם יהודה ושם יונים והנה הוא עצמו בתחילת הפרשה כתב הנה מלכך יבא לך אי אפשר לפתרו כי אם על מלך המשיח כיון שנאמר כאן ומשלו מים עד ים ולא מצינו לישראל מושל כזה בימי בית שני ואיך אם כן יפרש קצת הפסוקים וגם הראשונים לעתיד לבוא והפסוקים שאחריהם הנדבקים בהם יפרש על בית שני, ואם מצא הרב לפרש דרכתי לי יהודה על יהודה בן חשמונאי איך יפרש קשת מלאתי אפרים עליו שלא היה מלכות אפרים בבית שני, ולא יתכן לומר שאמר אפרים על אנשים שנשארו ממלכות אפרים בתוך בני יהודה כי הם מספר מועט היו, ויותר קשה מזה מה שאמר אחר זה וגברתי את בית יהודה ואת בית יוסף אושיעה וגברתי את בית יהודה במלחמת היונים ואת בית יוסף אושיעה במקום שגלו שם לחלח וחבור בימי סנחריב ופירש ומאשור אקבצם לעת קץ לעתיד. סוף דבר שדעת הרב גם הוא בפירוש הפרשה הזאת לא יתכן ולא יתישב כפי פשט הפסוקים. ואמנם הרב רבי אברהם בן עזרא כבר הודעתיך שהפרשה כולה וגם כל הנבואות יפרש על בית שני כאילו לא יאמין לתשועת ה' וגאולתו העתידה אבל הרד"ק כתב שהמפרשים כולם יפרשוה על בית שני וגם אביו ושלדעתו כולה נאמרה לעתיד לבא וכאשר בא לפרש הכתובים אחד אל אחד פירש אותם על דרך המפרשים לבית שני ולא על דעתו לעתיד לבא.

ולכן הנני מודיעך פה מה שירא' לי בפירוש' מתחילת' ועד סופ' מסכים ונאות. ואומר שהנבואות האל' כולם א"א מבלי שניתן בהם קשור וטעם סמיכות לענין א' ולא שיהיו דברים מפוזרי' שאין יחס וערך לזה עם זה וכ"ש הנבוא' הא', כי הנה צריכין אנחנו בהכרח לפרש' כול' על ענין א' אם מספור מה שהי' בבית ראשון או ממה שיהי' בבית שני או ממה שיהי' לעת"ל.

והנה הפרשיו' שלמעל' מזה הם כולם לעת"ל כמו שביארתי בעניני' ולכן נאמר בהכרח שהפרש' הזאת שבאה סמוכה ודבוק' אליהם תהי' ג"כ מענינם שהוא מהמלכת מלך מבית דוד בגאולת ה' ולכן אמר הנה מלכך יבא לך וא"א לפרש זה על נחמי' ולא על בני חשמונאי כיון שא' מהם לא נקרא בימיו מלך כ"א פחת או נגיד או משוח מלחמה וכמו שתרא' בדברי יוסיפון ואיך יאמר עליו הנה מלכך שהכנוי הוא המלך המיוחס לציון שהי' עיר דוד, גם אומרו יבא לך הוא לפי שתהי' ביאתו פתאומית וכמ"ש מלאכי (מלאכי ג, א) ופתאום יבא על היכלו האדון אשר אתם מבקשים, ואמר שיהי' צדיק ונושע ר"ל שבמעשיו יהי' איש צדיק ובמלחמותיו יהי' נושע האמנם לא תהי' תשועתו ברוב חילו בסוסיו ובפרשיו כי הוא יהי' קודם המלכתו עני ודל עד שלא יהי' לו סוס לרכוב עליו וירכב על חמור, וכן עמו ואומתו יהיו בעת המלכתו עם עני ודל, וזהו אומרו והכרתי רכב מאפרים וסוס מירושלם שלא ימצא בהם לדלותם רכב וסוס, וגם הקשת שימצא באנשים הרגליים לא יהי' בהם וזהו ונכרתה קשת מלחמה כי לא יהי' בהם דורך קשת מגן אם יראה ורומח בארבעים אלף שעלו בפקיד' מבבל לירושלם עד שלהכנעתם ושפלותם ידברו שלום לכל הגוים.

ואחרי שזכר שפלות המלך ושפלות העם זכר תשועתם ומעלתם והוא אומרו כנגד המלך ומשלו מים עד ים רוצה לומר שאותו שהיה עני ורוכב על חמור ימשול בכל פאות היישוב ואולי שעליו יאמר ג"כ ודבר שלום לגוים וירד מים עד ים כלומר שלא יגבה לבבו עם ממשלתו ומעלתו המתחדשת עליו כי הוא עם היותו רד ומשול מים עד ים ידבר שלום לכל הגוים ויצוה להם שאיש על מקומו יבא בשלום, וגם זה המאמר רוצה לומר ומשלו מים עד ים אי אפשר לפרשו על שרי בית שני. וכנגד העם אמר גם את בדם בריתך רוצה לומר גם אתה ישראל בהיותך בבבל היית עני ודל ומפני דם בריתך אשר כרתי אתך על התורה שלחתי אסיריך מאותו בור שהיה רע וקשה כבור שאין בו מים ששם מפני העדר המים ימצאו תמיד שקצים ורמשים מזיקים כך היה בבל אליכם, או אמר מבור אין מים בו על בבל לפי שלא היתה שם ביניהם נבואה שתכונה במים כמו שאמר ישעיהו (ישעיה נה, א) הוי כל צמא לכו למים, ולכן אתם שובו לבצרון רוצה לומר

שובו נא בני יהודה לבצרון והחוזק שהיה לכם בימים הקדמונים כי בצרון הוא מלשון חוזק ותוקף וכן ת"י תובו למהוי כרכין תקיפין כלומר אע"פ שעד עתה לא היה לכם סוס ורכב ולא לומדי קשת שובו עתה להתחזק או שובו לאלהיכם שהוא החוזק הבלתי בעל תכלית והבצרון, כי אתם אסירי התקוה שיש תקוה רבה לאחריתכם ולכן שובו להתישר במעשיכם בחזקה רבה, כי גם היום בזמן הזה מגיד משנה רוצה לומר דוד שני והנה נקרא דוד משנה לפי שדוד היה נעים זמירות ישראל ואותו המלך שיבא במקומו ילמד דעת את העם כמוהו, וזהו אומרו ג"כ כי דרכתי לי יהודה קשת מלאתי אפרים ר"ל עם היות שאתם עתה דלים מהעושר ומהגבור' מהסוסים והרכב הנה כשתטיבו דרכיכם ויקבץ ה' נדחיכם לא תהיו כן כי אני אדרוך יהודא כלומר בני יהודה וירושלם שגלו אשימם דורכי קשת, גם אביא עשרת השבטים ואז קשת מלאתי אפרים שאמלא את בני אפרים קשת וכל כלי מלחמה, ואז בהתקבצם יחד אעיר את בני ציון על בני יון ולא אמר זה על מלחמות החשמונאים עם היונים אלא שביום נקמת ה' יתעוררו בני ציון להלחם ולהנקם מהנוצרים שיעלו שמה על כל אשר הרעו להם ואז ישימם השם כחרב גבור לעשות בהם מלחמה, וכבר ידעת שכן דרך הנביא ליעד בעתיד בלשון עבר כאלו היה הדבר ההוא כבר נגד עיניהם לכן אמר דרכתי מלאתי והעד שאמר ועוררתי. וזכר כאן היונים בפרט להודיע שאז ינקמו מהם יותר משאר האומות וכמו שאמר יואל (יואל ד, ו) ובני יהודה ובני ירושלם מכרתם לבני היונים.

פסוק יד

ועל אותה נקמה שיעשה השם באומות באחרית הגלות אמר וה' עליהם יראה וגומר וה' אלקים בשופר יתקע וגומר שהיא היא מלחמת השם אשר זכר יחזקאל בגוג ומגוג, ומה טוב אומרו בסערות תימן שענינו שילך הקדוש ברוך הוא באותה מלחמה בסבת ובעבור סערות תימן שהם הרעות והגזרות העצומות שעשו בני עשו שראשם תימן לישראל בחרבנם ובגלותם, וכבר פירשו בספרי (בהעלותך פע"ז) זה הפסוק על הגאולה העתידה אמרו לפי שנאמר והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול (ישעיה כז, יג) אבל איני יודע מי יתקע תלמוד לומר וה' אלקים בשופר יתקע.

פסוק טו

וזכר עוד שאף על פי שיהיו ישראל במלחמה ההיא מעטים וחלשים ושפלים ה' צבאות יגן עליהם שלא יהרגום אויביהם וגם שהם יאכלו ויכבשו אותה והוא אומרו ואכלו וכבשו אבני קלע שהוא רמז לעוצם האויבים, ושתו והמו כמו יין רוצה לומר ושתו דמי אויביהם שימלאו מדם האויבים כמזרק שמקבלים בו דם הקרבנות או כזויות המזבח

שזורקים בהם הדם, (טז) לפי שיושיעם ה' אלקיהם ביום ההוא כצאן עמו ר"ל כצאן שאינם נושעים מעצמם כי אם מהרועה אותם ובעל הצאן מושיע אותם בכל כוחו כן יושיע את עמו ואת ארצו, לפי שכל ארץ ישראל תהיה כל כך מעלתה בזמן ההוא כאלו אבני נזר שהם האבנים הטובות והמרגליות שמניחין בעטרות המלכים הם מתנוססות על אדמת השם, ואפשר לפרש עוד כי אבני נזר מתנוססות על אדמתו שימותו כל כך מהמלכים והשרים באותה מלחמה על ארץ ה' שיהיו אבני עטרותיהם מתנוססות על האדמה והיא דבור על דרך ההפלגה לרוב השלל ורוב המלכים והשרים שימותו בה.

פסוק יז

ולפי שהיה זה דבור המשליי כפי הפירוש הראשון ביאר הנמשל בו באומרו כי מה טובו ומה יפיו ר"ל שיהיה פרי ארצם מה טובו ומה יופיו כדגן ותירוש אשר תעשה הארץ בברכות שהפירות ההם יגדלו וינובבו בחורים יפים ובתולות נאות כי זה היה הנמשל באבני הנזר שזכר:

פרק י

פסוק א

וזכר שיהיו גם כן אז כל כך דבקים באלקיהם עד שאם ישאלו מהשם מטר בעת העצר הגשמים בהיות הארץ צריכה אליו בעת מלקוש מיד הקב"ה יעשה שאלתם ובקשתם וישמע תפלתם ומיד יעשה חזיזים ומטר גשם יתן להם, ואף על פי ששפע המטר הנה הוא מההשגחה הכוללת כי לא יותן המטר לאיש הפרטי כי אם לכלל הנה האל יתברך באותו זמן ישגיח בכל אחד מהם בפרט כל כך עד שיתן לכל אחד מהם העשב הראוי לשדהו בפרט והוא אומרו ומטר גשם יתן להם לאיש עשב בשדה.

פסוק ב

ואמנם אומרו אחר זה כי התרפים דברו און לא אמרו על קוסמי ישראל ונביאי השקר אשר להם כי אם על האויבים, כי מפני שהיונים ושאר העמים שיעלו אז לכבוש את ארץ ישראל יסמכו בעלייתם על דברי הקוסמים שלהם שיאמרו להם שיצליחו לכן אמר שעתה ידעו שהדברים דברו און להם והקוסמים והחולמים ראו שקר וכזב, ועל כן אותם האומות נסעו כמו צאן שנסו או שהלכו רוצה לומר בלי כח לפני אויב עד שאותם הקוסמים ובעלי התרפים המייעדים כפי המערכות השמימיות יענו ויאמרו להנצל מהכזב הנמצא בפיהם כי אין רועה רוצה לומר שכבר אין להם רועה ושר בשמים כי אינו משפיע עליהם כירחי קדם. ואומר השם יתברך שאמת דברו שבזמן ההוא על

הרועים שהוא משל לשרי האומות המשפיעים בהם יחרה אפו ועל העתודים שהם האומות הנשמרות מהם יפקוד להחריבם לפי שאז יפקוד השם צבאות את עדרו שהוא בית יהודה, וישם אותם כסוס הודו במלחמה רוצה לומר כמו הסוס שיראה כחו והודו במלחמה וכמו שאמר על הסוס ישיש בכח יצא לקראת נשק, והנה החרון אפו שזכר הוא משל שהקדוש ברוך הוא ישדד בזמן הגאולה כוחות המערכות העליונות המשפיעות על אויבי ישראל וכמו שאמר ישעיהו (ישעיה כז, א) ביום ההוא יפקוד השם על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה על האדמה:

פסוק ג

על הרועים חרה אפי וגומר עד כה אמר ה' אלהי רעה את צאן ההרגה: חשב הראב"ע שאמר על הרועים חרה אפו כנגד מלכי יון כי הם היו מושלים בישראל כסוס היודע שיראה הודו, וכן פירש על כן נסעו כמו צאן יענו כי אין רועה על האנשים אשר ברחו מירושלם מפחד היונים ועזבו לבני חשמונאי באומרם כי אין רועה רוצה לומר לישראל שהאל יתברך הסתיר פניו מהם, ושלכן אמר ממנו יתד ממנו פנה כלומר מיושבי ירושלם ירמוז לחשמונאים, וגם רש"י פירש על הרועים על מלכי יון והעתודים על שרי אנטיוכוס שהיו רודים בעם כמו העתודים ההולכים לפני הצאן. ואני כבר פירשתי אמתת פירוש הפסוק הזה שלפי שאמר למעלה שהקוסמים והמנחשים מהאומות יאמרו כי אין רועה להם ולא שר בשמים משיב השם יתברך שכן הוא, האמנם כי פקד ה' צבאות את עדרו את בית יהודה ראוי שנדע למה לא זכר את ישראל, והענין הוא שבעבור שאותם אשר באו לפקידה היו ממלכות יהודה ואליהם היה הייעוד הזה שבהטיבם את מעשיהם ימלוך עליהם מלך מבית דוד ויתקבצו הגליות כולם לכן אמר כי פקד ה' צבאות את עדרו הידוע שהיא בית יהודה בפקידה הזאת ושם אותם כסוס הודו במלחמה נגד אויביהם.

פסוק ד

ואז כשיעשה השם את דברו הטוב יהיה ממנו יתד ממנו פנה רוצה לומר שלא יהיו תחת מלכי פרס ויון ולא עם אחר אבל ממנו משבט יהודה יהיה היתד שהוא המלך שימלוך עליהם וממנו פנה שהם השרים, ואף על פי שעתה אין בהם קשת מלחמה הנה אז לא יהיה כן כי מבני יהודה יהיה קשת מלחמה וממנו יצא כל נוגש שיגוש ויצר את האויבים אשר לחצוהו, וכן ת"י מיני מלכיה מיני משיחיה מניה תקיף קרביא מיניה יתרבון כל פרנסוהי כחדא כי מפני היות בני יהודה הבאים בראשונה לפקידה היה נותן להם היתרון ההוא.

פסוק ה
והודיע גם כן בזה שלא יצטרכו עוד לבקש עזר מאשור ומצרים ולא מאומה אחרת כי מהם יהיו הלוחמים כולם והם יהיו באויביהם כגבורים בוסים, ובוסים מלשון צריך בוססו נחלתיך (עיין ישעיה סג, יח) שהוא מענין רמיסה יאמר שירמסו בהם כמו שירמסו הטיט חוצות במלחמה, וכן כתב רש"י שהכתוב הזה מסורס ופתרונו והיו במלחמה הולכים ודורכים אנשים כגבורים הבוססים בטיט חוצות, ואמר שהם עם היות שבגלותם לא נסו ללכת באלה המלחמות הנה ילחמו בחזקה לפי שה' יהי עמהם עד שהובישו בני יהודה את רוכבי הסוסים כי יגברו מהם ולכן יובישו אותם.

פסוק ו
ולפי שבני יהודה היו המתחילים בפקידה לכן אמר עליהם ראשונה וגברתי את בית יהודה רוצה לומר שיתן להם אומץ וגבורה רבה ואת בית יוסף אושיעה שהוא רמז לעשרת השבטים שיושיעם מגלותם והושבתים כי רחמתים רוצה לומר שישיב אותם אל אדמתם בחסד וברחמים ויהיו שם בכבוד ובמישור כאילו לא זנחתים ולא עזבתים מעולם לפי שמרוב הטובה לא יזכרו כל הצרות אשר עברו, כי אני ה' אלהיהם מימי אבותיהם ולכן אענם בכל קראם אלי.

פסוק ז
ויהיו כגבור אפרים באותה מלחמת ה' אשר תהיה בין העמים ושמח לבם בה כמו ביין שישמח לבב אנוש, ויחסר ביין בי"ת כמו כי ששת ימים עשה ה' את (שמות לא, יז), וגם בניהם הקטנים שלא יוכלו להלחם ישמחו במפלת האויבים.

פסוק ח
ומפני שהיה פזור הגליות עצום למרחקי ארץ לכן אמר אשרקה להם ואקבצם רוצה לומר שישרוק ויקרא להם ויקבץ אותם, והשריקה הוא משל להתעוררות הגליות לבוא לאדמת הקודש ובכללה הגרושים שמלכי הגוים יאמר להם קומו צאו והם יחשבו שיהיה זה לרעתם ואינן כן כי אם שהשם יתברך שורק אליהם וקורא אותם לקבצם לפי שבאה עת פדותם, וזהו כי פדיתים ורבו כמו רבו רוצה לומר אל יעלה בלבבך שהם בגלות נתמעטו עד שלא יוכלו להחזיק במלכות למיעוטם כי אני אצוה את ברכתי עליהם ורבו כמו שרבו במצרים שבמעט מהזמן נעשו ככוכבי השמים לרוב כן ירבו בזמן ההוא והייעוד הזה הנה הוא מבואר נגלה שלא נתקיים בבית שני ושהוא עתיד להתקיים בהכרח וכן רש"י לעתיד פירש אותו. אבל הראב"ע בעקשותו כתב יהודה ויוסף הם הבאים מאשור אל בית שני, וכן פירש ורבו כמו רבו הנשארים בגלות בארץ נכריה ומאשור אקבצם

שהלכו שם מפחד היונים והורד גאון אשור שלא ימשלו בישראל מפחד החשמונאים. ראה גם ראה החכם הזה בכמה מהמרמות בא ובדרך חושך וצלמות בפירוש הכתובים האלה כדי להכחיש אמתת הגאולה העתידה, ומאין לו שבאו מאשור לבית שני מבני יוסף כי זה לא נזכר בשום ספור בעולם ואילו היה הדבר כן היה יוסף בן גוריון מתעדן בספורו: ואם יפרשו על אותם בני אפרים שנשארו במלכות יהודה ולא הלכו לאשור הנה אלה כולם יכנו הכתוב בשם יהודה כי מאותו מלכות נעשו ואיך בבית שני יעשה חלוק בעבורם מיהודה ומיוסף, כל שכן שהכתוב אומר ומאשור אקבצם יורה שמשם יבואו בקבוץ גליות ועליהם בפרט לרבויים אמר והיה כגבור אפרים, ואמר בפירוש והורד גאון אשור ומתי ירדה, אלא שכלל דבריו בזה הוא חסרון אמונה לא חסרון ידיעה בפשט הכתוב האמתי והוא נתפתה לדברי רבי משה אותו הכהן און שהיה סובר שכל הנבואות נתקיימו בבית שני ונמשך לדבריו פתוהו ויפת:

פסוק ט

ואני לפרש הכתובים על פשוטם באתי וחכי לא יבין הוות. ואמנם אומרו ואזרעם בעמים ענינו שתהיה שמעם וגבורתם ושם גאולתם בכל העמים אשר על פני כל הארץ כי שמועתם יהיו זרועות בכל הארץ, וכבר פירש זה באומרו ובמרחקים יזכרוני, ואמר אחר זה וחיו ויגדלו את בניהם וישבו על אדמתם.

פסוק י

וזכר מהארצות אשר ישובו באומרו והשיבותים מארץ מצרים רוצה לומר שהלכו שם כנגד מה שצותה תורה ולכן ישיבם משם, וכן יקבצם מאשור אותם העשרה שבטים שהגלה שם מלך אשור, ויביאם אל ארץ הגלעד אותם שהיו מזרע בני גד ובני ראובן וחצי שבט המנשה שגלו ראשונה מעבר הירדן, וכן יביאם ללבנון שהוא ארץ ישראל ולא ימצא להם כלומר שלא תספיק להם כל הארץ ההיא מפני רבוי העם השבים בגאולה.

פסוק יא

ואמנם אומרו ועבר בים צרה אפשר לי לפרשו באחד משני פנים, הראשון מה שניבא ישעיה על זה (ישעיה יא, טו) והחרים ה' את לשון מצרים והניף ידו על הנהר בעים רוחו והכהו לשבעה נחלים והדריך בנעלים והיתה מסלה לשאר עמו אשר ישאר מאשור כאשר היתה לישראל ביום עלותו מארץ מצרים שביאר הנביא שם שבקבוץ הגליות תהיה קריעת הים כמו שהיה ביציאת מצרים, ועז"א כאן ועבר בים צרה והכה בים גלים והוביש כל מצולות יאור לרמוז לאותו נס אשר יעשה השם באותו זמן: והפן השני מהפירוש הוא שכבר נודע בדברי הנביאים והמליצים שהעולם הזה נקרא ים זועף

והמעלות והממשלות אשר בו הם גלי הים פעם עולות ופעם יורדות ונשפלות, ולכן אמר על מלחמת האומות ונקמתם שתהיה בזמן ההוא ועבר בים צרה רוצה לומר שיעביר בעולם צרה רבה מאד ומלחמות עצומות, והכה בים גלים רוצה לומר שיכה הקדוש ברוך הוא הגלים שבים שהם ממשלות האומות ומלכיהם, והובישו כל מצולות יאור שהוא גם כן רמז לזה, ולפי שאמר זה בדרך משל אמר בענין הנמשל בביאור והורד גאון אשור שהיו מושלים בעשרת השבטים שתרד מעלתו במלחמת גוג ומגוג ונפילתם ושבט מצרים יסור שהיו בארצו גם כן רבים מבני יהודה גולים. ולפי שמצרים ואשור ילחמו אז על בני אדום הנוצרים כמו שזכרתי פעמים (יב) לכן אמר על אשור ומצרים שזכר וגברתים בה' ובשמו יתהלכו ר"ל שיתן להם הקב"ה גבורה על הנוצרים כדי להנקם מבני אדום כי הם בשמו ר"ל בהתעוררותו ומצותו יתהלכו לאותה מלחמה. ורש"י פירש ועבר בים צרה כמו צור היושבת בתוך הים והוא ראש לאדום והקב"ה שהוא המכה יכה בים גלים רבים כדי להשקיע את צור, וכפי דרכו נזכר בכתוב הזה נקמת השם באדום ובבני ישמעאל ועשה צרה מלשון צור:

פרק יא

פסוק א

ובעבור שהמלחמה והנקמה ההיא תהיה כולה בארץ ישראל, לכן אמר פתח לבנון דלתיך כי לבנון נקרא כל ארץ ישראל כמו שאמר ההר הטוב הזה והלבנון (דברים ג, כה), ולא נאמרה הפרשה הזו על אבדת מלכות החשמונאים כמו שחשב הראב"ע כי אם על חרבן האומות לעתיד לבוא, וכן ת"י פתחו עממיא תרעיכון ותשצי אישתא תוקפיכון, וכן תרגם הילל בראש כי נפל ארז איללו מלכיא ארי אתברו שלטניא וגומר. וענין המאמר הזה כפי פשט הכתובים אצלי הוא שמפני שזה אלף וחמש מאות שנה משלו בארץ הנבחרת פעם בני אדום ופעם בני ישמעאל והאל יתברך בחכמתו יביאם באחרית הימים עליה לתת נקמתם בה, לכן אמר כנגד אותה ארץ קדושה פתח דלתיך ר"ל כדי שיכרתו העמים האלה בתוכך באופן שתאכל אש בארזיך שהם המלכים הרמים והגבוהים כארזים שיבאו עליך.

פסוק ב

וכן הילל ברוש כי נפל ארז וגומר שעשה משלו עצי היער שבבוא עליהם הרוח ובנפול האחד ייליל שכנו לפי שגם הוא יפול אחריו, וכן אשר אדירים שודדו רוצה לומר כיון שאדירים שודדו היללו אותם אלוני בשן כי ג"כ תהיו אתם שדודים, וכל זה לפי שירד

יער הבציר ובציר הוא מלשון חוזק כמו ערים בצורות (הושע ח, יד) וכן ת"י תקיף כרכיא יאמר שירד והושפל ונשבר יער המבצר שהיה לכם ולכן כל עץ ישבר וישפל ממקומו.

פסוק ג

ומפני ירידת היער והשפלתו יילילו הרועים כי שודדה אדרתם שהרועים היו חסים ומתלוננים באותו יער והוא היה אדרתם, וגם הכפירים גורי האריות עם כל חזקם וגבורתם ישאגו ויתנו קולם לפי ששודד גאון הירדן ששם היו מתעלסים. וזה כולו הוא רמז לאומות ומלכיהם בארצותם לגווייהם שחרוב יחרבו בנפול מלכיהם ורוזניהם מאין תקומה. וחכמים ז"ל בפרק טרף בקלפי (יומא לט, ב) תנו רבנן ארבעים שנה קודם חרבן הבית לא היה גורל השם עולה בימין אלא בשמאל ולא היה לשון של זהורית מלבין אלא מאדים ולא היה נר מערבי דולק והיו דלתות ההיכל נפתחות מאליהן, עד שגער בהן רבן יוחנן בן זכאי ואמר לו היכל היכל מפני מה אתה מבעתנו יודע אני שסופך ליחרב וכבר התנבא עליך זכריה פתח לבנון דלתיך ותאכל אש בארזיך, אמר רבי יצחק בר טבלאי למה יקרא בית המקדש לבנון שמלבין פניהם של ישראל. ועוד תמצא להם ז"ל באבות דרבי נתן (פ"ד מ"ה) שאמרו הילל ברוש כי נפל ארז זה בית המקדש שנאמר ותאכל אש בארזיך אשר אדירים שודדו זה אברהם יצחק ויעקב וי"ב שבטים שהיו בוכים וסופדים עליו, הלילו אלוני בשן זה משה אהרן ומרים, כי ירד יער הבציר זה בית קדש הקדשים, קול יללת הרועים כי שודדה אדרתם זה דוד ושלמה, קול שאגת כפירים כי שודד גאון הירדן זה אליהו ואלישע עד כאן. וכפי דעתם בדרשות האלו יראה שהיה אצלם פרשת פתח לבנון דלתיך התחלה לפרשה רעה את צאן ההרגה ויהיה זה סמיכות הפרשיות שאחרי שזכר מה שייעדם שיזכו אליו בבית שני מן הטובות אם ייטיבו דרכיהם ומעלליהם זכר הנביא מה שראה שהיה ענינם והוא שהם ירעו מאבותם, ולא די שלא יעשו מעשים לזכות בהם אל הטובות שחשב האל יתברך לעשות אותם אבל גם עשו באופן שנתחייבו בחרבן העיר והבית וגלות העם והתחיל מפני זה לקונן עליו. והוא גם כן דרך נכון כפי סדר דרשתם:

פסוק ד

כה אמר ה' אלהי רעה את צאן ההרגה וגומר עד סוף הנבואה. את חטאי אני מזכיר שלא נסתתמו טענותי ולא קצר דעתי בשום נבואה מהנבואות אשר פירשתי בכתבי הקודש כמו שלא מצאת ידי בפירוש הפרשה הזאת שדבריה עמוקים מאד מבלי פתרון, ומפני שלא מצאתי בדברי המפרשים דרך נכון בפירושה והנני מודיעך דרכי פירושיהם ביותר קצר שאפשר ואעיר עליהם הספיקות אשר ראיתי בהם ועלימו תטוף מלתי באחרונה.

ואומר שמהקדמונים יש מי שפירש הפרשה הזאת על זמן בית ראשון ומהם היו קצת חכמים ז"ל ויונתן בתרגומו ורש"י נמשך אחריהם והרד"ק הליץ בעד דעתם. ועניינם שאמר השם לנביא שינבא על ישראל מה שהיה בהם עד גלותם על ידי נבוכדנצר, ושענין רעה הוא מקור כמו למען היה לה ברק מורטה (יחזקאל כא, טו) כלומר שאמר השם לרעות אותם כי לא צוה לנביא שירעה אותם אלא שהאל יתברך אמר לרעותם, וכן וארעה את צאן ההרגה הוא כנוי לשם וקראם צאן ההרגה לפי שהיו נתונים להרג בחרבן, וכן ואומר לא ארעה אתכם וגומר ואומר אליהם הבו שכרי וגומר כולם הם דברים בשם האל יתברך, וענין שני המקלות לאחד קראתי נועם ולאחד קראתי חובלים תרגם יונתן על חלוק המלכיות שמלכות יהודה קרא נועם לפי שהיו מבית דוד זרע ברך ה' ומלכות ישראל קרא חובלים לפי שהיו מלכיהם בנים משחיתים מחבלים כרמים. ורש"י פירשו בהפך נועם על ירבעם בן נבט שאמר לנהלם לאט וחובלים על רחבעם בן שלמה שאמר ליסרם בעקרבים. וה"ר דוד קמחי פירש שני המקלות על הנהגת השם יתברך והשגחתו בעמו פעם בנועם ושכר כשהיו טובים ופעם בעונש ורעות והשחתה כשהיו חטאים:

ומצאנו לרב המורה בפ' מ"ג ח"ב ששם פירש המראה הזאת לענין המקלות בלבד באומרו שהיה הנמשל בהם שהאומה היתה בתחילת ענינה בנועם השם והוא אשר הנהיגה והישירה והיתה שמחה בעבודתו מיושרת לזה והשם רוצה בה ואוהבה כמו שאמר (דברים כו, יז - יח) את ה' האמרתה היום וה' האמירך ומנהיגה אז משה ואהרן ומי שאחריו מן הנביאים, ואחר כך נעתק ענינה עד שמאסה עבודת השם והשם מאס אותה ושם לה מנהיגים מחבלים כירבעם ומנשה ודומיהם. האמנם כתב הרב בפרק ההוא שזכריה לא פירש לו ענין המקלות בנבואתו אלא אחר היקיצה ידע הנביא מה היתה הכוונה במקלות, ולא ידעתי מאין זה לרב כי לא נזכר בפרשה. ונשוב לפירוש הפרשה כפי המפרשים ונאמר שואכחיד את שלשת הרועים חכמים ז"ל פירשום על משה אהרן ומרים, ובפרק קמא דתעניות (תענית ט) הקשו וכי בירח אחד מתו והלא מרים מתה בניסן ואהרן מת באדר אלא שבוטלו שלשה מתנות טובות שניתנו לישראל על ידיהן בירח אחד כשמת משה. ויונתן הסתיר פניו ולא פירש כלל בשלשת הרועים אבל אמר כפשוטו ושציתי תלתא פרנסיא בירחא חדא. אמנם רש"י פירש שלשת הרועים על אחאב מלך ישראל ואחזיה מלך יהודה ואחיו שהרגם יהוא בן נמשי יחד ועתליא אבדה את השאר זולת יואש שנטמן. והרד"ק פירש שלשת הרועים על בני יאשיהו יהואחז ויהויקים וצדקיהו שמתו מבלי זרע בזמן מועט מהממלכה כאילו מתו כולם בירח אחד. אמנם ואקח את מקלי את נועם ואגדע אותו פירשו רש"י על מלכות

ישראל שהגלה סנחריב בראשונה. והרד"ק פירשו על יאשיהו מלך יהודה שביום שגלו השבטים או שמת יאשיהו הופר הברית שהיה גזור ומונח מהשם יתברך עם כל העמים שלא יריעו לישראל כי משם ואילך שלטו בהם אויביהם. ואמנם ואומר אליכם אם טוב בעיניכם הבו שכרי פירשו ששלח השם לומר ע"י נביאיו שיתנו שכרו שהוא התשובה והמעשים הטובים. ורש"י פירש שמאמר אליהם חוזר אל בני יהודה הנותרים. ופירשו כולם את שלשים הכסף על הצדיקים שהיו באותו דור. ורש"י עשה כסף מלשון חמדה וכוסף כמו שדרשוהו באגדת חולין (חולין צב, א). ומספר השלשים אמרו חכמים ז"ל שהבטיח הקדוש ברוך הוא את אברהם שלא יהיו בכל דור בפחות משלשים צדיקים שנאמר (בראשית טו, ה) כה יהיה זרעך שיהי"ה בגימטריא עולה לשלשים ולזה נמשך גם כן יונתן. וחכמים ז"ל דרשו בפרק גיד הנשה (חולין צב, א) על שלשים צדיקים שיש בכל אומה ולשון או על שלשים מצות שקבלו בני נח ולא קיימו אלא שלש. ורש"י אמר על השלשים כסף שלא ידע לפרש ולכוין זה. ואמנם השליכהו אל היוצר פירשו כולם היוצר כמו האוצר, וענינו כפירש"י שצוה לנביא כתוב והנח את אלו וצדקתם להיות שמור לסוף שבעים שנה של גלות בבל ויבנה הבית בזכותם, ומהו האוצר אדר היקר שהוא בית המקדש. וכן פירשו ואגדע את מקלי השני את החובלים על חרבן בית ראשון בימי צדקיהו להפר את האחוה בין יהודה ובין ישראל שנתאחזו מלכי יהודה ונדבקו בתועבות מלכי ישראל. ופירשו עוד קח לך כלי רועה אוילי סימן הוא שאני עתיד למסור את דור חרבן בית שני ביד עשו. זהו דרך החכמים המפרשים הפרשה הזאת לשעבר בזמן בית ראשון.

והנה ראיתי אני בו ח' ספיקות. הראשונה אם היתה המראה הזאת רומזת לזה מדוע לא אמר בה הנביא כמו שאמר בשאר המראות ראיתי הלילה או ואשא עיני וארא או ויראני או ראיתי והנה רועה או ואשוב ואשא עיני וארא וכדומה מהלשונות שיורו על היותה מראה והם הנהוגים בדברי זכריה עצמו לומר במראות, ועוד כי למה לא שאל הנביא על המקלות ועל שלשת הרועים ועל שלשים הכסף מה המה אלה כמו ששאל בכל שאר מראותיו: והספק השני למה הראה עתה הקדוש ברוך הוא לנביא מה שכבר היה ושהוא ראה בעיניו ובעיני אביו, ומה צורך בהודיעו אותו גלות השבטים וחרבן בית ראשון אשר היה זה ימים מעטים ולעשות עליו משלים כי זה לא יעשה כי אם על העתיד להודיעו קודם היותו אבל ממה שכבר עשוהו לא תבוא ההודעה במשלים ומי לא ידע בכל אלה: והספק השלישי אם היה שהרועה היה הקדוש ברוך הוא והוא לקח המקלות וקרא את שמותם והוא הכחיד את הרועים וגדע בחרי אף את מקל הנועם ואת מקל חובלים והוא

היה שואל מעמו שכרו בתשובה ומעשים טובים שראה כל זה הנביא במראה כאילו היה הקדוש ברוך הוא עושה אותו, מה ענין אומרו ויאמר ה' אלי השליכהו אל היוצר והנה לא היה הכסף ביד הנביא כי לא היה שכרו כי אם שכר השם ומדוע יאמר זה לנביא, כל שכן שאמר הכתוב ואקח שלשים הכסף ואשליך אותו וגומר ויורה שעשה כל זה בפועל ואם נראה לו בנבואותיו כן מה ענין המראה ההיא ומה הודעתה. וכבר נראה מדברי רש"י שנתחבט בפירוש המאמר הזה ואמר שלא ידע לכוונו ולפרשו. וגם יקשה אומרו אחריו ואגדע את מקלי השני אם היה שנפרשהו על השם יתברך שאחרי שהיה הנביא מדבר בלשון עצמו ואקחה ואשליך אם היה שחזר לדבר בשם האל היה ראוי שיאמר ויגדע השם את מקלו השני לא שיזכרהו הנביא בשם עצמו: והספק הרביעי כי ענין הנמשל שזכרו בשני המקלות לא יתכן אם לדעת המתרגם שפירשם על שתי המלכיות לפי שכתוב שגדע את מקל הנועם ראשונה, ולא היה הדבר כן כי מלכות ישראל שהמשיל בחובלים גדע והגלה ראשונה ומלכות יהודה שהמשיל בנועם גדע באחרונה. ואם לפירוש רש"י לפי שלא יוכל הדעת לסבול שיקרא נועם מלכות ישראל החטאים בנפשותם שכולם הרשיעו לעשות וירבעם שחטא והחטיא את ישראל ויקרא את מלכות יהודה זרע ברך ה' חובלים, ולא ג"כ פירוש הרד"ק שפירש נועם וחובלים על מדות השם ודרכי השגחתו לפי שאחר זה כתוב ואגדע את מקלי את נועם ופירשו הרד"ק עצמו על יאשיהו ויצא אם כן פירושו מענין המקלות ואיך יאמר שגדע השם את נועם ואת חובלים בהיות שניהם דרכי השגחתו שהם תמיד קיימים, כ"ש שאם נפרש הנועם על השכר וחובלים על העונש איך יאמר שגדע שניהם כ"א גדע נועם השכר יחוייב שצמח מקל העונש שקרא חובלים שא"א ששניהם שכר ועונש יגדל ויפסוק: והספק החמישי בפסוק ואכחיד את שלשת הרועים בירח אחד וגם לא על בני יאשיהו אשר מתו בכ"ב שנה לא בירח אחד, וגם לא על דרך רש"י על אחאב ויהואחז ואחיו שהרג יהוא ועתליא שהרגה כל זרע הממלכה, כי הנה אלה לא היו ג' רועים כי אם ע' ויותר משבעים ומהם היו ממלכות יהודה ומהם ממלכות ישראל וכפי משמעות הכתוב שלשתם היו מכת אחת: והספק הששי באומרו אליהם הבו שכרי, כי הנה אמר למעלה על מלכי ישראל לא ארעה אתכם ואמר שגדע אותם רומז לגלות עשרת השבטים ואיך חזר לומר להם הבו שכרי, ורש"י בלבד הרגיש בזה וכתב ואמר אל מלכי יהודה הנותרים אבל זה לא נזכר בכתוב ומאמר ואומר אליהם מורה שחוזר הכנוי לאותם שזכר למעלה: והספק הז' בענין ל' הכסף שהוא דבר שאין לו ענין כלל כי איך יפול בש"י שם שכר המיוחד אל העובד

ומה ענין מספר הל' צדיקים ומשל הכסף ותשליכהו אל היוצר, ולמה קראה האוצר יוצר שהוא שם מיוחד ליוצר האדם, וביאורו ג"כ שהיוצר היה אדם היקר כי לענין הנבואה אין צורך לדבר מזה כי הבית השני לא נבנה בזכות השלשים צדיקים שהיו בבית ראשון: ועוד קשה לרש"י ספק ח' אם היה שפירוש הנבואה הזאת כולה על בית ראשון איך יפרש הפרשה שאחריה עוד קח לך רועה אוילי על חרבן בית שני על ידי בני עשו ומה ענין סמיכות זה לזה מבלי זכרון ימי בית שני ביניהם: סוף דבר שהדרך הזה מהפירוש הוא דרך זר מאד בלתי מתישב:

ואחרים פירשו הפרשה הזאת על זמן בית שני ובראשם יוסף בן גוריון בסוף ספרו והראב"ע והרב רבי יוסף קמחי וה"ר אברהם הלוי מטוליטולה כמו שהגיד ממנו הרד"ק, וגם אלה כולם פירשו שהרועה שראה הנביא שהיה לוקח המקלות ומגדעם היה האל יתברך רועה ישראל, עד שכתב הראב"ע שרועיהם לא יחמול עליהם הוא הש"י ושבא רועיהם בלשון רבים כמו ישמח ישראל בעושיו (תהלים קמט, ב). ופירשו בן גוריון והראב"ע וה"ר אברהם הלוי הנזכר ב' המקלות הא' נועם על זרובבל ונחמיה התרשתא עמו שעל ידם שב הבית לאיתנו, והשני קרא חובלים על הכהנים כי הם בתחילה בנו בית על הר גריזים ויקראוהו מקדש בימי סנבלט החורני ונתחתנו לכותיים ומהם יצאה מינות לעולם ולבסוף מלך הורקנוס כהן גדול שמש בכהונה גדולה פ' שנה ולבסוף נעשה צדוקי ופגע בחכמי ישראל וימיתם הוא ואלכסנדרוס בנו וארסתובלוס בן בנו. וה"ר יוסף קמחי פירשם בהפך שלקח מקל הנועם כנגד הכהן הגדול לפי ששפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו ונאמר ודעת לנפשך ינעם ושלקח מקל חובלים כנגד המלך שהוא רב החובלים. ואמנם ואכחיד את שלשת הרועים בירח אחד פירש בן גוריון על שררת זרובבל ובני דוד ועל שררת החשמונאים ועל שררת בית הורדוס שכולם ספו תמו מן בלהות בזמן ת"כ שנה שהתמיד בית שני שלקוצרו בעיני הנביא קראם ירח א', ואמר שגדע מקל הנועם על מות זרובבל ונחמיה כי אז נכרתה אהבה והופר הברית אשר היה ביניהם ובין מלכי פרס כשגדע מקל חובלים על מות החשמונאים והפסק ממשלתם. ופירש עוד קח לך כלי רועה אוילי על הורדוס ובניו, ופירש הוי רועי האליל על אגריפס שהביא אספסיאנוס וטיטוס על ירושלם ועל פריצי אותו הדור. והנה בכ"ז ה"ר אברהם הלוי נמשל אחר דעת בן גוריון מאין הפרש כלל. אמנם הראב"ע פירש שלשת הרועים על יהושע כ"ג וכהן משוח מלחמה וכהן משנה או על חגי זכריה ומלאכי אם היה שמתו בירח אחד ולזה נמשך ה"ר יוסף קמחי, ולפי שאחרי מותם נסתלקה הנבואה מישראל לכן נאמר אחריו ותקצר נפשי בהם וגם נפשם בחלה בי. ופירש הרב רבי אברהם בן

עזרא שלשים הכסף על שלשים צדיקים שעלו עם נחמיה או ששמשו בימי נחמיה שלשים כהנים גדולים ופירש גדיעת הנועם על מות זרובבל וגדיעת חובלים על מות נחמיה, האמנם הרב רבי יוסף קמחי פירש גדיעת נועם על מות החשמונאים ואבידת הכהונה, ושאז אמר השם הבו שכרי כלומר שובו בתשובה ושהיתה תשובתם שלשים יום מהאבלות שהתאבלו על הכהן הגדול האחרון שמת, ושאלה הם השלשים כסף שצוה להשליך אל אוצר בית ה' כלומר שנחשב להם אותה תשובה מועטת לצדקה, וגדיעת מקל החובלים היה רמז למות אגריפס המלך האחרון ממלכי הורדוס. והנה ה"ר אברהם הלוי פירש ואומר אליהם הבו שכרי שאמר אחרי גדיעת זרע בית דוד אל הכהנים שהיו מושלים הבו שכרי ועשו עבודתי כראוי, ושהם שקלו שלשים כסף רמז לשלשים שנה שמלכו בני חשמונאי והם מתתיהו אביהם שנה אחד ויהודה שש שנים ושמעון שמנה עשרה שנה ויונתן ששה שנים הרי לך אחד ושלושים חסר שנה אחת לחדשים חסרה וישארו שלשים.

הרי לך מבואר גם כן הדרך השני מהמפרשים שפירשו הפרשה הזאת על בית שני, והנה יתחייבו להם גם כן ספיקות. מהם הראשון שזכרתי על הדרך האחד והוא כי אם היתה זאת מראה נבואיית שראה המקלות והרועה ושלשים הכסף ובית היוצר למה לא זכר בה לשון מראה או ראיתי או לשון אחר מן לשונות המראה. ומהם הספק השני שזכרתי על הדרך הראשון והוא כי אם פשט הפרשה והספור הוא על הש"י שהוא היה הרועה ולוקח המקלות וגודע אותם ושואל השכר ולו נתנו השלשים כסף למה אמר הנביא ויאמר ה' אלי השליכהו אל היוצר וגומר ואומר ואקח את שלשים הכסף ואשליך וגומר וחזר ואמר ואגדע את מקל השני שפירושו על הש"י שהוא גדעו לא הנביא. והספק השלישי שאין ראוי לפרש נועם על זרובבל כי הוא לא מלך בירושלם ולא משל בתוכה אם לא שבנה את הבית ונחמיה בנה חומת העיר אבל לא היה להם ממשלה ולא מלכות ובן גוריון מעיד על זה עצמו, גם אין ראוי לפרש חובלים על הכהנים כי הכהנים בני חשמונאי היו צדיקים וטובים ואיך יוכללו כולם בשם חובלים האיש אחד מהם יחטא ועל כל הכהנים יקצוף, גם אין ראוי לפרש הטעם על הכהנים כי רבים מהם היו מחבלים ובנים משחיתים, ומחבלים אם יפורש על המלכים בבחינת היותם מנהיגים מלשון רב החובל הנה גם מלכו רבים מבני חשמונאי והנהיגו את ישראל וראוי היה גם כן יותר מזאת הבחינה לקוראם חובלים. והספק הרביעי באומרו ואכחיד את שלשת הרועים בירח אחד והוא שבכל אותם מהאופנים אשר פירשום לא נכחדו ולא מתו בירח אחד כי הנה חגי זכריה ומלאכי לא נזכר בכתוב שמתו כולם בירח אחד, וכתב הרד"ק מכאן נלמדהו והוא עושה

מערכה על הדרוש, ויהושע כהן גדול וכהן משוח מלחמה וכהן משנה גם כן מי הגיד להראב"ע שמתו בירח אחד האם ראה אותו בעיניו או מצאו בכתוב: והספק החמישי הוא גם כן בשלשים הכסף שהנה בן גוריון לא פירש בו דבר, ומה שפירש הראב"ע על שלשים צדיקים שעלו עם נחמיה או על שלשים כ"ג ששמשו בימיו כל זה דרך נבואה או רעיון רוח הוא כי לא נזכר כן בכתוב ולמה יקראם שכר ויצוה את הנביא להשליכם אוצר בית ה'. גם פירש הרב רבי יוסף קמחי שעשו תשובה שלשים יום באבלות כהן גדול דברי רוח הם והוא בדה זה מלבו. גם אין לפרש כסף על שלשים שנה שנהגו מתתיהו ובניו כי מה נהיה השכר הזה ולמה יצוה עליו השליכהו אל היוצר עד שבאו הנוצרים לומר שהיו אלה השלשים כסף רומזים לשלשים כסף שלקח יודה איסקריאוטה תלמיד יש"ו כדי למוסרו למיתה בידי הפרושים ושע"ז נאמר השליכהו אל היוצר, ורבים מן התעתועים האלה. על כן אמרתי שגם הדרך הזה לא יתכן בעיני:

ומפני זה חשבתי דרכי ואשיבה רגלי ודעתי להאמן שלא נאמרה הנבואה הזאת כי אם על זמן בית שני שהיה עתיד לבוא, וכדאי הוא יוסף בן גוריון שהיה באותו זמן להסמך עליו בכוונת הנביא כפי מה שקבלו בכללות הנבואה הזאת עם היות שלא נקבל פירושו בחלקי הפרשה מפאת הספקות אשר העירותי. וענין הנבואה וסמיכותה עם מה שלמעלה ממנה הוא כי אחרי שהודיע השם לנביא הטובות שהיו מעותדות לבוא על אנשי בית שני אם ייטיבו דרכיהם באותם הנבואות שפירשתי למעלה, בא הדבור לנביא להודיעו העתיד להיות והוא שהמה לא ייטיבו מעשיהם ולא יזכו אל הטובות ההם אבל בהפך שמלכיהם וכהניהם ושאר העם ירשיעו יותר מאבותיהם באופן שלא די שלא יחזירו בהטבת מעלליהם השכינה והגליות אבל גם יחייבו חורבן וגלות אחר להם. וכפי דעת חכמים ז"ל בפרשת פתח לבנון דלתיך אשר זכרתי באה ענין יותר מבואר כפי הנמשל בשתי הפרשיות יחד. והנה לא רצה הקדוש ברוך הוא להודיע זה לנביא בביאור אבל צוה אותו שיעשה מעשה בפעל ובהקיץ שיהיה הודעה וסימן למה שיהיה בהנהגת ישראל בזמן בית שני, והנה הנביא הבין הכוונה האלהית ולכן שאל עליו פתרון גם שכבר הראהו דברים מזה במה שראה את יהושע הכהן הגדול וגומר ובמראת המגילה עפה והשתים נשים יוצאות וגומר שבזה ראה בית שני והנהגתו בקיצור כמו שפירשתי. ואתה תדע מעניני הנביאים שפעמים היה הקדוש ברוך הוא מצוה אליהם שיעשו מעשים בפעל ובהקיץ והיה מבאר להם למה יצוה אותם המעשים כפי הסימן שהיה בהם, וכמו שצוה לישעיהו (ישעיה כ, ב) לך ופתחת השק מעל מתניך ונעלך תחלוץ מעל רגליך ויעש כן הלוך ערום ויחף וביאר לו טעם המעשה הזה באומרו כאשר הלך עבדי ישעיהו

ערום ויחף שלש שנים אות ומופת על מצרים ועל כוש וגומר, וכן צוה לו שיקרא את בנו הנולד לו מהר שלל חש בז ואמר כי בטרם ידע הנער קרא אבי ואמי ישא את חיל דמשק ואת שלל שומרון וגומר, וכן בירמיה (ירמיה יג, ז) טמינת האזור בפרת והנה נשחת כמו שנזכר שם, וביחזקאל כאלה רבים שהיו דברים נעשים בפעל ובהקיץ וביאורם וטעמם בצדם כמ"ש בס' הושע. ופעמים הי' הש"י מצוה לנביאים שיעשו מעשיהם זרים בחיקם או שלא הי' בהם צורך להיותם ג"כ סימן ורמז למה שיהי' ולא יפרש להם טעם המעשה ההוא לפי שידע שיהי' הדבר מובן בעצמו ולא יצטרך אל פי', וכזה בישעי' (ישעי' ח, א - ב) ויאמר ה' אלי קח לך גליון גדול וכתוב עליו בחרט אנוש למהר שלל חש בז ואעידה לי עדים נאמנים וגו' ולא ביאר לו ה' אז טעם הדבר הזה לפי שהי' ידוע בעצמו, וכן ביחזקא' קח לך לבנה וגו' וחקות עליה עיר את ירושלם ונתת עליה מצור וגו' (יחזקא' ד, א) ולא זכר לו טעם המעשה הזה כי אם מ"ש בסופו אות היא לבית ישראל (שם ג), וכן קח לך חרב חדה תער הגלבים תקחנה לך והעברת על ראשך ועל זקנך וגו' (שם ה, א) ולא זכר לו ענין המעשה הזה על מה יורה כ"א מהדברים שצוה בו, וכאלה רבים שנזכרו המעשים ולא נזכרו הטעמים והסימנים אשר בהם אם להיותם דברים נגלים וידועים בעצמם ואם לכוון והעלמה בטעם ההוא. וכן הענין בזכריה שלא הראה לו הקדוש ברוך הוא כאלו הוא יתברך רועה ישראל היה רועה אותם ועושה כל זה בלבד, אבל הוא יתברך צוה את זכריה רעה את צאן ההרגה שהוא צווי שירעה הנביא אותם בפעל, והנביא לקח המקלות וקרא שמותיהם והכחיד את הרועים ושאל השכר וגדע את המקלות וכמו שיתבאר, ובעבור שהיה כל זה מעשה שעשה הנביא בפעל ובהקיץ במצות השם לכן לא נאמר בו לשון מלשונות המראה אבל בכל פרט ופרט בזה המעשה הפעליי היה סימן ורמז לישראל בענינם.

וראוי שנדע מה הכוונה בצאן ההרגה, והיא לדעתי שיש צאן שבעליהם ישמרהם לעשות פריה וריביה ולהתעשר בהם וכמשחז"ל (חולין פד, ב) למה נקרא שמם עשתרות שמעשרות את בעליהן ויחמלו מפני זה עליהם בנאות דשא ירביצם ועל מי מנוחות ינהלם, ויש צאן שאינו ראוי להולדה אבל הוא ראוי ליהרג בבית המטבחים ולמכור הבשר וכנגד זה אמר רעה את צאן ההרגה שצוה לנביא שיעשה עצמו רועה וירעה אותו צאן, (ה) והוא אומרו אשר קוניהן יהרגון ולא יאשמו כלומר שאין אשם בהריגתם כי לכך קנאן להרגן בבית המטבחים ומוכריהם יאמר ברוך ה' ואעשיר כלומר שהצאן ההוא אינו מעשיר את בעליו כי אין בם תועלת והבעלים עניים תמיד בהיותם עמו ולכן יודו את השם כשימכרום ויאמרו שבהעדרם יהיו עשירים לא במציאותם, והצאן ההוא

שאינו לעזר ולהועיל בהולדה רועיהם לא יחמול עליהם כמו שיחמול על הצאן הפרה ורבה. ואמר כל זה לתת גדר ורושם אמתי לצאן ההרגה. ואפשר גם כן שרמז בקוניהן יהרגון שכל המלכיות המושלות על ישראל ישחיתום כמו שעשו בבל ויון ורומי וגם פרס חשב לעשות, ורמז במוכריהן שהמלכים שהיו עוזרים להם היו נשחתים כי הנה פרעה מפני שנאספו היהודים בארצו בחורבן ראשון הלך נבוכדנצר והחריב את מצרים, ואמר ורועיהם לא יחמול עליהן על מלכיהם שגם הם לא יחמלו עליהן, או שהיה רמז לרועה ישראל יתברך שכן היה רועה ישראל שהם הצאן המעותדים להריגה.

פסוק ו

ולא יחמול עוד על יושבי ארץ ישראל אבל ימציא ויזמין את האדם איש ביד רעהו להורגו רמז בזה לרשעת הפריצים בבית שני או ביד מלכי רומי לרשעת מלכיהם שמה.

פסוק ז

וסיפר הנביא שעשה המעשה הזה בפעל כאשר צוהו השם וזהו וארעה את צאן ההרגה רוצה לומר לקחתי לי לרעות הצאן שהיה מוכן לטבוח ולהרוג, ואומרו לכן עניי הצאן ראוי לפרשו על צדיקי ישראל וחסידיו שהקדוש ברוך הוא בעבור אותן עניי הצאן היה רועה את עמו כמו שהנביא לחמלתו על אותו צאן המוכן לטבח לקח לרעותו, והכתוב מסורס שהודיע הנביא לבעלי הצאן שלא לקח אותו מרעה כי אם להיותו סימן ורמז למה שיהיה בישראל וכאלו אמר עניי הצאן לכן שאמר השם לא אחמול עוד על יושבי הארץ זכר שלקח לו ב' מקלות לרמוז אל שתי ההנהגות שיהיו בבית שני, ממה שאמר שני מקלות מורה שהיו מעץ אחד ולא היו מתחלפות כי אם בהיות אחד מהם נועם ר"ל יפה וטובה וחזקה והשני חובלים מושחתת ומגונה. והיה זה אצלי כולו רמז לכהנים שמשלו בבית שני כי תחילתם היו שלשה בני חשמונאי יהודה ושמעון ויונתן שהיו מעשיהם נועם בגבורה ויראת ה' וכשרון המעשים ולא נקרא אחד מהם בימיו מלך כי אם נגיד או משוח מלחמה וגם הרומיים היו קוראין להם כן כמו שהעיד יוסף בן גוריון, ואחריהם קמו בניהם וזרעם שנקראו מלכים והרשיעו לעשות והם היו חובלים ומחבלים כרמים. והנה לקח משל המקלות לפי שנבחר מטה לוי על ידי מקלו של אהרן הכהן והכהנים הטובים היו כמקלו שהוציא פרח ויצץ ציץ ויגמול שקדים וזהו נועם, אמנם שאר הכהנים החטאים בנפשותם היו חובלים ומשחיתים מבלי תועלת כעץ יבש מבלי שלימות, ואמר שעם שני המקלות ההם רעה את הצאן להגיד שבהיות הכהנים ההם טובים ורעים היתה תמיד השגחת השם על עמו וצאן מרעיתו.

פסוק ח

ואמנם אומרו ואכחיד את שלשת הרועים בירח אחד ענינו שדרך הרועה הגדול שישים תחתיו רועים קטנים לעמוד לשרת, וזכר הנביא שהוא ברעותו את הצאן בזמן ירח אחד שהוא ל' יום בקרוב שם שלשה רועים זה אחר זה והסירם, והיה הנמשל בזה למקל הנועם שזכר ששלשת בני מתתיהו כהן גדול חשמונאי שהם היו הרועים האמתיים ונעימים טובים וישרים שלשתם שמשו ברעות הצאן ההוא ל' שנה ונכחדו בהם, כי יהודה מכב"י שמש ו' שנים ושמעון י"ח ויונתן ו' שנים שהם כולם ל' שנה, ולפי שהשנים נקראים אצלינו ימים על דרך ימים תהיה גאולתו (ויקרא כה, כט) לכן עשה המשל נבואתו בירח אחד שהוא ל' יום, ולא זכר מתתיהו אביהם הזקן כי מפני זקנתו לא היה רועה במלחמה ולא היה בה כי אם שנה אחת, ולא זכר גם כן שאר הבנים שהיו לו לפי שלא נעשו נגידים ולא משלו במלחמה אבל שמשו מתחת ידי אחיהם. ובלבד הג' שזכרתי היו הנגידים והרועים שמשלו באומה והכחידם הרועה הגדול ית' באותו זמן מועט, ואולי ששלשת האחים הנגידים האלה מתו בירח א' אבל לא בשנה אחת כי עם היות שמתו שנים זה אחר זה הנה היתה מיתת כולם באותו ירח על דרך אומרו בחדשה ימצאונה (ירמיה ב, כד). ואחר הכחדתם אמר ותקצר נפשי בהם וגם נפשם בחלה בי ענינו שקצרה נפשם בצאן ההוא וגם הצאן נפשם בחלה ומאסה בו, רומז שאחרי מות שלשת בני מתתיהו התחיל כל בשר להשחית דרכו ומאסו בתורת הש"י והאל מאס במעשיהם, (ט) והוא אומרו לא ארעה אותם ר"ל שאמר כנגד בעלי הצאן לא ארעה עוד את מרעיתכם יהיה מה שיהיה שתמות הצאן אשר תמות והנכחדת שהיא הנגובה תכחד וגומר שרמז בזה למה שעתיד להיות בבית שני מהרציחות והגזלות.

פסוק י

ואמר ואקח את מקלי את נועם ואגדע אותו להגיד שעשה סימן שלא יהיה עוד בהם רועה דומה לאותם בני מתתיהו כי במותם נגדע מקל הנועם שבט מישור מקל תפארה, ובעבור שבני מתתיהו עשו בגבורתם ברית עם העמים והאויבים לשלא יעלו להחלם בהם וזה אם בבני אנטיוכוס ואם עם הרומיים, (יא) לכן אמר שבמותם תופר הברית אשר כרת השם את כל העמים להיות נופלים לפניהם להלחם בם, והסתכל אומרו אחד זה וידעו כן עניי הצאן השומרים אותי כי דבר ה' הוא שכפי המשל יאמר שעניי הצאן החכמים והצדיקים שבישראל היו מביטים במעשי הנביא ויודעים כי דבר ה' הוא שצוהו לעשות כן לרמוז אל העתיד.

פסוק יב

ואמנם ואומר אליהם אם טוב בעיניכם הבו שכרי ענינו שאמר הנביא אל בעלי הצאן אם טוב בעיניכם שאשובה ארעה צאנכם אשמור הבו שכרי שכר הרועה, ואם לא רוצה לומר ואם אין טוב בעיניכם שארעה עוד חדלו מתת לי שום שכר על מה שעבר, והיה בזה רמז למלכי חשמונאי שקמו אחרי בני מתתיהו שהיה אומר להם השם אל תמנעו עבודתי שמרו מצותי וארעה אתכם ואם לא אסתירה פני מכם. וזכר הנביא שבמעשה ובפעל אותם בעלי הצאן שקלו בשכרו שלשים כסף והשם צוהו השליכהו אל היוצר להודיע שהיה בזה סימן שהחשמונאים אשר קמו אחרי בני מתתיה במקום שהיה להם לתת שכר לשם לעבוד עבודתו במצותו הרשיעו לעשות עצמם מלכים מה שלא עשו אבותיהם, וכבר זכרו חכמים ז"ל (אבות פ"ו מ"ו) שהמלכות נקנית בשלשים מעלות והכהונה בעשרים וארבעה מעלות ולכן השלשים כסף אשר שקלו בעלי הצאן היה רמז לשלשים מעלות המלכות שבכוסף וחמדה בלתי ראויה לקחו לעצמם.

פסוק יג

ולכן צוה השם לנביא השליכהו אל היוצר כאילו אמר השלך על ה' שהוא היוצר והבורא האמתי הענין הזה הוא אדר היקר שהוא רמז למלכות אשר יקרתי מעליהם ר"ל אשר יקרתי ומנעתי מהיות עליהם השליכהו אל היוצר כי הוא אלהי המשפט. וזכר הנביא שלעשות רמז וסימן בדבר לקח שלשים הכסף והשליך אותם בית ה' אל היוצר ר"ל לפני יוצר העולם, ואולם השליך ל' הכסף הרומזים אל כתר המלכות בית ה' אל היוצר לרמוז שתוסר המלכות מהחשמונאים ותבוא לידי הורדוס שיהיה יוצר בית המקדש ובונה אותו וזה ענין השליכהו אל היוצר רוצה לומר השלך המלכות אל החצר שהוא רומז אל הורדוס שיזכה הוא לאדר היקר שהוא המלכות אשר יקרתי מעל הכהנים, זהו הנראה לי בענין השלשים כסף והיוצר. וכבר נוכל לומר עוד שזכר הנביא שבעלי הצאן כאשר שאל מאתם הבו שכרי לקחו הדבר כפי פשוטו וישקלו לו השלשים כסף כי כן היה שכר הרועה הגדול, והשם צוהו שלא יקח הכסף ההוא לעצמו אבל ישליכהו אל היוצר כאלו מודיע שהיוצר והבורא הוא הרועה האמתי ומעשה הנביא היה לסימן לא לקחת שכר כרועה ולכן צוהו השם כדי שיתפרסם שמעשהו זה היה כולו משל וסימן להנהגת השם יתברך בהם ולאותם המושלים שימשלו בהם בבית שני מתחת ידו שישליך את הכסף ההוא אל היוצר יתברך, והענין שיהיה מיחס הכסף אליו ויהיה למלאכת בית ה' כי חלילה לנביא לאכול ממנו דבר והוא אומרו אדר היקר אשר יקרתי מעליהם ר"ל השליכהו ויחסוה אל היוצר שהוא האל יתברך ולא שהוא יצטרך אליו כי אם שיהיה

לאדר היקר שהוא בית המקדש שהיו בונים כי להיותו יפה נוף משוש כל הארץ קראו אדר, ובעבור שהיתה שם בבית ראשון השכינה שנסתלקה אמר היקר אשר יקרתי מעליהם כי השכינה היא היקר והוא שם התואר, ומלת אל תשרת בעבור אחרת כאלו אמר השליכהו אל היוצר אל אדר הבית היקר הנכבד ששכן כבודי שם ויקרתי אותו מעליהם בבית שני ובזה הודיעו שלא יזכו כפי מעשיהם לחול השכינה בקרבם.

פסוק יד

וזכר הנביא שעשה ענין הכסף כאשר צוהו השם ושגדע מקלו השני חובלים רומז שמלכות בני חשמונאי תפסק בכללה ויהיה זה להפר את האחוה. וכבר ידעת מדברי בן גוריון שהסיבה שהפסידו בני חשמונאי מלכותם וממשלתם היתה האיבה אשר נתחדשה בין הורקנוס וארסתובלוס בני אלכסנדר הנקרא ינאי המלך באמור כל אחד מהם אני אמלוך שהם הלכו לבקש עזרה מהרומיים על זה להמלכתם ומשם והלאה נשתעבדו ישראל לרומיים והיו אם כן שני האחים ההם לאבן נגף לכל ישראל, ועל זה אמר כאן להפר את האחוה בין יהודה ובין ישראל שהמשיל שנאת שני האחים ההם וקטטתם לקטטת יהודה וישראל בחלוק המלכיות שזה היה באמת סבת כל רעתם וגלותם.

פסוק טו

ואחרי שצוה השם לנביא לעשות מעשה מורה על ממשלת הכהנים בבית שני הטובים והרעים מהם צוהו עוד שיקח כלי רועה אוילי ר"ל כלי הרועה המשוגע והאויל במעשיו, כי כיון שגדע שני המקלות נועם וחובלים הרומזים להנהגת הכהנים הטובים והרעים יקח לו כלי אחר מקל או שבט כרועה אוילי וחסר דעת, ואמר זה רמז וסימן למלכות הורדוס שקם אחרי מלכות החשמונאים, (טז) והוא אומרו כי הנה אנכי מקים רועה בארץ שיהיה כל כך רשעה וגס רוח שהנכחדות מהעדר והם הגנובות לא יפקדם ולא יבקשם הנער לא יבקש רוצה לומר הטלה שהוא הוולד בהולדו לא יבקש לקבצו בזרועו, והצאן הנשברת לא ירפא אותה, והנצבה שהיא העומדת במקומה שלא תוכל ללכת לרעות הוא לא יכלכל אותה שם, הנה אם כן לא יחמול על הצאן בשום דבר אבל בהפך שבשר הבריאה יאכל ופרסיהן יפרק כלומר שישבר במקלו פרסיהן באופן שבסבתו לא יוכלו ללכת, ולפי שהאחרון מבית הורדוס היה אגריפס המלך האחרון שעלה אספסיאנוס וטיטוס על ירושלם (יז) לכן אמר כנגדו הוי רועי האליל כלומר אוי ואבוי לך רועי רוצה לומר המלך הרועה את עמי שאתה אליל כלומר מלך ורועה בשם ולא בגדר ולא בשום תועלת כאלילים האלמים, חרב על זרועו ועל עין ימינו ר"ל שימות הוא

בחרב מבלי מלכות וכמו שאמר זרועו יבוש תיבש שהזרוע הוא רמז למלכות שיפסק ממנו וימות בחרב כי כן היה אגריפס לקחו הרומיים את מלכותו והרגו אספסיאנוס ברומא בחרב, ועל בנו מונבז שהרג עמו והיה אדם חסיד אמר ועין ימינו כהה תכהה לפי שנהרג שם גם כן והיה נכבד מאביו ולכן הראהו עין ימינו. ואפשר שאמר עין ימינו על ירושלם שנחרב כמו שאמר וקמו על מלכות יהודה. והיוצא מזה כולו שברשעת המנהיגים והמונהגים היתה ירושלם לנדה ונחרבה שנית: הנה התבארה הנבואה הזאת והותרה השאלה הששית שהערותי בתחילתה:

ואפשר עוד אצלי לפרש שני המקלות על שתי הממשלות שהיו בבית שני ממשלת הכהנים בני חשמונאי וממשלת בית הורדוס, ולממשלת הכהנים קרא נועם כפי מעשה מתתיהו ובניו ובני בניו ולממשלת מלכי בית הורדוס קרא חובלים. וסיפר מה שקרה למקל נועם אם ראשונה במיתת שלשת הנגידים בני מתתיהו חשמונאי ועליהם אמר ואכחיד את שלשת הרועים כמו שפירשתי, ואח"כ שנכרתו בני חשמונאי ע"י הורדוס ועז"א ואקח את מקלי את נועם ואגדע אותו להפר בריתי כי משם והלאה התחילו הרומיים למשול ביהודה, וסיפר שאמר אל החובלים מלכי בית הורדוס שלקחו הממשלה הבו שכרי כלומר שיעבדו את השם הנכבד ואם לא חדלו שיחדלו מהמלכות, וכפי המשל שהיה מדבר בו אמר וישקלו את שכרי שלשים כסף כי כן היו נותנים לרועה בשכירות שנה אחת. ושהודיע השם הנמשל בזה והוא שהורדוס ירשיע לעשות ולא יעשה עבודה אחרת לש"י כי אם בנין הבית וליפותו בזהב ובכסף כאשר עשה והוא אומרו ויאמר ה' אלי השליכהו אל היוצר אדר היקר אשר יקרתי מעליהם. ובסוף זכר שגדע את מקלו השני את החובלים שהוא רמז לחרבן בית הורדוס ומלכותו שפסקה מזרעו, ולפי שבזמן החרבן רבו הפריצים והופכה האהבה והאחוה בין בני יהודה אלו עם אלו וגם כן בינם ובין בני ישראל אנשי שאר השבטים כהנים ולוים שהיו עמהם לכן אמר להפר את האחוה בין יהודה ובין ישראל. וצוה השם לנביא שיקח עוד כלי רועה אוילי רומז לטיטוס שיבא על ירושלם ויכבשה וירעה אותה לרעה, וכבר זכרו המדקדקים שאויל ואולת הוא ענין כח ועזות דבר בלתי ראוי ולכן קרא לטיטוס רועה אוילי ר"ל חזק ותקיף להרע כמו שביאר הנכחדות לא יפקוד וגומר, ואולי שעליו גם כן אמר הוי רועה האליל כי היה עובד אלילים, ולפי שהיתה אחריתו להכרית אמר עליו חרב על זרועו ועל עין ימינו וגומר.

הנה כפי כל אחד מהדרכים האלה התבארה הנבואה הזאת ויצא לנו מזה כולו ידיעות אמתיות, אם שהנבואה הזאת מקושרת בעניניה כפי צורך הדרוש וענין המאמר ולכן

שערתיה כולה בנבואה אחת עם היות בה דבורים רבים שבאו כל אחד באמירה בפני עצמה, האמנם מפני שנאמרו כולם להכרח הדברים ותשובת המאמרים היו מתאחדים בנבואה אחת. ואם שפרשת המקלות אינה לבד מראה שנראה לנביא כאלו הש"י היה עושה כל זה אלא שהשם צוה לנביא שיעשה כל זה בפעל ובהקיץ להיותו רמז וסימן למה שיהיה בישראל בזמן בית שני והיה הנביא רועה להיותו סימן לרועה ישראל האמתי יתברך, וכן שאר הדברים שזכר כפי מה שפירשתי. וכבר הנחיתיך במעגלי צדק בפירוש הפרשה הזאת באופן שלא יתחייבו אליה על פי דרכי אחת מן הספיקות אשר יפלו על דרכי שאר המפרשים כמו שזכרתי בענינם:

פרק יב

פסוק א

הנבואה הרביעית תחילתה משא דבר ה' על ישראל עד סוף הספר הזה: ויש בה ששה פרשיות. הראשונה, משא דבר ה' על ישראל. השנית, ביום ההוא יגן ה'. השלישית, חרב עורי על רועי. הרביעית, הנה יום בא לה'. החמישית, וזאת תהיה המגפה. הששית, והיה כל הנותר מכל הגוים: ושאלתי בה שש שאלות:

השאלה הראשונה באומרו וגם על יהודה במצור על ירושלם, כ"א היה זה ייעוד רע לאומות שיקבלו עונשם על מה שהרעו והחריבו את ירושלם איך זכר בכללם יהודה, גם שמצד אחד יראה שעל יהודה יהיה המצור מהשמים כמו שאמר גם על יהודה יהיה ומצד אחד יראה מזה הכתוב שיהודה יצור על ירושלם בחרדת האויבים באומרו יהודה יהיה במצור על ירושלם והביאור האחד סותר לביאור האחר:

השאלה השנית באומרו בתחילת הנבואה משא דבר ה' על ישראל ואחר כך לא יזכור דבר מישראל כ"א מיהודה תמיד כמ"ש וגם על יהודה יהיה במצור על ירושלם ואמר ואמרו אלפי יהודה בלבם אמצה לי יושבי ירושלם וגומר ביום ההוא אשים את אלפי יהודה ככיור אש בעצים והושע ה' את אהלי יהודה בראשונה וזולתם, וכאילו לא נאמרה הפקידה הזו כי אם על פקידת בית שני ועל בני יהודה שעלו שמה לא לעתיד לבוא על השבטים שיחזרו:

השאלה השלישית באומרו והיה הנכשל בהם ביום ההוא כדוד וגומר וספדו עליו וספדה הארץ משפחות משפחות ויתר הפסוקים על מה נאמרו, ועל מי נאמר והביטו אלי את אשר דקרו כי רחוק הוא אצלי שאמר על כל אחד מהיהודים והנקלה שבהם שימותו באותה מלחמה כמו שפירשוהו המפרשים כי למה יעשו עליו מספד מר כזה משפחת

בית דוד לבד ונשיהם לבד, והשאר שזכר עד שבאו חכמי הנוצרים לפרש כל זה על יש"ו משיחם שנהרג וראוי להרים מכשול מדרך עמי בפירוש הכתובים על הדרך ההוא:

השאלה הרביעית באומרו ביום ההוא יהיה מקור נפתח לבית דוד וליושבי ירושלם לחטאת ולנדה, כי הנה יראה מזה הכתוב שהוא ייעוד רע ליושבי ירושלם שיהיה ביניהם כטומאת הנדה וסמך לזה אכרית את שמות העצבים מן הארץ והוא המורה שהמקור הנפתח שזכר אינו ייעוד רע:

השאלה החמישית במה שניבא כאן על נביאי השקר ורוח הטומאה שיעביר השם מן הארץ ושאביו ואמו יחזיקו במתנבא להרגו, וזה יקשה כי מיום שנחרב בית המקדש ראשון ונבנה הבית השני נסתלקה הנבואה לא לבד מישראל כי אם גם מכל העולם שלא התפארה עוד אומה ולשון בהיות בה נביאים ונבואה, ואם הנבואה הזאת היא לעתיד לבוא מה צורך לייעוד הזה והלא כבר אין בעולם נביא ואין אדם שיתפאר בנבואה עד שמפני זה חשבו אנשים מפקרים שנאמרה הנבואה הזה על בית שני שתסתלק בה הנבואה ויעודיה מוכיחים שאינו כן ושהיא לעתיד:

השאלה הששית באומרו והיה יום אחד הוא יודע לה' לא יום ולא לילה והיה לעת ערב יהיה אור, כי המאמר הזה יראה שאין בו אפשרות כי אין בזמן אמצעי שלא יהיה יום ולא לילה ובהיותו יום אחד איך יאמר עליו לא יום ולא לילה כי כבר אמר שהוא יום יודע לה' וקראו יום, וגם אומרו והיה לעת ערב יהיה אור הוא הפך הטבע כי השמש בבקר יזרח ויאיר בראשונה לא בערב ואיך ישתנו שם סדרי בראשית: והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות האלה כולם:

הכוונה הכוללת בנבואה הזאת היא לייעד מה שיהיה בסוף הגלות ואחרית הזעם, והוא שקדש ישראל לה' כל אוכליו יאשמו וכל המחריבים אותה ישתו עליה כוס חמת השם ועוצם נקמתו באופן שתהיה ירושלם סף רעל ואבן מעמסה לכל העמים שכל הנוגע בה ילקה לפי שיבא הזמן המיועד והנגזר לפניו יתברך שיאספו הגוים בני אדום על ירושלם, ויבאו עליהם בני מזרח וצפון ותהיה מלחמת ה' ביניהם, ואז ישים השם עיני השגחתו ושמירתו על בני יהודה ויהיו באויביהם ככיור אש בעצים שישרוף ימין ושמאל, ושבאותה מלחמה ימות ויפול שר צבא ישראל ויספדו עליו כל בני ישראל אנשים ונשים ואז יפתח השם בירושלם מקור מים חיים ונבואה עליונה לטהר כל חטאת וכל נדה ויבטלו מן העולם בכל האומות דורשי אמונתם וקדושיהם, ותהיה ההכאה והמפלה כל כך באומות וגם ביהודה שפי שנים בה יכרתו והשלישית יותר בה צרופים כצרוף הכסף ויהיו קדושים דבקים באלקיהם ויתראו בימים ההם, ובאותה מלחמה בהיות היהודים

בצרה ומצוקה רבה נפלאות השם ומופתיו ובעת החשך היותר חזק בצרתם יהיה אור תשועת ה', ומשם והלאה תהיה ירושלם ביישובה ומעמדה והאומות שישארו משם יבואו להשתחוות לפני אדון כל הארץ ויאמינו באלהותו ומי שלא יעשה כן מהם יפול במגפה ובהעצר הגשמים וכמו שיתבאר כל זה בפירוש הכתובים:

משא דבר ה' על ישראל וגומר עד ביום ההוא יגן ה' בעד יושבי ירושלם: ענין הנבואה הזאת הוא שאחרי שזכר בנבואה שלמעלה שברשעת בני בית שני לא זכו לאחת מן הטובות שהיה הקדוש ברוך הוא חפץ לעשות להם לא לנקמת האויבים ולא לקבוץ הגליות ולא לחזרת השכינה ושאר הטובות אבל באו אל חרבן וגלות אחר ביד בני אדום, הודיע הקדוש ברוך הוא לנביא אם אחר זה בשום זמן מן הזמנים יתקיימו הייעודים הטובים ההם שלא נתקיימו בזמן בית שני ואמר לו שעל כל פנים יבא זמן ידוע ומוגבל לפניו יתברך שיתקיימו כל הדברים הטובים אשר דבר על עמו ונחלתו, וזהו אומרו משא דבר ה' על ישראל שהיא הנבואה שבאה לזה הנביא על ישראל ממה שיקרה לו ויהיה עליו לעתיד לבוא בהכרח. והנה הקדים להודעת העתידות האלה אומרו נאם ה' נוטה שמים ויוסד ארץ ויוצר רוח אדם בקרבו לפי שהתכלית האמתי העצמי בגאולה העתידה הוא להשלים את המין האנושי בכללותו, ומפני שהעמים כולם בארצותם לגויהם דתיהם ואמונותיהם שונות כוזבות ואת דתי המלך ה' צבאות אינם עושים ותהי האמת נעדרת בפיהם ובלבותם לכן יברא השם חדשות בארץ להביא מלחמה בין העמים ולהכותם מכה רבה על רוע מעשיהם ואמונתיהם כדי שמתוך הנסים והנפלאות שיעשה בזה האל יתברך יכירו וידעו כל יושבי תבל באמתת אלהותו ויקראו כולם בשמו לעובדו שכם אחד, וזה שאמר נאם ה' שנטה את השמים ויסד הארץ בתחילת הבריאה הנכבדת הזאת ויצר רוח האדם בקרבו ולכבודו בראו כדי שידע ויכיר אמתת אמונתו.

פסוק ב

ומפני זה ישים את ירושלם סף רעל לכל העמים ר"ל כוס התרעלה שכל השותה ממנו ימות כן כל הצובאים על ירושלם יכלו ויתמו אז באפס יד. ויש מפרשים סף רעל לשון סוף ורעל מלשון שממון כמו והברושים הרעלו (נחום ב, ד) יאמר שתהיה ירושלם בעת ההיא סוף החרבן והשממון לכל העמים, ואמנם אומרו וגם על יהודה יהיה במצור פירשו המפרשים שג"כ יהיה על יהודה סוף רעל לפי שהם יבאו ג"כ עם העמים במצור על ירושלם, (ג) ולכן יקבלו שם גם הם צרות רבות ורעות באופן שישים השם את ירושלם אבן מעמסה לכל העמים העולים עליה. ויותר נכון לפרש וגם על יהודה יהיה ר"ל הסף רעל

שזכר יהיה גם כן על יהודה ובי"ת במצור היא בי"ת הסבה כלומר בעבור המצור שיבא על ירושלם ובני יהודה יהיו בה ולכן גם עליהם יעבור כוס, והותרה בזה השאלה הא'. ובעבור שפעמים אחרות עלו העמים על ירושלם לכבשה פעם מבני אדום ופעם מבני ישמעאל והיה נקל הדבר בעיניהם לפי שמיד בבואם עליה היו כובשים אותה, לכן אמר שלא יהיה כן בפעם הזאת כי ישים את ירושלם אבן מאמסה לכל העמים ר"ל אבן כבדה מאד שלא יוכלו לעמוס אותה על כתפיהם ולא יוכלו לכובדה להרים אותה מן הארץ ולכן כל עומסיה שרוט ישרטו שבשרם ובידיהם ישרטו שרטת המעמיסים אותה, והוא דבור המשלי שכל אותם העמים שיבאו לכובשה יספו ויתמו עליה כי תהיה כבדה וקשה עליהם עד מות כמו האדם שיקח על עצמו משא ומעמסה כבדה שלא יוכל להוליכה שיפול תחתיה וימות וזכר איך יהיה הדבר הגדול הזה באומרו ונאספו עליה כל גויי הארץ יגיד שזה יהיה כאשר כל גויי הארץ יאספו לעלות על ירושלם רוצה לומר הנוצרים כדי לכבשה וללקחה להם ואנשי המזרח והצפון מבני הערב להדיחם מן הארץ ובזה האופן אלו כנגד אלו נאספו עליה כל גויי הארץ.

פסוק ד

וביום ההוא באותה מלחמה העצומה אכה כל סוס בתמהון ורוכבו בשגעון ר"ל שלא יעשו אותם הצובאים על ירושלם פעל מסודר במלחמתם לא הם ולא סוסיהם אבל יהיו הסוסים בתמהון לבב מבלי גבורה והרוכבים עליהם כמשוגעים שלא יעשו דבר בשכל כי אם בבהלה מבלי דעת, ועל בית יהודה אפקח עיני שהם היושבים במצור בתוך ירושלם להצילה מידי אויביהם הצרים אותם. ורש"י והראב"ע פירשו על בית יהודה אפקח את עיני שעם היותם באים עם הצובאים על ירושלם ישמרם שלא יבא עליהם הנזק והמכה הזאת אשר תבא על אותם הצובאים. ועוד זכר שיעשה השם נס אחר שכל סוס מאותם הבאים לצבוא על ירושלם יכה בעורון באופן שלא יראה אחד מהם אנה ילך ולאיזה צד ילחם.

פסוק ה

ומפני שאלופי יהודה והם השרים והסגנים שבאומה יראו יד ה' הויה באויביהם והם נצולים ממנה יאמרו בלבם אצבע אלקים הוא ויבקשו מיושבי ירושלם בתפלה וצעקה לאלקיהם, כי גם בהיות ירושלם חרבות תהיה השגחת הש"י בה והתפלה שיתפללו שם ישמע השמים, וזהו אמצה לי ירושלם בה' צבאות אלקיהם ר"ל שבכל אחד מהנכבדים אשר בכל ערי יהודה יאמר אמצה לי אמצה בעבורי והתחזק אתה יושב ירושלם בה'

להתפלל בעדי. והרד"ק פירש אמצה לי דבר אומץ וחוזק להם ליושבי ירושלם ואינו נכון בפשט הכתוב.

פסוק ו

והשם מבטיחם שביום ההוא לא יצטרכו לתפלות יושבי ירושלם כי הוא אלקינו מעצמו ורצונו ישים את אלופי יהודה ככיור אש בעצים ר"ל כמדורת אש גדולה כשישימו אותה על העצים, כי כיור מלשון כירים, וכן יהיו כלפיד אש כשיבער בעמיר כן אלופי יהודה יכו על ימין ועל שמאל את כל העמים הבאים עליהם והעומדים סביב להם באופן שתשב ירושלם עוד תחתיה שלא יכבשוה עוד העמים ולא יחריבוה כמו שחשבו לעשות. והנה אמר וישבה ירושלם עוד תחתיה בירושלם שיראה כפל ומותר אומרו שנית בירושלם לרמוז על ענין אמתי אספרהו לך פה וכבר העירותיך עליו, והוא שירושלם כאשר החריבה טיטוס וחיילי רומי הפילו לארץ חומותיה וכל בתיה השחיתו ונותרה שממה כשדה לא תעבד ואחר כך הקיסר אדריינוס צוה לבנות אותה ירושלם שהיום הזה קיימת אבל לא נבנית באותו מקום עצמו שהיתה בראשונה, והראיה לך על זה שהנה כשנתלה ונקבר יש"ו ידוע הוא שמקום קבורתו היה חוץ לעיר ירושלם כשאר בתי הקברות שהיו כולם חוץ לעיר מפני הטומאה, וכן הדין שמוציאין את המומתין בבית דין וזה שאמר (ויקרא כד, יד) הוצא את המקלל אל מחוץ למחנה, וכתב הרמב"ם בהלכות סנהדרין שהיו מרחיקין אותם מן העיר שש מילין ושם נתלה אם כן ושם נקבר שהרוגי בית דין לא היו קוברים בבתי הקברות הנהוגין, ובבניין אשר נעשה במצות אדריינוס נמצא קברו באמצע העיר והוא מה שיוכיח שנבנית העיר הזאת במקום הבתי קברות המתים שהיו בראשונה ולא במקומה הראשון, ובעבור שאמר כאן וישבה ירושלם עוד תחתיה הוצרך הנביא לומר שנית בירושלם להודיע שלא תשאר העיר ויישובה במקום אשר היא עתה שאינו המקום האמתי כי אם בירושלם רוצה לומר במקום ירושלם הראשון.

פסוק ז

והודיע השם לנביא שאז יושיע ה' את אהלי יהודה בראשונה והם בני יהודה היושבים בערים קודם תשועת ירושלם, למען לא תגדל תפארת בית דוד ותפארת יושב ירושלם על בני יהודה כי מפני היות בית דוד מבפנים בירושלם אם היו הם נושעים בתחילה היו מתפארים על בני יהודה שמחוץ באומרם שעל ידם וגבורתם היתה התשועה אמנם בהיות התשועה הראשונה על אנשי יהודה אשר מחוץ לא תגדל תפארת יושבי ירושלם עליהם. והענין שתהיה התחלת המלחמה מחוץ קודם שיצאו אנשי ירושלם ויצא ה' ונלחם בגוים ההם, ובני יהודה אשר בערים וחצי העם שכבר יצא בגולה מן העיר

כמו שיזכור יתאמצו להנקם מאויביהם ואז יבאו יושבי ירושלם ג"כ ובזה האופן תהיה התחלת התשועה בראשונה ליושבי הערים ואחר כך תבא התשועה לבני העיר. והרב אברהם בן עזרא פירש והושיע ה' את אהלי יהודה על הבאים עם האויבים שכן דרך המחנות לשכון באהלים כי הם כשיראו במפלת העמים יתחילו ללחום בהם ושעל זה אמר למעלה ואכלו על ימין ועל שמאל, ואחר כך יצאו יושבי ירושלם ויכו גם כן בהם ובזה הדרך תהיה התשועה לאלפי יהודה בראשונה ותשועת ירושלם אחריה. וכפי תוכן הענין יראה לי שבבוא אנשי המזרח והצפון להלחם על הנוצרים תהיה ראשונה מלחמתם בסוף ארץ יהודה בהכנסם לארץ עם הנוצרים המתפשטים בכל הארץ, ולפי שתהיה שמה נקמת השם בהם והיהודים הפרזים היושבים בערי הפרזות יצאו למלחמה ההיא ויכו באויביהם כרצונם ואחר כך תתפשט עוד המלחמה עד ירושלם לכן אמר שיושיע ה' ראשונה את אהלי יהודה. והשם הזה שבא בדברי זכריה ר"ל אלופי יהודה הוא בלתי נהוג בדברי שאר הנביאים, ואחשוב שקראם כן לרמוז על מיעוטם שלא יהיו מהם רבבות כי נשארו מעט מהרבה בגלותם ולכן קראם אלופי יהודה כאילו אמר שרי אלופי יהודה. והנה בית דוד שזכר כאן פירשוהו המפרשים על זרע בית דוד ומשפחתו. וכתב הראב"ע בית דוד עד היום בעיר בגדאד עיר מלכות ישמעאל והם ראשי הגולה משפחה רבה ולהם ספר היחס משנים קדמוניות, ואמת הוא כי שם ישבו כסאות למשפט כסאות לבית דוד וכמו שכתב רבי בנימין במסעותיו שראה אותם שם, אבל לא כתב שהיו משפחה רבה כי אם אנשים מיוחדים, וגם בספרד בחרבן בית ראשון כתב הרב רבי יצחק בן גיא' שבאו שתי משפחות מבית דוד האחת משפחת בני דאוד שנתישבה באלוסנ"א ומשפחת בני אברבניאל שנתישבה בשיבילי"א וממנה אלפי הדל. אבל אין ראוי לפרש למען לא תגדל תפארת בית דוד ותפארת יושבי ירושלם על זה כי לא יהיו זרע דוד כל כך רבים שיהיו עיקר המלחמה ואולי שלא יהיו בקרב ירושלם כולם. ולכן אחשוב שלא אמר בית דוד כי אם על יושבי ירושלם אותם שהיו משבט יהודה ומלכותו, כי לפי שדוד לכד את ציון וירושלם נקראת ירושלם בית דוד ולכן אמר עוד ותפארת יושב ירושלם שהוא רמז לשאר השבטים היושבים שמה, ובעבור זה נאמר אח"ז משפחת בית דוד שהוא שם נאמר על זרעו ומשפחתו בייחוד אבל בית דוד בלבד ראוי לפרשו במקום הזה על כל יושב ירושלם משבט יהודה, וכמוהו ביום ההוא יהיה מקור נפתח לבית דוד וליושבי ירושלם וגומר כי תמיד יזכור יושבי ירושלם סמוך לבית דוד כאלו אמר לשבט יהודה ולשאר השבטים. והנה זכר כל זה ביהודה ולא בישראל עם היות תחילת הנבואה משא דבר ה' על ישראל לפי שביהודה בחר ה' לנגיד ובחלוק המלכיות נעשה ונקרא המלכות

ההוא שלא היה מזרעו שבט יהודה מלכות ישראל, אבל בשוב המלכות כולו לאחדותו יקרא כולו בית יהודה ואלופי יהודה ולהיות ירושלם ראש המלכות כולו זכר בלבד את יושבי ירושלם ובה נכלל המלכות והשבטים כולם והותרה בזה השאלה השנית:

פסוק ח

ביום ההוא יגן ה' בעד יושב ירושלם וגומר עד הנה יום בא לה': יאמר שבבוא המלחמה לפני שערי ירושלם יצאו יושבי ירושלם להלחם באויביהם ולהנקם במרשיעיהם ויגן ה' עליהם לשומרם מידי אויב, ואמנם אומרו והיה הנכשל בהם ביום ההוא כדוד ובית דוד כאלקים כמלאך ה' לפניהם פירשו המפרשים שהחלש והנכשל שיהיה בהם יהיה כדוד שהיה גבור החיל ואיש מלחמה ובית דוד שהוא שם לאנשי משפחתו יהיו כאלקים כמו שתרגם יונתן כרברבין. והרב רבי אברהם בן עזרא פירש כמלאכי עליון, וכן פירש כמלאך ה' לפניהם במלחמה וכן והביטו אלי את אשר דקרו, ופירש רש"י והרד"ק שאם יזדמן שידקרו האומות אחד מבני ישראל במלחמה אף שיהיה הקטן שבהם ישאו עליו ישראל עיניהם למרום ויספדו עליו, וכן דרשו חכמים זכרונם לברכה והיה הנכשל בהם כדוד זהו שאמר הכתוב ראשך עליך ככרמל (שיר השירים ז, ו) אמר הקב"ה הראשים שבכם חביבין עלי כאליהו שעלה לראש הכרמל, ודלת ראשך כארגמן (שם) הדלים שבכם חביבין עלי כדוד שנאמר והיה הנכשל בהם ביום ההוא כדוד. ויותר נכון לפרשו על משיח בן יוסף כמו שפירשו רז"ל במסכת סוכה (נב, א) לפי שהוא יהיה איש גבור חיל משבט יוסף ויהיה שר צבא ה' באותה מלחמה בראשונה והוא ימות באותה מלחמה. וביאר הנביא שלא תהיה מיתתו על חטא ולא גם כן מפני חולשתו כי לא קראו נכשל כי אם בעבור שיפול וימות שם ע"ד וכשל עוזר (ישעיה לא, ג), כי אותו המשיח שיהיה נכשל ונהרג בהם ביום ההוא יהיה בענין השלמות כדוד שהיה איש ירא את ה' במצותיו חפץ מאד ויהיה גבור ואיש מלחמה כמוהו, וגם יושבי ירושלם היוצאים אתו לאותם מלחמה לא יהיו רעים וחטאים לשיחשוב שבפשעם מת משיחם כי הם יהיו כאלקים ר"ל כמלאכי עליון הקדושים, וגם לא יהיה זה לחולשתם כי הם יהיו כמלאך ה' לפניהם כלומר שיכו ויהרגו באויביהם כמו אותו מלאך האלקים שהכה במחנה סנחריב, ומזה תבין שלא אמר כאן ובית דוד כאלקים על משפחתו כי אם על בני יהודה יושבי ירושלם כמו שפירשתי.

פסוק י

וכן אומרו ושפכתי על בית דוד ועל יושבי ירושלם רוח חן ותחנונים ואמר על בני יהודה שהם כולם נקראים בית דוד, ועל השאר השבטים שנכללו ביושבי ירושלם אמר ויושבי

ירושלם, וזכר שיהיה יקר בעיני ה' המותה לאותו חסיד עד שבעבור זה יבקש דרכים להשמיד את כל הגוים רוצה לומר שכאשר ימות משיח בן יוסף במלחמה יחרה אף ה' וקנאתו בגוים ההם ולכן יסבב סבות ביניהם להתחזק מלחמתם כדי להומם ולאבדם, וכן יהיה ששם יהיו נשמדים רובם והשלישית יותרו בה רובו ככולו, ויסייע לזה שישפוך השם עליהם רוח חן ותחנונים כלומר שיתן בלבם להתפלל ולהתחנן לפניו על מות אותו צדיק וישאו עיניהם למרום ויביטו אליו יתברך על אותו שלם שידקרוהו האויבים ויאמרו לפניו יתברך רוח אפנו משיח ה' נלכד בשחיתותם של האויבים אשר אמרנו בצלו נחיה בגוים וספדו עליו כמספד על הבן היחיד לאביו.

פסוק יא

וכמו שיאמר האדם על בנו הבכור שימות ויגדל המספד עליו בירושלם כמספד הדדרמון בבקעת מגדון שהיה מספד גדול מפורסם ביניהם בימים הקדמונים. ויונתן הבין שאין ענין להדדרמון בבקעת מגדון ולכן פירש שהם שני הספדים האחד כמספד אחאב בר עמרי דקטל יתיה הדרמון בר טברמון, והאחד כמספד יאשיהו בן אמון דקטליה פרעה חגירא בבקעת מגדון שנאמר ויקונן ירמיהו ויאמרו כל השרים והשרות בקינותיהם וכן דרשוהו בפ"ק דמגילה (דף ג' ע"א).

פסוק יב

וזכר הכתוב שעם היות המשיח הנהרג ההוא משבט אפרים בן יוסף הנה יספדו עליו משפחת בית דוד כאלו היה אחיהם ממש, לפי שלא יהיה אז ביניהם לא קנאה ולא איבה כי אם אהבה עצומה ולכן משפחת בית דוד ויושבי ירושלם כולם יספדו עליו כאלו היה בן יחיד ובכור לכל אחד מהם וכן אמר שיספדו עליו משפחת בית נתן (יג) ומשפחת בית לוי ומשפחת השמעי. ורש"י כתב שבית נתן הוא מבני דוד שנאמר שמוע ושובב ונתן (דברי הימים א יד, ד) וכן השמעי הוא שמוע ובית לוי הוא הכהנים והלוים כאילו אמר שכתר מלכות וכתר הכהונה שני בני היצהרי ספדו עליו, וזכר ראשונה משפחת בית דוד בכלל ואחר כך פרט כל אחד מבניו שכולם יספדו עליו, וכן בית הלוי, ואולי ראה הנביא בזכות ושלימות נבואתו שבימים ההם יהיו בירושלם מזרע בית דוד ומשפחתו וגם כן מבית לוי הכהנים והלוים וגם כן משבט שמעון השמעי ומשבט אשר ראה נתן מפני שנאמר בו והוא יתן מעדני מלך (בראשית מט, כ) כאילו היו אלה המשפחות היותר יקרות שיהיו שמה.

פסוק יד

וכנגד שאר השבטים אמר כל המשפחות הנשארות, ואמר שיספדו האנשים בפני עצמם והנשים בפני עצמן אם משום צניעות ואם מפני שאין הספד הנשים כמספד האנשים. ואמר כל כך בביאור ובאורך ענין ההספד הה להגיד שכבוד יעשו לו במותו והוי אדון יספדו לו ולא יהיה ענינו כמתים במלחמתם שלא יספדום כראוי והותרה עם מה שפירשתי השאלה השלישית. ומיתת משיח בן יוסף אין ראוי שיחשוב אדם שתהיה מקרית אלא בהשגחת השם שכדי שתחזור המלוכה לזרע דוד ימות משיח בן יוסף במלחמה באופן שיאמרו ישראל הלא על כי לקח לו כתר המלוכה בהיותו משבט אפרים נהרג ולכן ישובו ויבקשו את ה' אלקיהם ואת דוד מלכם. ואפשר לפרש שלא יהיה המספד הזה על אותו הנכשל והנהרג כי אם שיספדו על צרתם בראותם שאויביהם באים לכבוש את הארץ ולהחריבם ושעל זה אמר ביום ההוא יגדל המספד בירושלם וגו' שהוא בראות' שהאויבים שות שתו השערה והוא היותר נכון בעיני:

פרק יג

פסוק א

ואמנם אומרו ביום ההוא יהיה מקור נפתח וגומר פירשוהו המפרשים כמשמעו וכן הוא דעת חכמים ז"ל שלעתיד לבוא יצאו מים חיים מירושלם ויהיה מקורו בבית המלך המשיח ואז לא יצטרכו לצאת חוץ מן העיר להטבל למי חטאת או לנדה זבה ששניהם צריכים מים חיים כמו שהיה בימים הראשונים שלא היו מים חיים בתוך ירושלם. וכבר נתתי טעם בנס הזה בסוף ספר יואל בפסוק (יואל ד, יח) ומעין מבית ה' יצא. האמנם יונתן פירשו בדרך רוחני ואמר בעידנא ההיא אולפן אוריתא גלי כמבועין דמיין לבית דוד כלומר שיהיה ענין המים האלה רמז לתורה ולאמונות האמתיות שיצאו מירושלם וממלך המשיח וכמו שאמר (ישעיה ב, ג) כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם. וכפי' זה נראה לי לפרש לחטאת ולנדה שתהיה הלמ"ד משמשת בלשון תמורה, וכבר זכרו המדקדקים השמוש הזה ללמ"ד והביאו ממנו ותהי להם הלבנה לאבן והחמר היה להם לחמר (בראשית יא, ג), ואמר הכתוב שבמקום שהיתה ירושלם לחטאת ולנדה כדבר הטמא והגרוע בקרב העמים כמו שאמר המקונן (איכה א, ח) חטא חטאה ירושלם על כן לנדה היתה תמורת זה תהיה בזמן תשועתה מקור נפתח לטהר את כל העולם בתורתה ואמונותיה, (ב) לפי שביום והזמן ההוא אמר השם שיכרית את שמות העצבים מן הארץ ולא אמר זה על ישראל כי אם על האומות כולם שהאלילים כרות יכרתון ויעלו אל הר

ה' ללמוד תורה ואמונות אמתיות, וכלל בזה שיסירו מירושלם בתי העצבים שעשו שם הערלים אם בקבורת משיחם ואם בהר ציון שהכל יבוטל ביטול גמור ובזה האופן תהיה ירושלם מקור נפתח שיצא משם דעת ויראת ה' לכל בני העולם והותרה בזה השאלה הרביעית.

ואמנם אומרו וגם את הנביאים ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ ושאר הפסוקים שאמר בעניני הנביאים הנה המפרשים פירשו שיעביר השם יתברך בזמן ההוא מהארץ נביאי השקר כמו שהיו בזמן בית ראשון, ואת רוח הטומאה גם כן שהוא יצר הרע, ועל נביאי אומתינו פירשו יבושו הנביאים איש מחזיונו, ופירשו למען כחש למען יכחש שהוא נביא כי יאמר לא נביא אנכי אלא עובד אדמה או רועה מקנה ושזהו אומרו כי אדם הקנני שהוא מלשון מקנה, ולדעת הראב"ע מלשון קנין כלומר אדם הנחילני אדמה ומנעורי עבדתיה. ואמרו ששאלת מה המכות האלה בין ידיך ענינו מורה שאביך ואמך הכוך מפני שהיית מתנבא ושהוא משיב אינו כן אבל הוכתי בית מאהבי המלמדים אותי עבודת האדמה, ולפי שלא עמלתי בה כראוי הכוני פצעוני או הוכתי שמה בדרך שחוק כי מפני שאז ישפוך השם את רוחו על בני ישראל לא ירים איש את ראשו להנבא לשקר וכזב.

ופירשו חרב עורי על רועי ועל גבר עמיתי אם על אדום שהפקידו הקדוש ברוך הוא על צאנו בגלות והוא דרך רש"י, ואם על כל מלך ממלכי הגוים שהוא הרועה את עמו לדעת הראב"ע. אבל הפירוש הזה בכללותו כפי הוראת הכתובים הוא רחוק מאד מדעתי אם היתה הנבואה הזאת לעתיד כמו שהסכימו עליו המפרשים, וגם הרב רבי אברהם בן עזרא הודה בו לפי שאחרי שנסתלקה הנבואה מישראל לא התפארה אומה מהאומות שהיו בה נביאים ועל מה אמר אם כן יבושו הנביאים איש מחזיונו ואיך ינבא זכריה על מה שהיה דבר בטל אלפים שנה קודם הגאולה ומה לנו אם נביאי מקדש ראשון שכבר ספו תמו מן בלהות זה כמה שנים, ועוד כי איך יכחשו נביאי השקר מה שהיה גלוי ומפורסם לכל ואיך יאמר הנביא המפורסם שהיה עובד אדמה ורועה צאן, ופירש הקנני מלשון מקנה הוא זר מאד, גם אשר הוכתי בית מאהבי בלתי סובל פירושם כי למה לא אמר אשר הכוני מאהבי. גם לפרש רועי וגבר עמיתי על אדום או על מלך ממלכי הגוים הוא קשה להאמינו. ומפני זה כולו נראה לי שלא נאמרו הפסוקים האלה כי אם על כתות הדרשנים מבני אדום האומרים שיחול עליהם בעת עבודתם רוח הקודש והם הנקראים נביאים מגזרת ניב שפתים (ישעיה נז, יט) כלומר מדברים, גם בבני ישמעאל נמצאים היום אנשים מתקדשים ומטהרים ומתבודדים ואומרים שידבר השם עמהם ועושים הם

בעצמם פצע וחבורה ומכה טריה לסגף גופם, ועל אלו ואלו אחרי אומרו אכרית את שמות העצבים מן הארץ אמר וגם את הנביאים ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ שקרא נביאים כתות הדרשנים המדברים האומרים שחל עליהם בעת דבורם ודרשתם רוח הקודש וגם על קדושי הישמעאלים המתבודדים ומתנבאים ויתגודדו כמשפטם (ג) על כולם אמר שיבטלו מן העולם מבין האומות ההם עד שכאשר ינבא וידרוש ברבים אחד מהם כדרכו יאמרו לו אביו ואמו הקרובים אליו לא תחיה ודקרוהו באמרם שקר דברת בשם ה' רוצה לומר כל מה שאמרת ודברת מהאמונות והדעות הם שקר וכזב שכל כך יהיו אוהבי השם הנכבד ודבקים באמתת נבואתו שלא יחמלו אבות על בניהם כשידברו בשם אלקים אחרים.

פסוק ד

וכנגד המתקדשים והמטהרים מהישמעאלים ופרושיהם אמר יבושו הנביאים איש מחזיונו בהנבא אותו ולא ילבשו עוד אדרת שער לסגף גופם למען כחש רוצה לומר כדי שיהיו כחושים ויבשים כי תכלית אלה המשוגעים הוא לעשות באופן שיהיו כחושים ורזים וזה להורות שענו בצום נפשם ותפלתם על חיקם תשוב, (ה) ואז בראותם שהתפרסם שקרותם וזיופם יאמרו לא נביא אנכי איש עובד אדמה אנכי כלומר איני רוצה להיות עוד נביא ודרשן וקדוש ששוא ודבר כזב הוא אבל אהיה עובד אדמה, ואם תשאלוני ולמה הייתי אם כן נביא עד כה הנה הוא לפי שאדם הקנני ולמדני הקנין הזה מנעורי ואני עתה מתחרט ממנו.

פסוק ו

וכאשר ישאלוהו ויאמרו אליו מה המכות האלה בין ידיך שהם מורות שאתה גם עתה מכה עצמך כדרך הפרושים המתגודדים, הוא ישיב אשר הוכתי בית מאהבי ורמז בזה לבתי אליליהם ששם בזמן שהיה נביא ופרוש היה מקבל אותם המכות לא עתה, וקראם מאהבי על דרך אלכה אחרי מאהבי (הושע ב, ז) וזה כולו כאדם מפרסם גנותו ומגלה חרפתו בקהל בהתחרטו ממנו.

והרב רבי דוד קמחי בשם אביו פירש הענין הזה לתחיית המתים שנביאי האומות שהטעו לאדום וישמעאל יקומו ויבושו איש מחזיונו ויכחשו בה ולא ילבשו עוד אדרת שער כמנהגם שהיה ללבוש שקים כאנשים פרושים. ונכון הוא בעיני אבל סגנון הפסוקים והיה כי ינבא איש עוד ואמרו אליו אביו ואמו וגומר ואמר לא נביא אנכי איש עובד אדמה אנכי וגומר ואמר אליו מה המכות האלה וגומר בלתי מסכים כפי ענינו.

פסוק ז

ואמנם אומרו חרב עורי על רועי ועל גבר עמיתי נראה לי לפרשו באחד משלשה פנים. האחד כי לפי שאמר שנביאי הגוים וקדושיו ופרושיו יאמרו ששקר נחלו ושהם רוצים להיות עובדי אדמה או רועי צאן כפי מה שפרש"י במלת הקנני מלשון מקנה, לכן אמר השם כנגד אותו הנביא שרוצה לעשות עצמו רועה חרב עורי על רועי רוצה לומר חרב תבוא על הרועה הזה שבראשונה היה בעיניו גבר עמיתי קרוב אלי ודבק בי ועתה עושה עצמו רועה, חרב יבוא עליו באופן שתפוצינה הצאן שהוא היה רועה בזמן נבואתו ופרישותו, והתבונן אומרו והשיבותי ידי על הצוערים שראוי שיפורש כפי זה הדרך על כומרי אדום הדורשים להם אמונתם וכזביהם והם עצמם נקראים אצלם צעירים להורות על ענוותנותם ושפלותם כי בעבור שאלה חטאו והחטיאו את אחרים בלמודם ודרשותיהם אמר השם שישיב ידו ומכותם עליהם: והאופן השני מהפירוש והוא היותר נכון בעיני הוא שאמר רועי על נביא הישמעאלים הנקרא אצלם מחמד שאומרים ששלחו השם בעולם לרעות את צאנו בני אדם, ושאמר גבר עמיתי על יש"ו הנוצרים שכפי מחשבת בני אדום ואמונתם הוא היה בן האל עצם מעצמיו ולכן קראו גבר עמיתי כפי דבריהם, וכינה את אומות אדום בשם משיחם שהיה גבר עמיתו של הקדוש ברוך הוא וכן כינה את אומת ישמעאל בשם נביאם הרועה אותם, ולפי שמפלת בני ישמעאל לא תהיה במלחמה העתידה כל כך עצומה כמפלת בני אדום לפי שמן הישמעאלים ימלטו רבים כמו שאמר (ישעיה סו, יט) ושלחתי מהם פליטים אל הגוים אבל מבני אדום אמר עובדיה (עובדיה א, ח) ולא יהיה שריד לבית עשו, לכן אמר כנגד אומת ישמעאל הך את הרועה ותפוצינה הצאן, וכנגד בני אדום שהמעיטו את ישראל בגלות אמר והשיבותי ידי על הצוערים שהוא מלשון צער רוצה לומר על הממעטים ומצערים את עמי, או שקראם צעירים לפי שישארו מהם מעט מזער.

פסוק ח

ועל אלו ואלו אמר והיה בכל הארץ נאם ה' פי שנים בה יכרתו יגועו ר"ל ששני שלישים מהם יכרתו ויגועו במלחמה ובדבר, והשלישית כלומר החלק השלישי מהם יותר בה והם יהיו הצדיקים שבהם, ויראה שרוב הנכרתים והגועים יהיו מבני אדום ורוב הנשארים יהיו מבני ישמעאל כפי מה שיורו עליו שאר דברי הנביאים. וזכר שאותו חלק השלישי הנשאר מכל האומות יבחנהו ויצרפהו השם בצרות וענויים להסיר מקרבם האמונות הכוזבות שהיו מאמינים מקדם כמו שצורפין את הכסף ובוחנין את הזהב להסיר ממנו כל סיג וכל חלודה, ואחרי אותו מצרף ובחינה יקבלו על עצמם אמונת

השם הנכבד ועל זה אמר הוא יקרא בשמי ואני אענה ר"ל שאז הם יקראו את השם והוא יענה אותם בברכות שמים מעל ובברכות תהום רובצת תחת עד שהוא יתברך יחשבם לעמו להיותם מעשה ידו וקוראים בשמו, והגוי ההוא יאמר שהקדוש ברוך הוא אלהיו ולא יעבוד לאל אחר:

והפן השלישי מהפירוש הוא שאמר רועי וגבר עמיתי על משיח בן יוסף, ומפני שיהרג במלחמות האומות כמו שנזכר למעלה לכן ישנן השם ברק חניתו על האומות לנקום נקמתו ולזה אמר חרב עורי כאילו השם קורא לחרב ולנקמה שיעיר ויעוררו על האויבים בסבת הרגם משיח בן יוסף שהיה רועה צאן השם והיה כפי צדקתו ושלימותו גבר עמיתו, וכיון שהגוים הרגו את הרועה תבא חרב ה' ותכה את הרועה ר"ל כל רועה ורועה מהאומות ומלכיהם כי על הריגת אותו רועה ישראל יהרג כל רועה מהגוים ההם, ותפוצינה הצאן כי במות הרועים שלהם כל הצאן והם האומות אשר תחתיהם לא תהיה להם תקומה, וזכר שיד השם ומכתו תבא בעצם וראשונה על האומות והעמים שהיו מצערים ומציקים לישראל בגלותם כי לפי מה שעשו לישראל כן תבא עליהם צרה וצוקה והוא אומרו והשיבותי ידי על הצוערים, ומפני שהמלחמה ההיא תהיה על אדמת הקודש בין הנוצרים בני אדום ואנשי המזרח והצפון בני ישמעאל כמו שזכרתי פעמים, ויהיו שמה גם כן עדת בני ישראל שהם אם כן שלש כתות מהאמונות אדום וישמעאל וישראל שבהם נכללים רוב גויי הארצות, לכן אמר והיה בכל הארץ ר"ל בכל ארץ ישראל ששם יתקבצו למלחמה פי שנים ר"ל שתי אומות יכרתו ויגועו, ואולי אמר יכרתו על כת הישמעאלים שתכרת הממשלה שהיה להם על אדמת הקודש ועל בני אדום אמר יגועו לפי שהם יפלו וימותו כולם באותה מלחמה ובמגפה אשר יגוף ה', והשלישית יותר בה שהיא אומת ישראל שבערך שתי האומות האחרות תהיה היא שלישית והם יותרו בארץ ההיא וירשוה, וגם להם יצרוף השם כצרוף את הכסף וכן יסיר מתוכם המורדים והפושעים כמו שאמר יחזקאל וברותי מכם וגומר.

פסוק ט

ועל הצרות שסבלו אז אמר והבאתי את השלישית באש כי הוא כאש מצרף, וכבר דרשו בזה הדרך הכתוב הזה בתנחומא (שופטים ט) אמרו והשלישית יותר בה אלו ישראל שהם בני שלשה אבות בני יעקב שהוא שלישי לאבות, דבר אחר שאין מתישבין בארצם אלא בגאולה שלישית גאולה ראשונה זו יציאת מצרים גאולה שנית זו גאולת עזרא גאולה שלישית אין לה הפסק, ועל ישראל עצמו אמר והבאתי את השלישית באש שהוא רמז לצרות העצומות שיסבלו אחרי הנבואה הזאת בגלותם הארוך וגם בזמן קבוץ הגליות

וחבלי המשיח וזהו אמרו כאן וצרפתים כצרוף את הכסף ובחנתים כבחון את הזהב, עד שישראל ישוב אל אלהיו וזה אומרו הוא יקרא בשמי ואני אענה אותו אמרתי עמי הוא והוא יאמר ה' אלהי. הנה התבארה הפרשה הזאת על בוריה והותרה השאלה החמישית:

פרק יד

פסוק א

הנה יום בא לה' וחולק שללך בקרבך וגומר עד והיה ביום ההוא יצאו מים חיים: המפרשים פירשו הנבואה הזאת על מלחמת גוג ומגוג כמו אותה נבואה שניבא עליה יחזקאל וגם אני אודה להם בזה, אבל מה תהיה ענין אותה מלחמה בזה יתחלף דעתי מאד מדעתם כמו שהודעתיך פעמים רבות, כי הם חשבו שיבוא גוג ומגוג שהוא עם עצום ורב וחזק מאד אשר בצד הצפוני המזרח להלחם על ישראל אחר גאולתם כשישמע שיתקבצו הגליות, ושיעשה הש"י זה לצרף את השלישית שהם בני ישראל אשר ישארו בה, ואני כבר בארתי שאין הדבר בעיני כן אלא שהקדוש ברוך הוא באחרית הזעם וקץ הגלות יעיר את לבב בני אדום לעלות על ירושלם לכבשה ויעיר ג"כ את גוג ומגוג השוכנים בירכתי צפון וגם את שאר האומות השוכנות לצד מזרח לבוא על הנוצרים הערלים ההם בני אדום להחרימם ולהדיחם מן הארץ, ועל זה תהיה ביניהם מלחמה עצומה וזהו יום ה' המיועד בדברי הנביאים ואין תכליתו כי אם לתת נקמת ה' באדום בעצם וראשונה וגם בשאר האומות אשר החריבו את ארץ ישראל וגלו את השבטים במקום הרשע שמה יהיה המשפט. וראיתי בדבריהם ז"ל (מדרש תהלים (באבער) קיט, ב) שאמר שלשה פעמים בא גוג ומגוג על ירושלם ובשלישית הם באין ועולים לירושלם והם עולין ליהודה ומכתיבין מהם שהם גבורים שנאמר (לעיל י, יב) וגברתים בה' ומוסרין לכל אחד מבני יהודה שני גבורים וכו' וכמו שזכרו שם במאמר, ומי יתן ואדע מאין לקחו חז"ל ההקדמה הזאת ר"ל שג' פעמים יבא גוג על ירושלם כי יחזקאל לא ניבא כ"א על פעם אחת. אבל הם באמת חכמו השכילו הדעת הזה אשר הסכמתי עליו וגוג ומגוג הם הישמעאלים אשר בירכתי צפון ואותם כבר באו על ירושלם שתי פעמים הראשונה היא כשבאו על בני אדום חיל הרומיים שהיו מושלים בארץ ישראל מן העת אשר לכדה טיטוס עד אשר באו אותם הישמעאלים עליהם ולקחו את ארץ ישראל בחזקה והחריבו חיל הרומיים שהיו יושבים עליה, ופעם שנית באו גם כן בימי הצרפתים ושאר הנוצרים שעלו על ארץ ישראל וכבשוה וישבו עליה פ"ה שנה ושבו הישמעאלים ההם וילחמו עמהם ויגרשום מן הארץ ויקחו את ירושלם והחזיקו בה עד היום הזה, והפעם השלישית היא לעתיד

לבא, הנה למדנו מזה שגוג ומגוג הם גויי הישמעאלים הדרים בפאות ההם ושאותם שבאו בשתי פעמים האחרים הם אשר יבאו לעתיד. ולמדנו עוד שכל הפעמים שבאו ויבואו גוג ומגוג להלחם על ירושלם היה ויהיה כנגד הנוצרים המחזיקים בה לא כנגד ישראל ושכן יהיה בעתיד וכמו שפירשתי בספר מעיני הישועה.

ולפי שביום המלחמה ההיא יתראו נפלאות הש"י וילחם בגוים ההם בחרב ובדבר ובאש וגפרית ורוח זלעפות מן השמים לכן אמר כאן הנה יום בא לה' כי אותו יום המלחמה יהיה יום ה' הגדול והנורא, ואומרו וחולק שללך בקרבך אין פירושו שיחלקו הגוים ביניהם את שלל ירושלם בקרבה כמו שפירש הראב"ע והרד"ק, אבל הוא ייעוד טוב לישראל שהשלל ששללו מהם אומות העולם בחרבנות ירושלם ובגלות יבא יום ה' שאז יזכו בני ישראל לקחת מאתם אותו שלל ששללו מהם ויחלקו זה ישראל ביניהם והוא אומרו וחולק שללך בקרבך שישראל שבקרבה יחלקו את שלל האויבים שראשונה שללו הם או אבותיהם מישראל, וכן כתב רש"י וחולק שללך בקרבך שלל שתשללי באויביך יחלקו יושביך בקרבך, וכן ת"י ויפלגון בית ישראל נכסי עממיא בגויך ירושלם.

פסוק ב

וביאר איך יהיה ואיך ימשך זה שאמר בדרך כלל בראש הפרשה באומרו ואספתי את כל הגוים אל ירושלם למלחמה ולא אמר זה בלבד על גוג ומגוג כי אם ג"כ על בני אדום ועל האשורים בני ישמעאל ב' כתות המלחמה, שמפני שזכר הנביא למעלה בכלל ענין אותה מלחמה ולא זכר בה אם תלכד ירושלם אם לא ואיך יהיה ענינה באותה מלחמה לכן באה לו הנבואה הזאת לבאר בה בענין אותה מלחמה י' ענינים ומדעים שלא נזהרו עד הנה: הראשון מה שאמר ואספתי את כל הגוים אל ירושלם למלחמה כלומר שישים בלבם לבוא שמה באופן שתתחדש ביניהם המלחמה ונלכדה העיר ונשסו הבתים ר"ל שתלכד העיר ירושלם מהאויבים בני אדום ונשסו הבתים שהוא מלשון מי נתן למשסה יעקב (ישעיה מב, כד) והענין שיפילו לארץ הבתים, וגם הנשים תשגלנה כי כן עושים הנוצרים במלחמות, ויצא חצי העיר בגולה ר"ל שיגלו ויוציאו מירושלם חצי העם שבויי חרב, אבל יתר העם לא יכרת ולא יצא מן העיר ולא ילך בשביה, ולא ישארו אותו חצי העם האחרון בעיר מפני חזקם אלא שבהיות הנוצרים שוסים ובוזים ושבים כרצונם באנשי ירושלם שמועות בהלום כמו שנזכר בספר דניאל מאנשי המזרח והצפון הבאים עליהם ולכן יחדלו בני אדום מלשבות עוד ויצאו להלחם עם הישמעאלים הבאים עליהם שמה, (ג) ואז ויצא ה' כלומר יעיר רצונו להלחם בגוים ההם כי כאשר יצא חצי העם בגולה אז יצא ה' ממקומו מן השמים כי יקנא את עמו וינקום נקמתם כיום הלחמו ביום קרב

והיא מלחמת ים סוף שאמר משה ה' ילחם לכם ואתם תחרישון (שמות יד, יד) כן בעת ההיא ילחם השם להם.

פסוק ד

הענין השני והוא אומרו ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזתים ר"ל שלפי שיקנא השם לירושלם עיר קדשו ולציון קנאה גדולה לכן יהיה חוזק המלחמה ההיא ועיקרה על פני ירושלם כי הר הזיתים על פני ירושלם וסמוך אליו לצד המזרח, ורגליו פירש הרב המורה שהם סבותיו כלומר שיקראו שם גבורותיו ונוראותיו וכן ת"י ויתגלי גבורתיך, והיה זה לפי ששם יהיה חוזק הנקמה והמלחמה. ואמנם אומרו ונבקע הר הזתים מחציו מזרחה ר"ל שיבקע ההר חציו לצד מזרח וחציו לצד מערב שהוא ימה באופן שישאר ויהיה בה גיא גדולה מאד בנתים וכן ימוש יסוד חצי ההר צפונה וחציו נגבה. והרד"ק כתב שעם הרעש שיהיה אז יבקע ההר ההוא לכאן ולכאן וישאר הגיא ביניהם. ואם היה שיובן זה כפשוטו יהיה ענין זה המאמר שיעשה הקדוש ברוך הוא פלא גדול בהעתיק הרים ולא ידעו אשר הפכם באפו, והראב"ע כן פירשו כפי פשוטו וכתב שזה מורה בהכרח שהוא לעתיד לבא לפי שעד היום לא היה מכל זה כלום.

אבל היותר נכון בעיני הוא שהדבור הזה כולו הוא המשלי, והנמשל בו שתהיה המלחמה בין הר הזתים שיהיו לצד אחד בני אדום ולצד אחר בני ישמעאל הלוחמים אלו על אלו, ועל התחלק' מערכה מול מערכה אמר שיבקע הר הזתים כלומר שיהיו מצד אחד ממנו הנוצרים ומצד האחר הישמעאלים, כבר ידעת שירושלם הרים סביב לה ובהיות המלחמה בגיא יהיו כת האויבים בקצה מההר מצד אחד והכת האחרת המנגדת בקצה מההר מצד אחר וזהו המכוון עם הר הזתים ושימוש חצי ההר לא שצור יעתק ממקומו כי לא יעשה ה' אלקים נס גדול כזה מבלי הכרח וצורך כלל אם היה כפי פשוטי הכתובים, אלא אם נאמר שהאומות ברוב המוניהם ימישו וישחיתו גובה ההרים ההם במלאכה כדי לעשות שם מישור לצורך המלחמה וכמו שיתבאר עוד אחר זה או שיעשהו הרעש כמו שזכר ה"ר דוד קמחי.

פסוק ה

ובעבור שתהיה המלחמה בגיא אמר ונסתם גיא הרי כי יגיע גיא הרים אל אצל רוצה לומר שאותם בני ישראל שיצאו מן העיר בגולה ביד הנוצרים כשיראו אותם מתעסקים במלחמתם ינוסו מידיהם, וגם בראותם מכת החרב וההרג והאבדן שבהם מה אשר בו תהיה המלחמה וההריגה ינוסו אל ההרים אשר סביב לה. והנה קראם הרי בכנוי לפי שהם סביבות ירושלם שהוא עיר ה' והם גם כן הררי אל. וביאר למה ינוסו מהגיא אל

ההרים ואמר כי יגיע גיא הרים אל אצל והוא לדעתי מקרא מסורס כאילו יאמר כי יגיע הגיא אצל ההרים שלהיות הגיא קרוב ההרים ינוסו אליהם להשגב שם לגובהם, ויהיה אצל בקמץ ופתח כמו אצל בסגול וצרי שהכל הוא ענין האצילות והקריבה. והרד"ק פירש שינוסו מפני הרעש שיהיה כשיבקע ההר כי הגיא שיעשה בבקיעה ההיא יארך ויגיע אל אצל והוא שם מקום חוץ להרים שינוסו להנצל שם, ואמר שינוסו שם במרוצה ובחפזון כמו שנסו ר"ל אבותיהם מפני רעש הארץ שהיה בימי עוזיהו מלך יהודה שרעשה הארץ ויראו וינוסו פן תבלעם האדמה, וכנוי ונסתם חוזר לישראל זכר שינוסו מהרעש או מידי שוביהם מפני כובד המלחמה, ות"י ונסתם ויסתתם רוצה לומר שיסתם הגיא רוצה לומר שאחרי הבקיעה ישוב ההר להסתתם והוא פלא יותר גדול דומה לבקיעת הארץ שנעשתה לקרח ואחר כך ותכס עליהם הארץ. וכתב הראב"ע שכל אנשי מזרח קוראים ונסיתם כמו נעתם ארץ, ואינו נכון. וזכר שבהיותם באותה צרה וצוקה יפתח ה' להם את אוצרו הטוב להצילם והוא אומרו ובא ה' אלקי כל קדושים עמך רוצה לומר שיבא השם וכל קדושי עליון בעזרת ירושלם, כי עמך חוזר לירושלם או לישראל כי כן אמר וחולק שללך בקרבך, ואומרו כל קדושים הוא כמו וכל קדושים ויחסר וא"ו התוספת כמו ראובן שמעון לוי, והכוונה כולה שמשמים ילחמו באויבים ההם ושגם השרים העליונים לא יליצו ולא ישפיעו באותו זמן על אומותיהם לפי שיעמוד נגדם חרון אף ה' שיהרוג במשמניהם. וי"ת כל קדושים עמך כמו עמו חוזר אל השם יתברך והענין אחד. והראב"ע פירש ענין ובא ה' אלקי כל קדושים עמך שאז תבא השכינה והקדושים שהם המלאכים לשכון בירושלם וזה פירוש עמך ונכון הוא. אמנם הרב המורה פירש ובא ה' אלקי שיבא דברו ותתקיים הבטחתו שהבטיח את ישראל ע"י נביאיו שהם הקדושים המדברים לישראל. וכולם דרכים ישרים.

ולפי שהיום ההוא יהיה יום צרה ותוכחה לאומות ההם ונקמה גדולה לישראל שיראו באויביהם ומתוך תוקף וצרת המלחמה לא יריגשו בשמחת הנקמה עד סופה, (ו) לכן אמר ממשל לזה והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות וקפאון רוצה לומר שלא יהיה אור היום ההוא בהיר בשחקים שהוא אור יקרות כמו וירח יקר הולך (איוב לא, כו) וגם כן לא יהיה אור קפאון נקפה ועב כדמות החשך, והנמשל בזה שכמו שביום המעונן לא יבדל האור מן החשך כן ביום המלחמה ההיא מפני הצרה לא ירגישו בשמחת הנקמה מפחד האויבים.

פסוק ז

וכבר פירש זה באומרו עוד והיה יום אחד הוא יודע לה' לא יום ולא לילה כלומר שביום ה' ההוא יהיה כל אדם בכל כך מהבהלה והתמהון שיקדר עליהם היום ולא יראה אצלם יום גמור ולא לילה גמור לפי שיחשכו הרואות בארובות מרוב הצרה. והנכון בעיני שהייעוד הזה הוא כפשוטו שיהיה היום ההוא כל כך מעונן שלא יהיה בו אור יקרות בהיר ולכן יהיה אצלם כאילו הוא לא יום ולא לילה לפי שידרשהו אלוה ממעל בגשם שוטף ואש וגפרית ורוח זלעפות ומפני זה יהיה היום ההוא אפל ומעונן ולא תופע עליו נהרה, ומפני עננותו אמר שיהיה לא יום ולא לילה והותרה בזה השאלה הו'. ורש"י פירש לא יום ולא לילה לא אור נוגה כאור של העולם הבא שנאמר ואור החמה יהיה שבעתים (ישעיה ל, כו) ולא לילה ולא עת של צרה כצרת שעבוד המלכיות מקדם כי ימות המשיח יהיו ואין בהם שעבוד עד כאן:

ואמנם הענין וההודעה הג' שזכר הנביא אומרו והיה לעת ערב יהיה אור והוא להגיד שלעת ערב ביום ההוא יתחדש אור בהיר והוא בהפך המנהג הטבעי שלעת הערב תתחיל החשכה, כי הנה בהשלים הקב"ה לעשות מלחמתו בארץ יזרח עליה שמש צדקה ומרפא בכנפיה. והמפרשים פירשו הייעוד הזה שהוא המשלי, וכתב רש"י והיה לעת ערב יהיה אור קודם שיגמרו אלף שנה והיה הנוגה וכל הטוב האמור על ישראל. והנני מפרש אחר זה מה הם אלף שנים הללו שזכר הרב ומאין לקחו כי כל יקר ראתה עינו בלי ספק, והראב"ע כתב הפך זה ואמר בבוא יום השם לא ידעו בני אדם אם הוא יום אם לילה וסמוך לערב יתברר זה והמפרשים אותו דרך משל על הגלות והישועה איננו נכון רק הוא כמשמעו עד כאן ומי יתן והיה לבבו זה בכל הנבואות שלם וטוב לפרשם כפי פשוטם ואמתתם. ואם כפי ההמשל נפרשהו יהיה ענינו שלעת ערב שהוא רמז לתוקף הצרה אז יהיה אור ההצלה האלהית שיצא ה' ונלחם בגוים ההם, ואמנם איך יהיה זה השכל יורה עליו שבני אדום ילכדו ירושלם ונשסו הבתים והנשים תשגלנה ויצא חצי העיר בגולה ויבאו בני ישמעאל עליהם יחרימום יתנום לטבח, ומן השמים ילחם השם יתברך בהם בדבר ואש וגפרית ואז ימלטו בני ישראל מידיהם וילחמו בשולליהם וישארו בני חורין וזהו אור ה' אשר יזרח עליהם.

ובפסיקתא רבתי אמרו והיה לעת ערב יהיה אור רבי אלעזר בן עזריה אומר אין משלן של ארבע מלכיות אלא יום אחד של הקדוש ברוך הוא מהיכן אתה למד דכתיב (בראשית טו, יא - יב) וירד העיט על הפגרים וישב אותם אברם ויהי השמש באה, אמר לו רבי אלעזר בן ערך כדבריך שנאמר (איכה א, יג) נתנני שוממה כל היום דוה חוץ משתי ידות שעה תדע

לך שהוא כן בוא וראה כשהשמש נוטה לבוא במערב יצמח אורו של ישראל שנאמר והיה לעת ערב יהיה אור עד כאן. והמאמר הזה תמצאהו גם כן בפכ"ט (פי"ח פכ"ח) מפרקי רבי אליעזר. ונראה לי שמכאן לקח רש"י קודם שיגמר אלף שנה לפי שחשב שהיה היום ההוא יומו של הקדוש ברוך הוא שהוא אלף שנה, וחוץ ממעלת חכמתו ושלימות תורתו שלא היה דעת השלם ההוא כך כי הנה כבר עברו עתה מן ממשלת הארבע מלכיות אלף ותתק"מ שנה ואיך יאמר השלם רבי אלעזר בן עזריה על אלף שנה גם שרבי אלעזר בן ערך הודה לו בדבר והוכיחו ממאמר כל היום דוה והסיר משם שתי ידות שעה ולא היה לקדושים ההמה מדרך הסברא כי אם מפי קבלת הנביאים, ואני כבר פירשתי המאמר הזה בדרך האמת הברור בספר ישועות משיחו אשר עשיתי בחלק האחד ממנו בפירוש הפרק הנזכר מפרקי רבי אליעזר והוא מאמר רב הערך ונפלא הידיעה ובו נתנו זמן הקץ בלי ספק יעויין משם כי אינו ממה שיאות למקום הזה:

פסוק ח

והיה ביום ההוא יצאו מים חיים וגומר עד סוף הנבואה והספר: עתה יבאר הענין וההודעה הד', והיא שביום ההוא כשיבקע הר הזתים מן המזרח למערב יצאו מים חיים מירושלם וילכו למזרח דרך אותה בקעה עד הים הקדמוני שהוא למזרחו של עולם קדמה וחצים יפנו למערב אל המעין המערבי הוא המעין שניבא יואל (יואל ד, יח) ומעין מבית ה' יצא הוא הנחל שניבא יחזקאל (יחזקאל מז, ב) והנה מים מפכים וגומר ואמר והיו לנחל גדול, ובדברי זה הנביא עצמו למעלה ביום ההוא יהיה מקור נפתח לבית דוד וליושב ירושלם וגומר. ורש"י וגם הראב"ע פירשו הייעודים האלה כולם כפי משמעותם, וכתב הראב"ע שזה אות שהוא לעתיד. וכבר פירשתי שבהיות הייעוד הזה כפי פשוטו יהיה ענינו שכמו שמציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם כן בריאה יברא ה' שבקרב ירושלם שלא היו מים חיים מעולם בזמן הגאולה יצאו מים חיים בדרך נס ומעין מבית ה' יצא ויהיו המים התחתונים רמז למים העליונים שכולם יצאו מירושלם, ולכן אמר חצים אל הים הקדמוני וגומר שאותם המים ילכו לימים הגדולים אשר בקצוות היישוב כמו שהאמונה האלהית תצא משם לקצוות הארץ, ואמר בקיץ ובחורף יהיה לפי שהמימות יחסרו בימי הקיץ בסבת החום שמיבש אותם ובימי החורף מפני הקור שיקפאם אבל מימי ירושלם לא יחסרו בקיץ ובחורף. והראב"ע כתב שזכר קיץ וחורף לפי שהם תקופות יבשות כי ימי קיץ הם חמים ויבשים וימי החורף קרים ויבשים ובאלה הימים יחסרו הנהרות, והענין שוה עם מש"פ ואין ספק שמי שמפרש הייעוד הזה כפשוטו ראוי שיפרש ייעוד בקיעת ההרים ג"כ כפשוטו לפי שזה נמשך מזה וכמה פעמים במוט הרים

ובקיעתם יתראו שם מקור מים חיים. אמנם יונתן כבר הודעתיך שפירש הייעוד הזה בדרך המשל על למוד התורה והאמונה שיצא בירושלם לכל באי עולם וכמ"ש (ישעיה ב, ג) כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם כי תמיד הנביאים יכנו הדעות האמתיות במים חיים כמ"ש (שם נה, א) הוי כל צמא לכו למים:

פסוק ט

והענין החמישי שהודיע בזה הוא שהאומות הנשארות מאותה מלחמה יקבלו כולם אמונת השם יתברך כי בראותם מעשה ה' כי נורא הוא אשר יעשה עם עמו ועם חסידיו באותה מלחמה ובדברים הנמשכים אליה יכירו וידעו כי הוא האלקים והמולך על כל הארץ משגיח בתחתונים משנה הטבעים ועושה בהם כרצונו, ועל זה אמר והיה ה' למלך על כל הארץ רוצה לומר שלא תהיה מלכותו בלבד על ישראל אבל גם בכל הארץ ועל כל הגוים ימלוך, ולפי שהעמים כולם ישובו לעובדו שכם אחד לכן אמר ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד לפי ששם אלקים אחרים לא יזכרו ולא ישמע על פיהם, וכיון עוד בזה למה שאמר צפניה (צפניה ג, ט) כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ה' ככה אמר כאן ושמו אחד שהשם הנכבד שלמד משה רבינו לישראל הוא יהיה בפיהם גם כן כי כל בני אדם יקראוהו בשמו מבלי חלוף. והראב"ע פירש ושמו אחד על השם המפורש בן ד' אותיות הנודע על ידי משה רבינו עליו השלום וכן פירשו הרב המורה. וחז"ל בפרק אלו עוברין (פסחים נ, א) דרשו זה הכתוב בדרכים אחרים ואינם כפי פשוטו של מקרא:

והענין הוו' שביאר בזה הוא אומרו יסוב כל הארץ כערבה מגבע לרמון וגומר, והייעוד הזה ענינו שעם היות ירושלם הרים סביב לה הנה אז יסוב ויהפוך הקב"ה את כל הארץ אשר סביבה מישור כערבה ונמסו ההרים, אולי שהאומות עצמם כפי רבוי המוניהם ישימו ההרים למישור לפי שיצטרכו אליו לענין המלחמה כדי שתהיה כמישור או שיעשה אותו הקב"ה דרך פלא כדי שתהיה ירושלם המקום היותר גבוה מכל הארץ, והוא אומרו וראמה וישבה תחתיה כי כאשר יהיו נמסים ונמחים ההרים אשר סביבות ירושלם תתראה ירושלם רמה וגבוהה מכל הארץ, ואולי שלזה כיון ישעיהו גם כן באומרו (ישעיה ב, ב) והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים ונשא מגבעות, והגביל כאן מקום המישור ההוא מגבע לרמון כי משם יתחיל המישור לצד דרום ונגב ירושלם ועם היות שתשב ירושלם תחתיה ובמקומה זכר שהנה תתרחב ותגדל מאד וע"ז אמר למשער בנימין וגומר עד יקבי המלך שהיקבים ההם היו חוץ לירושלם, וכבר ניבא ירמיהו על התרחבות ירושלם לעתיד לבוא ושם נזכר (ירמיה לא, לח) שער הפנה

ומגדל חננאל כדברי זכריה פה כי כולם נתנו מרועה אחד. וממ"ש וישבה תחתיה יראה אמתת מה שאמרו המספרים הרומיים שטיטוס החריב ירושלם ונתץ חומותיה ושרף את בתיה ושאחרי כן אדריאנוס קיסר צוה לבנותה ושלא נבנית באותו מקום שהיתה בראשונה בדיוק אלא קרוב אליו, והאות על זה הוא שהנה ידוע שבארץ ישראל וכל שכן בירושלם הקדושה לא היו מקברים המתים כ"א מחוץ לעיר מפני הטומאה ולכן היה בהכרח קבר יש"ו מחוץ לעיר במקום שהיו קוברים הרוגי ב"ד, והנה עתה קבלה ביניהם שקברו אשר נקבר בו הוא בתוך ירושלם באמצע העיר ושם עושים היום הנוצרים בית קדושתם, והוא המוכיח שישוב ירושלם היום אינו באותו מקום עצמו שהיה קודם החרבן ושנתישבה העיר במקום שהיה בתחילה בית הקברות, (י) ולכן היה היעוד הזה וראמה וישבה תחתיה רוצה לומר שלעתיד לבא תתישב העיר במקומה האמתי הראשון. וחז"ל דרשו (תוספתא סוטה פי"א ה"ז) במקום הנזכר יסוב כל הארץ כערבה מגבע לרמון נגב ירושלם והלא נגב ירושלם מישור היה וגבע רמון מקום טרשין וקשקשא היה, אלא שמגבע ורמון עתידים להעשות מישור נגב ירושלם כך כל הארצות עתידין להעשות מישור נגב ירושלם, רצו בזה שהיה זה המאמר המשלי ושההרים אשר סביב ירושלם הם שכיניה הרעים בבל ומצרים אשור ורומי עמון ומואב ושאר המלכיות ושלעתיד לבוא יתמו חטאים מן הארץ ונמסו ההרים הרעים ההם וראמה ירושלם וישבה תחתיה בשלוה והשקט מבלי צרים ואויבים ולא תפחד מאויבים, (יא) ועל זה אמר וישבו בה וחרם לא יהיה עוד וישבה ירושלם לבטח רוצה לומר שלא תבא עוד לחרבן ולגלות כראשונה אבל ישבו בה ישראל בטח. ודרשו במדרש אגדה (שהש"ר ז, ד; פדר"כ קמג, א) יקבי המלך מקוה ים אוקיינוס יקבים שחצבם ממ"ה הקדוש ברוך הוא מלמד שתגיע ירושלם עד סוף העולם, רצו ששמועת תשועתה ופרסום פלאיה תורתה ואמונותיה יגיעו לסוף העולם.

פסוק יב

והענין הז' הוא אומרו וזאת תהיה המגפה אשר יגוף ה' את כל העמים אשר צבאו על ירושלם כי אחרי שזכר תשועת ה' אשר יעשה לעמו במלחמה ההיא זכר הרעות אשר יעשה באויביהם רוצה לומר במצרים אשר יבואו לצבוא על ירושלם ושילכדו העיר ויוציאו חצי העיר בגולה ובשבי, וגם ביתר העמים העולם עליהם שבכולם תהיה מגפת השם באופן נפלא והוא המק בשרו רוצה לומר שיפלו איבריהם ויתכחשו ברזון נמרץ וזה בהיותם הולכים על רגליהם ולא שוכבים על מטותם מתוך חולי, וכן ימקו עיניהם בחוריהם ולשונו תמק בפיהם באופן שלא יוכלו לראות ולא יוכלו לאכול וגם לדבר לא יוכלו מפני נגעי הלשון והעינים.

פסוק יג

ומלבד זה תהיה מהומת ה' רבה בהם שלא יכיר האדם את אוהבו מאויבו ולכן כאשר יחזיק איש ביד רעהו לעזרו ולסעדו יחשבהו כאלו הוא אויבו וישלח ידו עליו להכותו כמו שיקרה לאדם כשהוא מבולבל שלא יכיר בין האוהב והאויב. וכבר ניבא ישעיהו על המכות האלה אשר יבאו באחרית הגלות על הגוים באומרו (ישעיה סו, יט) ושמתי בהם אות ושלחתי מהם פליטים וגומר, ואין ספק שבענין המכות האלה יציל השם את עמו באופן שיכירו וידעו כל יושבי תבל כי יד ה' עשתה זאת ויאמרו אנוסה מפני ישראל כי ה' נלחם להם ולכן יקבלו כולם אמונתו. וכבר פירשו חז"ל בתנחומא (תזריע יא) מהו ענין המק בשרו ואמרו שהוא הצרעת שכן הקדוש ברוך הוא מלקה את כל הגוים שמתגרים עם ישראל בצרעת שנאמר (ירמיה מו, טו) מדוע נסחף אביריך וכתיב (ויקרא יד, נו) ולשאת ולספחת. ונראה שהוא החולי אשר נתחדש בזמן הזה שקודם לכך לא שערוהו ולא ראוהו חכמי הרופאים והוא הנקרא חולי צרפתיי שהוא כדמות הצרעת והוא מיוחד בגוים ולא נמצא בבני ישראל אולי שהוא מכלל האות והתחלתו.

פסוק יד

והענין הח' הוא אומרו וגם יהודה תלחם בירושלם ואין פירושו אצלי שיבאו בני יהודה עם הנוצרים להלחם על ירושלם כמו שפירשו המפרשים, אבל ענינו שגם בני יהודה הנשארים בירושלם שלא יצאו בגולה ילחמו כנגד הנוצרים כי בראותם בני ישמעאל מכים והורגים בהם יצאו הם גם כן מירושלם וילחמו בהם, או שתהיה בי"ת בירושלם כמו עם כאילו אמר וגם יהודה וירושלם עמו תלחם. ואומרו ואוסף חיל כל הגוים סביב ענינו שיאסף ויתקבץ לירושלם על ידי בני יהודה שזכר חיל כל הגוים הלוחמים אלה באלה זהב וכסף ובגדים לרוב מאד, וזהו מה שזכר בתחילת הפרשה וחולק שללך בקרבך ששם נאמר בדרך כלל ואחר כך ביאר ענין המלחמה איך תהיה ושיחרימו האומות אלו לאלו וישאר כל שללם כי רב הוא לישראל הנשאר בקרב הארץ.

פסוק טו

ומפני שזכר שישללו ויבוזו חיל כל הגוים ופרט בזה כסף וזהב ובגדים הוצרך לתת הסבה למה לא ישללו גם כן הסוס הפרד הגמל והחמור וכל הבהמה אשר תבוא במחנות האויבים, ואמר שתהיה בבהמות המגפה אשר תהיה בבעליהם ומפני היותם מושחתות לא יקחום בשלל ובבזה, ומפני זה תדע למה לא נסמך הפסוק הזה ממגפת הסוס והבהמות למגפת העמים שזכר למעלה שהוא לפי שנזכר כאן להבדילו מענין השלל והבזה:

פסוק טז

ועניין הט' שביאר כאן הוא אומרו והיה כל הנותר מכל הגוים וגומר רוצה לומר שאותם הגוים אשר ישארו מהמלחמה ההיא ואולי שהיא השלישית שזכר למעלה שיותר בה ישובו אל ה' בכל לבבם כי מתוך הנפלאות שיראו יכירו וידעו שהמלוכה לו יאתה, ולכן יעלו מדי שנה בשנה על ירושלם מקום המשפט והנפלאות אשר ראו להשתחוות למלך ה' צבאות בחג הסוכות לפי שבאותו זמן תהיה אותה המלחמה. וכתב הראב"ע שבעבור שאמר למלך ה' צבאות בשב"א תחת הלמ"ד ולא בפת"ח נראה שלמלך הוא סמוך והטעם למלך שהמליך ה' צבאות והוא מלך המשיח כמו ואני נסכתי מלכי (תהלים ב, ו), וכתב על שלמה וישתחוו לו כל הגוים (תהלים עב, יא) כ"ש שישתחוו למלך המשיח כפי שלמותו ונפלאותיו אשר יעשה ונכון הוא.

פסוק יז

וזכר שהעם אשר לא יעלה לירושלם מכל משפחות הארץ להשתחוות יהיה ענשם שלא עליהם יהיה הגשם כלומר שלא ירד מטר בארצם בזמן הראוי להצמיח תבואותיהם. וכבר אמרו חז"ל ומה ראה לגזור עליהם עצירת גשמים לפי שמצות החג על הגשמים הם ארבע מינים שבלולב וניסוך המים כדאיתא בתוספתא דסוכה (פ"ג), גם שהמטר הוא אות חזק על ההשגחה ובזמן שהיתה שכינת השם בעמו היו הגשמים באים בהשגחתו על ארצו ולא עשה כן לכל גוי לפי שהיו גשמיהם כפי הסדר הטבעי, וכמו שאמר רומז לזה (איוב ה, י) הנותן מטר על פני ארץ ושולח מים על פני חוצות שעל פני ארץ שהוא א"י הקדוש ברוך הוא נותן מטר כפי השגחתו ורצונו אמנם על פני חוצות שהם שאר העמים הוא שולח המטר רוצה לומר על ידי אמצעיים מסודרים, ולכן אמר ושולח מים ולא אמר נותן בחוצות שהם החצוניים מארץ ישראל, אמנם בזמן הגאולה שיהיו כל האומות עם ה' בקבלתם אמונתו יהיו גשמיהם כולם על דרך ההשגחה הפרטית ולכן צוה יתברך שיעלו לירושלם לחוג את חג הסוכות ושאז ישתחוו לשם הנכבד או למלך המשיח כאילו יודו שגשמיהם יהיו בהשגחה.

פסוק יח

ובעבור שהמצריים אינם צריכים לגשמים לפי שנילוס עולה ומשקה את הארץ לכן אמר ואם משפחת מצרים לא תעלה ולא באה ולא עליהם תהיה המגפה, ורש"י פירש על דרך יונתן שתרגם ולא עליהון יסק נילוס יאמר שלא עליהם תהיה הגשם שלהם כלומר שלא ישקה אותם נילוס תהיה המגפה אשר יגוף ה' מגפת רעב זאת תהיה עונש מצרים ועונש כל הגוים כמו שאמר למעלה ולא עליהם יהיה הגשם. והרב רבי אברהם בן עזרא והרב

ר' דוד קמחי שנמשך אחריו פירשו אף על פי שעל מצרים לא עליהם יהיה הגשם שזכר לפי שאינם צריכים למטר הנה עם כל זה תהיה עליהם המגפה אשר יגוף ה' את הגוים שהיא המק בשרו וגומר והנה תהיה המגפה הזאת למצרים בעבור שלא יעלו לחוג את חג הסכות.

פסוק יט

ופירשו זאת תהיה חטאת מצרים וחטאת כל הגוים על כל הכתוב למעלה שחטאת מצרים ועונשה תהיה המגפה וחטאת כל הגוים תהיה שלא ירד עליהם הגשם, וחטאת הוא כמו עונש כמו מחטאת סדום (איכה ד, ו) כי לא שלם עון האמורי עד הנה (בראשית טו, טז), ואינו נכון במלת הכתוב.

והנכון אצלי שמפני שהקדוש ברוך הוא ילחם באויביו באותה מלחמה בשני אופנים האחד במגפה אשר יגוף אותם והשני בשימטיר עליהם מן השמים אש וגפרית ורוח זלעפות כמו שאמר ביחזקאל (יחזקאל לח, כב) על זה ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם שוטף, לכן גזרה חכמתו שכל הגוים אשר לא יעלו להשתחוות לפניו בירושלם מדי שנה בשנה באותו זמן מהשנה שהיתה בו המלחמה ההיא שהוא חג הסכות יענשו בשתי המכות ההן רוצה לומר במגפה לזכרון המגפה שהיתה ביום המלחמה ובהעדר הגשם לזכרון הגשם המזיק שירד בה עליהם, ולכן אמר שהמשפחה שלא יעלה לחוג שלא עליהם יהיה הגשם והתבונן שאמר בוא"ו ולא עליהם כאילו הוא מוסיף על הענין הראשון מהמגפה שזכר כאילו אמר ומלבד המגפה עוד לא יהיה עליהם הגשם אמנם אם משפחת מצרים לא תעלה ולא באה עם היות שלא יחושו להעדר הגשם האם לא תשאר המכה האחרת שהיא המגפה לבוא עליהם, ויהיה אם כן אומרו ולא עליהם תהיה המגפה נאמר בתמיה כאומר וכי לא תהיה עליהם המגפה אשר יגוף ה' את כל הגוים שלא יעלו לחוג באמת תהיה עליהם לפי שזאת המגפה תהיה חטאת מצרים ועונשה וחטאת כל הגוים אשר לא יעלו לחוג את חג הסכות ר"ל החטאת והעונש הכולל משותף לכולם זאת תהיה מלבד העצר המטר.

פסוק כ

והענין העשירי שביאר בזה הוא אומרו ביום ההוא יהיה על מצלות הסוס קדש לה' וכתבו המפרשים שמצלות הוא מגזרת תצלנה וצלצלים והם הקשקשים והרמונים שתולים בצוארי הסוסים יהיו קדש לה' שיקדישו אותם העולם לחוג, ויעשו הכהנים מהם סירות לבשל בהם ויהיו רבים כמזרקים שעומדים לפני המזבח לזרוק את הדם. ויותר נכון לפרש שתהיה קדושת העמים והכנעתם כל כך לפני השם שלא לבד האנשים בפיהם

יקראו בשם ה' בעלותם לירושלם אבל גם על מצלות הסוסים שהם המקשקשים שיתלו בצואריהם בעלותם שמה יכתבו ויחוקקו בהם קדש לה' כדי לפרסם שהם מהמחוגגים כי יהיה זה בעיניהם לכבוד ולתפארת, ויהיו העולים שמה כל כך רבים עד שיהיו הסירות בבית ה' רבות מאד כמזרקים לפני המזבח כי הנה להיות לאומים רבים באים לחוג את חג הסכות ירבו הזבחים והסירות בבית המקדש.

פסוק כא

ולפי שלא יספיקו להם הסירים אשר יבשלו בהם במקדש תהיה כל ירושלם להם למקדש ולכן כל סיר בירושלם וביהודה יהיה קדש לבשל בהם זבחי שלמים, וכאשר יבאו הגוים החוגגים יבשלו בהם ולא יהיה כנעני עוד בבית ה' צבאות ביום ההוא שלא יהיה אדם בירושלם סוחר ומוכר בשר לאכול מהסירות כי כולו יהיה קדש, וכנעני הוא סוחר מלשון כנעניה נכבדי ארץ (ישעיה כג, ח). ורש"י הביא דבר אחר כנעני מלשון עני וחסר לחם מרוב הצדקה שיעשו שמה. והרב ר' דוד קמחי פירש בשם אביו על הגבעונים שלא יהיו עוד חוטבי עצים ושואבי מים בבית ה' לפי שמגדולי הגוים יתנדבו לעבוד את הכהנים, ושעליה אמר ישעיה גם כן (שם סו, כא) וגם מהם אקח לכהנים ללוים רוצה לומר שיקח מהם לעבוד את הכהנים ואת הלוים בבית המקדש: הנה התבארה הנבואה הזאת ועשרת הענינים שביאר בה: ועם זה נשלם פירוש ספר זכריה ומראותיו אשר עצמו ממני: והתהלה למהולל בתושבחות אמן:
נשלם ספר זכריה.